

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Ørsted, Anders Sandøe.; af Anders Sandøe
Ørsted.

Titel | Title:

Fortsatte Betragtninger over den
menneskelige Frihed og Sædelærens
Grundbegreber : i Anledning af Hr. Prof.
Howitz's nye Skrift

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Kjøbenhavn : trykt hos Andreas Seidelin, 1824

Fysiske størrelse | Physical extent:

126 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

A. S. Weyler
fortsatte
Betragtninger

1 8 2 4

14, - 199, - 8°

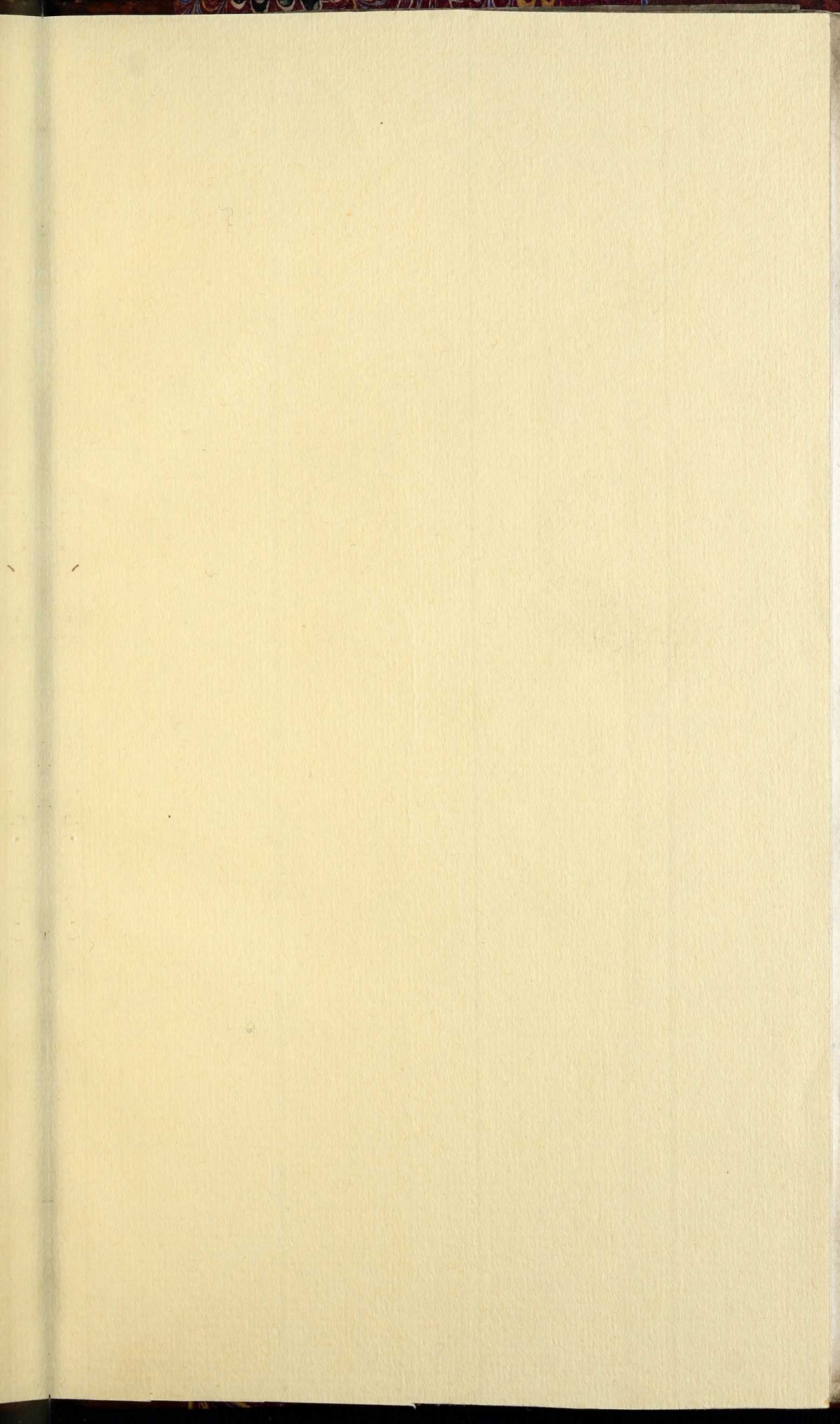
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 14 8°

1 1 14 0 8 02621 3

+Rex

A. S. Grsted.
Fortsatta ^{om} kontraktu.

Den konungaliga Frisat.

År 1824.

Das kleine Längliche
Litholith.

von Gekörnen.

14. - 199.

Fortsatte Betragtninger

over den

menneſkelige Frihed og Sædelserens
Grundbegreber;

i Anledning af

Hr. Prof. Howik's nye Skrift.

Af

Dr. Anders Sandøe Ørsted,

Ridder af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Statsraad
og Deputeret i det Kongelige Danske Cancellie.

Kjøbenhavn 1824.

Drykt hos Andreas Seidelin,

Hof- og Universitets-Bogtrykker.

10248

Forfattere: H. C. Ørsted

1817

Udvalgte Skrifter af H. C. Ørsted
Grundrisset

Særskilt aftrykt af jur. Tidsskrift 9de Bind 2det Hefte
og 10de Bind 1ste Hefte.

Dr. J. H. Ørsted

Dr. J. H. Ørsted
Udvalgte Skrifter af H. C. Ørsted
Grundrisset

De Undersøgelser over den menneskelige Frihed og
 over Sædelærens Grundbegreb, som Hr. Professor
 Howik meddeelte Almeenheten i sin Afhandling om
 Ufsindighed og Tilregnelse, (iutidigt Tidsskrift 8 B.
 I Hefte og særskilt aftrykt) have fremkaldt en Bevæ-
 gelse i vor Litteratur, som man i lang Tid ikke der
 havde fornummet i Anledning af noget videnskabeligt
 og mindst af et philosophisk Emne. Foruden de Be-
 mærkninger, hvormed jeg, efter Hr. Forfatterens egen
 Opfordring, ledsagede Afhandlingen, og der saa godt
 som ene angik hine Undersøgelser, er den bleven under-
 kastet en omhyggelig Prøvelse i Litteratur-Tidenden
 for dette Aar No. 23, 24 og 25, der ogsaa fornem-
 melig havde hiin Afhandlingens Deel til Gjenstand,
 og end yderligere er den bleven prøvet af Hr. Prof.

Sibbern (jur. Tidsskrift 9 Bind 1 Hefte). Ogsaa Hr. Etatsraad Brandis har i samme Skrifts 8 B. 2 H. bestemt erklæret sig over denne Gjenstand og mod Hr. Professor Howik, uden dog særligen at inblade sig paa dennes Arbeide.

Den opmærksomme Læser, især Den, som har noget Bekjendtskab til hvad der hidtil har været filosofiseret angaaende de ovennævnte Gjenstande, vil have bemærket, at Striden imod Hr. Prof. Howik er ført med et særdeles Maadehold, ja endog med en fjendelig personlig Velvillie. Det vil sees, at man har gjort sig en Fornøielse af at udhæve hvad der i hans Afhandling var smukt og skarpsindigt, medens man forbigik eller dog kun løselig berørte de mangfoldige Beviser, hans Arbeide frembyder paa Ufuldstændighed i hans filosofiske Studier, og, skjøndt man ikke uden Varme kunde erklære sig mod Bildfarelser, der angaae Menneskets helligste Interesse, saa have dog hans Modstandere bevidnet deres Agtelse saavel for hans Talent, som for hans redelige og frimodige Sandhedskjærlighed, samt omhyggeligen søgt at retfærdiggjøre hans personlige Tænkemaade mod hans egen Lære.

Hr. Professorens har nu fortsat Striden ved et Skrift, der fører Titel "Determinismen eller Hume

mod Kant". Dette Skrift bestaaer for en Deel af en Oversættelse af David Humes Afhandling of liberty and necessity; men den største Deel indtages af hans egne Udarbejdelser, der gaae ud paa at forsvare hans Meninger mod ovenmeldte Recension, imod Professor Sibbern og imod mig. Det gjør mig ondt, at han, ganske miskjendende den Aand, hvori Striden hidtil var ført, har valgt en heel anden Tone. Han fører et Sprog, som om han var sine Modstandere langt overlægen i philosophiske Studier, saavel som i philosophisk Blik. Han mener, at de stikke fulde af Fordomme og ikke formaae at hæve sig til det dristige, men for ethvert sundt Hoved indlysende System, hvis Forkynder han er. Han antager, at Nødvendighedsæren har været dem ukjendt, ligesom de overhovedet ei skulle kjende til nogen anden Philosophie, end de tydske Philosophers "oppustede, uforstaaelige Raisonnements". Man har derfor heller ikke, saa mener han, forstaaet ham eller indladt sig paa de mange vægtige Argumenter, hans Afhandling skal indeholde; men man har hjulpet sig med forældede og for længe siden gjendrevne Indvendinger, omgaaet Stridspunktet, søgt at komme i Haandgemæng, nedsteget til Ordspil eller opholdet sig ved at uddrage farlige Consequentser *). Han fremsætter derhos det, hans Modstandere have sagt,

*) See hele Fortalen.

paa en saa upaalibelig Maade, at ingen Læser derved kan faae noget sandt Begreb om Stridens Stilling; og at man let maatte troe, at de havde skrevet lutter Modsigelse og Uforstand, samt robet en utilgivelig Uvidenhed om det, de havde foretaget dem at skrive om.

Det er langt fra mit Ønske, at ville udøve nogen Gjengjeldelse over Hr. Professorens for den Maade, hvorpaa han behandler mig og mine Medstridere. Jeg beklager kun, at den Forlegenhed, hvori han, uagtet sin seierlige Tone, maa have befundet sig, har bragt ham til en Fremgangsmaade, der er lidet værdig for den personlige Dygtighed, som han vistnok besidder. Men det turde dog være betænkeligt, i en saa vigtig Sag, ganske at tie, især da det er at formode, hvad der og tildeels har viist sig, at der hos adskillige af vore skrivende Personer findes ikke lidet Hang til de Lærdomme, Hr. Professorens hylder, og det altsaa ikke kan feile, at disse ville istemme Seiersskrig i Anledning af hans med saamegen Selvtillid forfattede Skrift. Han mener vel, at "det skarpe og dristige Blik, som udkræves til en fuldstændig Erkjendelse af Nødvendighedslæren, er saa sjældent iblandt os, at han for det første ikke kan vente sig Tilhang af Mange, men maa lade sig nøie med Bifald af enkelte Dygtige" *). Men det første er ham langt

*) Side IX.

fikkrere end det sidste. De fleste Halvtænkere ere netop tilbøielige til Fatalismen (det rette Navn til Forfatterens Lære); et System, der, især i den Skikkelse, hvori Forfatteren har givet det, lettest gaaer ind i Hovedet paa Dem, der ei ville lade sig nøie med den umiddelbare Bevidsthed, men dog mangle Mod og Kraft til at gaae til Bunds i Sandhedens Brønd. Hr. Forfatteren kan saameget mere vente mange Tilhængere, som han ikke har forsmaaet noget af de populære Midler, hvorved man kan vinde Læsehoben. Herhen hører hans idelige Tale om Mysticisme, som dog aldeles ikke har hjemme i denne Strid, dersom man ellers ikke vil kalde enhver Troe paa en anden Realitet, end den, man kan gribe med Hænderne, saaledes. Et sært mærkeligt Beviis paa denne Jagt efter at vinde Hoben finder man i Fortalen Side IX-XI, hvor han forklarer det, Recensenten i Litteratur-Tidende Side 354 yttre om en Synsmaade, der til Lykke steds har været, og som han, med Tillid til Nationalcharacteren, tør haabe, steds vil blive den herskende hos os, som sigtende til det Herredømme, den tydske Philosophie skal udøve her i Landet. Det er dog kjendeligt, at her ikke tales om nogen Philosophie, være sig tydske eller franske, men om en almindelig, hos Nationen udbredt, af ethvert philosophisk System uafhængig Forestillingsmaade, den nemlig, at Mennesket har en fri Villie, og at der gives evige, ufor-

anderlige, af Menneskets personlige Tilbøieligheder uafhængige Love for de menneskelige Handlinger; ligesom og hiin Recensent meget bestemt har viist, at han ingenlunde er en Slave af den kantiske Philosophie eller vil nægte eller besmykke de Forvildelser, som spores i den nyere tydske Philosophie (see f. Ex. Side 395). Men hvem der ikke vidste bedre, skulde, efter Hr. Professorens Fremstilling, troe, at hine Lærdomme vare en kantisk Opfindelse.

Forunderligt er det, hvorledes Hr. Prof. Howig kan være faldet paa den Phantasie, at hans Modstandere ikke kjendte Læren om en streng, ogsaa de menneskelige Handlinger og Beslutninger omfattende Nødvendighed. Jeg for min Deel tør forsikre, hvad og mine litteraire Arbejder allerede fra det forrige Aarhundrede skal bevise, at hiin Lære længe har været mig bekjendt af langt renere, dybere, mere omfattende og consequentere Fremstillinger, end hans. Jeg skal blot nævne tvende Forfattere, hvorpaa Hr. Professorens selv sætter Priis, og som sandeligen have fremstillet hiin Lære med en høi Grad af Klarhed og Skarpfindighed, og dog paa en Maade, at intet særegt, med den øvrige menneskelige Videns Problemer sig befattende philosophisk System forudsættes, Pristley nemlig og Hommel. At jeg ikke nævner Spinoza, er, fordi hans Nødvendighedslære, der paa det Næieste

hænger sammen med hans øvrige dybtliggende System, uden Tvivl har en saadan Betydning, at den, saa ofte Hr. Professorens end paaberaaber sig samme, nok er ligesaa langt fra hans Meninger, som den kantiske Frihedslære. Hine Forfattere tør jeg og paastaae at have forstaaet. Intet forekommer mig heller at være lettere for Enhver, der ikke ganske er blottet for Evne til sammenhængende Tænkning. De tvende andre Modstandere, som Hr. Forfatteren bekjemper, ere i philosophiske Studier mig saa overlegne, at hiin Uvidenhed vistnok endnu mindre kan forekastes dem, uagtet Forfatteren ikke tager i Betænkning at omtale Recensenten i Litteratur-Tidenden som en Mand, der har sin hele philosophiske Kundskab fra en tydsk Litterairhistorie i den schlegelske Maneer *). Dette Sprog

*) Side 165. Det er ellers en Feiltagelse, naar Hr. Professorens troer, at *Friedrich Schlegels Geschichte der alten und neuen Literatur* gaaer ud fra den Kantiske-Schelling'ske Philosophies Grundsætninger. Den fornemme Kulde, hvormed hiin Forfatter behandler saavel disse Philosopher, som Leibniz, og ligeledes de fleste af de øvrige Skribenter, som udgjøre den tydsk Litteratur's Stolthed, er tvertimod ikke den ubetydeligste Udsættelse, man kan gjøre paa hans Værk, der forresten vidner om en saadan Aand og om saa omfattende Indsigter, at det ingenlunde vil blive haanet af dem, der kjende det.

af Hr. Professor Howig imod denne Recensent maa synes snurrt endog for dem, der blot kjende Recensenten af hans Recension. Men ogsaa hos de tydske Philosopher, hvis flaviske Tilhængere vi, trods vor Læres Indhold og vore udtrykkelige Ytringer, skulle være, findes Nødvendighedslæren fremsat med en saadan Styrke og med saa vægtige Grunde, at det endog blot af det Forfatteren, efter sit seneste Skrift, har læst af disse Skribenter, er ubegribeligt, at han ikke har seet, at disse Mænd have kjendt hiin Lære nok saa godt, som han. Baade af Kant og af Fichte og af Schelling har han citeret Steder, hvori Nødvendighedslæren findes fremsat i den høieste Grad af Stringents; og det undrer mig, at han ikke heller har oversat Side 9 = 46 af Fichte über die Bestimmung des Menschen end Humes Afhandling. I denne sidste er dog siensynlig Nødvendighedslæren fremsat med en langt ringere Grad af Styrke og Skarphed, og den maatte det, da Hume, en afgjort Skeptiker, aldeles ikke erkjender Forbindelsen mellem Årsag og Følge, som nogen i Tingenes eller Erkjendelsens Væsen liggende Lov, men blot for en ved Idee-Associationens Virksomhed tilvant menneskelig Forestilling, hvorfra han omhyggelig bortfierner Begrebet om en streng indvortes Nødvendighed. Det er derfor nok saa meget, ved at nedstemme Årsagsbegrebet, som ved at ophæve det Giendommelige i Fri-

hedsbegrebet, han tilveiebringer den Forening mellem begge, som han forkynder; eller rettere sagt han skyder alt det Metaphysiske til Side, og holder sig blot til det, der er givet i Erfaring, hvorved han egentlig omgaaer Striden; en Methode, der er aldeles forskjellig fra Hr. Professor Howis's Lære, hvori det antages som Axiom, at det, vi kalde Villie, bestemmes ved en absolut Nødvendighed, og det en saadan, der har sin Grund i den physiske Organisation. Det i hiint sictiske Skrift, som uleiligede ham, kunde han jo have udeladt, som noget "mystisk Phantasiespil" eller som en Lempen efter de "traditionelle" moraliske-religiøse Begreber. Men saa havde man dog i alt Fald seet, at det ikke var af Uvidenhed eller af Mangel paa Evne til at følge Fatalisternes Slutninger, det philosophiske Partie, han besejder, ikke vil hylde deres Lære, hvorimod han jo desto bedre kunde have tugtet dem for deres Forførelse, Feighed o. s. v. I et andet Arbejde af en nyere tydsk Philosoph vil han og finde Nødvendighedslæren (Skøndt just ingen Fatalisme) foredraget med en Klarhed og Kraft, at ikke let Noget skal overbyde det. Jeg mener Schleiermachers Afhandling über die Lehre von der Erwählung *). Vel behandles Sagen her fornemmeligen fra den theologiske Standpunct, og Forfatterens

*) Theologische Zeitschrift, erstes Heft.

Hovedhensigt er, at retfærdiggjøre Augustins og Calvins Prædeterminisme af den christelige Religions Grundforestillinger; men ved Siden af denne theologiske Udvikling gaaer der en saadan stærk philosophisk Beviiskjæde, at der vistnok vilde behøves en kraftig Haand til at sprænge den. Jeg maa tilstaae, at denne Opgave vilde sætte mig i en ganske anden Forlegenhed, end den, Hr. Prof. Howig's Afhandling kunde foraarsage. Hiint Schleiermacherske Arbeide var mig i Tankerne, da jeg i juridisk Tidsskrift Side 133 yttrede følgende: "Hvorledes iøvrigt den menneskelige Frihed kan forenes med den hele Tilværelses Afhængighed af den guddommelige Villie, (hvilken dog paa ingen Maade taaler nogen Indskrænkning eller Betingelse), dette Spørgsmaal er den sande og store Vanskelighed i Frihedslæren". Hr. Prof. Howig har imidlertid læst feil, naar han paaستاer, at jeg l. c. har tilstaaet, at Frihedslæren er uforenelig med den guddommelige Almagt *). Der staaer ikke eet Ord hos mig, der kunde modtage en saadan Udtydning. Jeg har kun sagt, at Hr. Prof. Howig's Afhandling, (der ingenlunde stiger ned til slige Dybder) ikke førte os ind i denne gaadefulde Undersøgelse, samt yttret, at hiin religiøse Determinisme er af en ganske anden Character og en ganske anden Virkning paa Sindet, end den materia-

*) Side 47.

listiske Fatalisme, som Hr. Prof. Howig's Afhandling havde foranlediget mig til at berøre. Det er mig ufor-
klarligt, hvorledes Hr. Prof. Howig har kunnet læse
saa urigtigt; thi om Misforstaaelse kan her ikke være
Tale.

Men saa meget Hr. Forfatteren end har feilet i
at tillægge mig hiin Lære, saa har han dog ikke mindre
Uret, naar han ellers stedse taler om Nødvendigheds-
læren, som det, han har at forsvare imod sine Mod-
standere. Jeg har vel ingenlunde bestemt erklæret
mig for Læren om en absolut guddommelig Forudbe-
stemmelse, men jeg har dog heller ikke erklæret mig
imod samme Lære. Det, jeg og mine Medstridere
have angrebet, er Nødvendighedslæren i den Skikkelse,
hvori den af Hr. Professoren er opstillet, den Lære
nemlig, som vil, at alt, hvad der er i Mennesket og af
Mennesket besluttet og virket, har sin nødvendige År-
sag i hans legemlige Organisation og de Indtryk, som
gøres paa ham uden fra. Dette er den Standpunkt,
hvorfra Afhandlingen om Afslindighed og Tilregnelse
gaaer ud. Alle hans Indvendinger dreie sig om den
Afhængighed, hvori Menneskets Villie og Charakter
skal staae af Hjernens Organisation og Udvikling, af
dens forskjellige Vitalitet, af dens Sygdomme, samt
af Temperament, Opdragelse, og af de udbortes Om-
stændigheders og Forholds Indvirkning. Det er langt
fra, at han har ladet sig lede ved Tanken om et paa

hiin Side af Sandseverdenen liggende Eenhedsprincip,
 hvori alt det Mangfoldige, der viser sig for Sand-
 serne, og deriblandt ogsaa ethvert menneskeligt Indi-
 viduum, med alle dets Tanker, Følelser, Beslutninger
 og Idrætter, skulde have sin nødvendige Grund. Spi-
 noza bliver vel hyppigen paaberaabt, og Forf. troer,
 at han slutter sig til denne dybsindige Grandtænk-
 ten. Men denne Eenighed er kun grundet paa en Misforstaaelse,
 fremkaldt derved, at enkelte Ord og Talemaader hos
 Spinoza synes at stemme med hans Forestillings-
 maade. I sig selv have de intet tilfælles, da Spinoza
 kun tillægger det Absolute sand Tilværelse, og betragter
 den sandhelige Verden blot som et Skin, Hr. Prof.
 Howig derimod aldrig gaaer ud over den og anseer
 enhver Tanke om at hæve sig over den for en Daarskab.
 Det Moralsystem, Spinoza sætter i Forbindelse
 med sin Frihedslære, er derfor og, som nærmere skal
 blive viist i det følgende, aldeles modsat det, hvortil
 vor Forfatter bekjender sig, ihvorvel denne, forledet af
 enkelte Sætninger, som han ikke har opfattet i deres
 Sammenhæng med den hele Lærebbygning, troer og
 heri at have Spinoza paa sin Side. Det var saa-
 ledes ligesaa lidet Spinozas metaphysiske Nødvendig-
 hedslære som Augustins og Calvins absolute
 Forudbestemmelse, som Hr. Professore gav os at
 bestille med. Hans Lære var aldeles empirisk, bygget
 ene og allene paa den Forbindelse, Erfaringen viser

mellem de Phænomener, vi kalde aandelige, og de, som foregaae i Legemsverdenen, hvilken Forbindelse han, uden videre, betragter som en Afhængighed, hvori det første skal staae af det sidste. Den kaldes med Joie Fatalisme; ligesom han heller ikke i Afhandlingen om Ufsindighed Side 59 tog i Betænkning at benævne den saaledes. Vel har han i sit nye Skrift Side 48 paaberaabt sig, at han kun et enkelt Sted har brugt Ordet Fatum i Stedet for Forsyn, hvilket sidste Udtryk, naar det aflædes fra alle antropomorphistiske og selviste Biforestillinger, skal betegne den Nødvendighed, han lærer. Men, for det første maa det mærkes, at hiint eene Sted just er det, hvor han bestemt fremsætter det Resultat, hvortil en consequent Reflection over Menneskets Forhold i Naturen skal føre, naar den anstilles med frimodig Sandhedskjærlighed, ligesom han og selv paa det nævnte Sted af det nyere Skrift erkjender, at det kun er, af udbortes Hensyn *), han ikke oftere har brugt dette Ord. Men desuden er, som bemærket, hans Lære aldeles ikke hidledt af Ideen om en absolut guddommelig Kraft, der ikke kunde tilstæde nogen anden selvstændig Tilværelse, men af Erfaringer om den

*) Den første af de der anførte Grunde, nemlig at udelukke de sædvanlige falske Begreber om et Forsyn, har for Resten nok indsnæget sig ved en Feiltagelse; thi denne Bevæggrund skulde snarest bragte ham til at vogte sig for Ordet Forsyn.

menneskelige Forestilling- og Begjærevnes Afhængighed
 af Legemverdenen. Vel nævner han strax efter en
 guddommelig Tilfikkelse, men denne beskriver han med
 Egenskaber, der bedre passe sig paa et blindt (uden In-
 telligents, Personlighed eller Hensigt) virkende Fatum end
 paa en guddommelig Styrelse. Især synes den Upartist-
 hed, hvormed den skal bringe Mennesket "Held eller Uheld,
 Fødsel eller Død, physisk Godt, eller moralsk Ondt (?)"
 at betegne den "Egegylbigheid ved Godt og Ondt, ved
 hele Menneskehedens og enkelte Individens Bæ og Vel,"
 som jeg i jur. Tidsskrift 8 B. 1 H. S. 133 har omtalt.
 Meget gjerne vil jeg indrømme, at der i Forfatterens
 Sjæl lever en bedre Troe, men i hans System har den
 ingen Rod. Jeg har derfor vist ikke havt Uret i at
 sige, at han, i at anbefale sit Systems moralske Virk-
 ninger, synes stiltiende at sætte en levende, alviis
 Gud i Stedet for det blinde Fatum. Egentlig havde
 han end ikke, i sine Præmisses, Hjemmel til at tale
 om en absolut Naturnødvendighed. Hans Ræsonne-
 ments gaaer blot ud paa at vise Ufriheden i vor Sjæls
 Uttringer og sammes Afhængighed af Legemverdenen,
 og derfor kunde der gjerne i denne herse Tilfældighed,
 hvilket Begreb, ikke det om Frihed, indeholder Mod-
 sætningen til Nødvendighed. Af alt dette vil han see,
 at han ingen Grund har til at støde sig over Hr. Prof.
 Sibbern's Udtryk "Forfatterens Nødvendighedslære
 (Determinismen S. 99 Note). Det er ellers mær-

feligt, at alt det, *Sibbern* har sagt (*iur. Tidsskrift* 9 B. 1 H. S. 37-51) om en anden og høiere Nødvendighed end den, hvorefter der har været Tale i *Hr. Prof. Howig's* Afhandling, aldeles ikke er blevet forstaaet af denne.

Det vil herefter være let at bedømme, om jeg og mine Medstribere have gjendrevet *Hr. Prof. Howig's*, eller om vi, efter hans Paastand, have omgaaet Striden og ladet hans mange vigtige Argumenter ubesvarede. Hans hele Argumentation imod det, vi kalde Frihed, hviler paa vore aandelige Livsytttringers Afhængighed af Sandseligheden og især den physiske Legemstilstand, saaledes som han og udtrykkelig erklærer Side 39 Note, hvilket han i det nye Skrift Side 107 gjentager som et Hovedsted. Den aandelige Virksomhed forklarer han og ved den sensorielle (Afhandling om Affindighed S. 64, 72 og 76), og dyrist Spontanitet er ham den høieste Potents af menneskelig Livsytttring (*ibid.* S. 60). Alt andet er kun aabenbare Misforstaaelser af det kantiske Frihedsbegreb, og, skjøndt det ingenlunde var os, i Særdeleshed ikke mig, om at gjøre, at retfærdiggjøre de individuelle Kantiske Forestillingsmaader, men kun at rædde det, vi selv ansaae for det rette og for Moralitetens og Menneskelivets Værd vigtige Begreb om Frihed, saa er dog hine Misforstaaelser ikke blevne uberigtigede; og, naar dette ei er sleet strengere, saa er det blot fordi man baade fandt det

usømmeligt imod en Forfatter, der gaaer ind i en frem-
 med Videnskab, at benytte alle de Fordele, som et
 bedre Bekjendtskab med denne Videnskab kunde give, og
 fordi det stred imod vore personlige Følelser for
 Hr. Professorens at gaae saa vidt heri, som der dog,
 efter Maaden, hvorpaa han havde angrebet en Lære,
 han aldeles ikke havde forstaaet, kunde være An-
 ledning til. Hvad nu hiint Argument angaaer, saa
 er det vist nok heelt tilstrækkelig gjendrevet, og med
 langt mere Omhue end det egentlig kunde fortjene.
 Forbindelsen mellem det legemlige og det aandelige
 nægtes aldeles ikke. Dertil vilde jo og høre en Blind-
 hed, som der ei kan ventes endog hos det støvste og
 meest uopmærksomme Menneske. Her behøves sande-
 ligen ingen Bemærkninger over de abnorme Sjæls- og
 Legemstilstande, som Lægen har fortrinlig Leilighed til
 at iagttage, men hvorom det Almindelige dog heller
 ikke kan være os Andre fremmed. De Erfaringer,
 som man hver Dag har Anledning til at gjøre, ere her
 fuldkomment tilstrækkelige. Vi ville vist alle endog
 være villige til at indrømme hiin Forbindelse i en langt
 større Strengthed end den, hvori den findes fremsat hos
 Forfatteren. Vi vilde, til Exempel, gjerne indrømme
 Galls hele Organlære, naar den forresten var hjem-
 let ved tilstrækkelige Erfaringer, uden derved at see vor
 Frihedslære i ringeste Fare. Sa vi tør endnu gaae
 videre, og erkjende, at enhver endog den ubetydeligste

Deel af Organismen, i Folge Ideen om en Natur, staaer i en uadskillelig skjendt uubgrundelig Sammenhæng saavel med den øvrige Organisme, som med det Andelige i Mennesket. Men naar Hr. Professorens ganske axiomatisk forudsætter, at den af ham paabe- raabte Forbindelse er en Afhængighed, og det en eensidig total Afhængighed, hvori det Andelige skal staae af det Legemlige, saa gaaer han ganske udenfor Erfaringens Kreds og fremsætter et Theorem, hvorfor han skyldte et Beviis. Han gaaer derved ud fra den Forudsætning, at det Legemlige og Sandfelige er det Første, at dets absolute Realitet ikke kan eller maa omtvivles. Alt, hvad der saavel i Phi- losophiens ældre Perioder, som i den, der begynder med Kant, er blevet indvendt imod denne Forudsæt- ning, lod til at være ham aldeles ubekjendt. Det er derfor, jeg korteligen har fremstillet nogle af de vigtig- ste Momenter, der klarligen vise, at Legemverdenen ikke er det Første og Høieste, at Tænkningen tvertimod bringer vort hele System af Forestillinger om Legem- verdenen under sine Love og kræver samme til Regn- skab; hvorved det viser sig, at det kun er en underorda- net Realitet, som tilkommer disse Forestillinger. Men, naar vor fornuftige Natur saaledes ikke er et Product af Sandseverdenen, saa maa den og have sin eiendoms- melige Lov og sin eiendommelige Kraft til at føre Men- nesket. Denne Kraft er det, som jeg under Navn af

Frihed har forfægtet, og det er det Samme, som Hr. Prof. Sibbern lærer, naar han godtgjør, at der gives en fornuftig Grundimpuls i Mennesket.

Udførligen at udvikle alle hine Momenter, vilde været det Samme, som at skrive en heel Fundamental-Philosophie. Det var og saa meget mere overflødigt, som Udviklingen findes i Skrifter, hvormed Ingen, der vil fremstaae som philosophisk Skribent, bør være ubekjendt. Imidlertid blev anført saa Meget, at Enhver ved nærmere Eftertanke maa kunne overbevise sig om Rigtigheden deraf eller i det Mindste finde Trang til at underkaste Sagen en dybere Undersøgelse, hvortil de fornødne Hjelpemidler vare antydede. I Hr. Prof. Sibberns Afhandling findes desuden en udførlig og eiendommelig Udvikling af hiin fornuftige Grundimpulses Selvstændighed. Hr. Prof. Howis har saa godt som ikke indladt sig paa hvad der af hans Modstandere deels var antydet, deels udviklet. Vel indrømmer han (Side 78-80), at det er en Absurditet, at hidlede Forestilling, Tanke, Følelse o. s. v. af Materien, men at han, der anseer den modsatte Hiblekning for lige saa absurd, tager Tingene, som den findes, og betragter det Legemlige og det Uandelige som lige selvstændige. *) Men deels skjønnes det ikke, hvorledes

*) Side 81 undrer han sig over, at jeg Side 126 har yttret, at det i os boende aandelige Princip

dette kan bestaae med hans Lære, hvorefter han ikke lader det beroe ved det umiddelbare Factum, at det Aandelige og Legemlige staae i nøie Forbindelse med hinanden, men han betragter denne Forbindelse som et og det et eenfibigt Afhængighedsforhold, hvorefter Tanke, Beslutning og hvad vi ellers kalde aandelige Uttringer, bestemmes ved den legemlige Organisation og de ydre Paavirkninger *). Deels var han, naar han vil føre en metaphysisk Strid, ikke berettiget til at bortvise de Forskninger, som gaae ud paa Kilden til vore sandlige Forestillinger. Det var at ønske, at For-

ei behøver at forestilles som en særskilt Substant; erklærende, at det er ham umueligt at bringe dette i Harmonie med mine øvrige Sætninger. Kan man da ikke tænke sig Sjælen som en hele Legemet gjenneintrængende og besjælende selvstændig Kraft, uden enten at hidlede denne Kraft af Materiens Love, eller tænke sig den som en særskilt et eller andet Sted i Legemet anbragt Substant. Dette er netop en ganske materiel Forestilling.

*) Naar han (Side 79) dog ogsaa omvendt siger, at Legemets fysiske Tilstand modificeres ved det Psykiske, saa kan dette, som ellers aldrig hos ham er udhævet, nok ikke forstaaes anderledes end at Forestillingerne, skjøndt de have deres Rod i den fysiske Organisation og Tilstand, dog atter igjen have Indflydelse paa denne, saa at dog det Psykiske faaer en ganske underordnet og afhængig Rolle.

fatteren blot havde gjort sig den Umage, at gjennemlæse og gjennemtænke det lidet men yderst vigtige Af-snit af Critik der reinen Vernunft, som Kant kalder die transcendental Aesthetik. De klare og uimodsigelige Beviser, som der findes for den Sætning, at Tid og Rum ikke ere særskilte Substantser eller Egen-skaber ved Tingene, men kun nødvendige Sandseformer, vilde maaskee have overvundet hans materielle Forestillinger. Overalt udgjøre disse Undersøgelser Hjørnestenen for Kants Philosophie, ligesom de og, naar de ret fattes og indpræges Sindet, indeholde en herlig Forberedelse til al høiere Erkjendelse og Stræben. Hr. Prof. Howig bortviser vel deslige Undersøgelser med Haan; men jeg har for gode Tanker om hans Anlæg til Eftergrandskning for ikke at holde mig overbeviist om, at han jo vilde have tænkt ganske anderledes, dersom han havde begyndt sin Læsning i Kants System med Begyndelsen, i Stedet for at han, allerede fast i det materialistiske System, siensynlig kun har efterlæst de enkelte Steder, som han troede at staae i nærmest Berørelse dermed, og det i den bestemte Hensigt, at gjendrive dem. Underledes var det ikke muligt, at en saa tænksom Forfatter kunde udlade sig paa en saa høist synderlig Maade om Kants System, som, til Exempel, følgende: "Thi unægteligt er det inconsequent, at den samme Philosoph, der i den Grad ringeagter den almindelige subjective Følelse, at han

bortforklarer Tid og Rum, at han bygger sit andet halve System paa en subjectiv Følelse af Frihed, hvis Udkomst til at fritages for Sceptis fremfor hine ikke paa nogen Maade er godtgjort." I disse faa Ord er der en Mængde fast utroelige Bildfarelser. Hvor langt Kant er fra at bortforklare Tid og Rum, er bekjendt. Disse have i hans System den høieste Betydning, som de kunne modtage, i det de ere intet mindre end nødvendige Former for al Sandkning og udgjøre Grændsepunkter for al reel Erkjendelse. At der ikke tilstaaes disse Forestillinger en absolut Realitet, saaledes at de maatte gjælde, endog for den uendelige Forstand, er Noget, som ikke kan undre Nogen, der har tænkt over disse Forestillinger. Derved rokkes dog paa ingen Maade deres empiriske Realitet, deres Gyldighed for den menneskelige Kjendeevne, saalænge denne holder sig indenfor Erfaringens Kreds, den eneste, hvori, efter Kant, en reel Erkjendelse kan finde Sted. Det er fremdeles langt fra, at Kants Lære med Hensyn til Tid og Rum er sceptisk. Over disse Væsen udtaler han sig med den største Bestemthed og tillægger sin Lære derom apodiktisk Vished. Omvendt har han ingenlunde unddraget Følelsen af Frihed for Sceptis. Forfatteren har selv, skjendt paa en ubegribelig skjæv Maade, fremsat Kants tredie Antinomie, der gaaer ud paa, at den speculative Fornuft kan opstille lige gyldige Beviser for og imod Friheden, men at begge Be-

vifer ere grundede paa Forudsætningen om Tiden, som en absolut Lov for al Tilværelse, og tabe deres Kraft, naar man med ham kun anseer den som en Form for den endelige Erkjendelse, saa at følgerigen den speculative Fornuft, naar den forstaaer sig selv, maa indrømme, at den hverken kan bevise eller gjendrive Friheden. Naar Hr. Forfatteren vil hjælpe sig med den blotte haardnakkede Erklæring, ikke at ville gaae ud over den subjective Forestilling om Tid og Rum, saa maa han ganske give Slip paa den Forbring, at indlade sig i metaphysiske Undersøgelser. Det være langt fra mig, at forlange af Nogen, hvis specielle Kald det ikke er, at han skal være hjemme i deslige Undersøgelser. Jeg veed meget vel, at man kan lade de metaphysiske Problemer beroe ved sig selv, og dog føre et værdigt og lykkeligt Liv og være dygtig ogsaa i de betydeligere Grene af videnskabelig og borgerlig Virksomhed. Naar man ikke anfægtes af speculative Tvivl, gjør man maaskee nok saa vel i at hvile ved den oprindelige og naturlige Forestilling, uden at fordybe sig i metaphysiske Grublerier. Men da skal man ikke give sig Mine af at være Metaphysiker (Determinismen Side VI) og langt fra ikke tale om Spinoza som en Philosoph, i hvis System man var inde. Endnu mindre skal man eensidigen gaae udenfor hiin Forestillingskreds for at nedbryde en, i al Fald efter de Flestes Forestilling, for Menneskets moralske Værd høist vigtig Lære, men derimod lukke Døren for Un-

dersøgelser, der love at redde hiin Lære. Vel synes Hr. Professore nu ikke at ville erkjende nogen umiddelbar Forestilling om Friheden (see, til Exempel, Determinisme Side 53 = 54); men, dersom dette virkelig er hans Mening, saa er det en reen Misforstaaelse. Det er dog unægteligt, at Mennesket føler og handler, som om det var ham selv, der af egen indvortes Tilskyndelse kunde foretage Noget i Verden. At denne hans formeente selvstændige Virksomhed dog har sin Grund i en usynlig Nødvendighed, som tvinger ham til at beslutte det, han mener, af sig selv at beslutte, er et Theorem, som gaaer udenfor den umiddelbare Forestilling, ja endog oprører den; hvilket første han og i Afhandlingen om Uffindighed S. 57-58 bestemt erkjender. Dermed vil jeg ingenlunde have nægtet Speculationen Udgang til at sætte Frihedens Realitet paa Prøve, hvilket Kant ogsaa har gjort og det en Deel skarpere, end Hr. Prof. Howig. Men saa maa man og tilstede, at Speculationen ligeledes sætter andre givne Forestillinger paa Prøve. Et Sted gjør Professore ellers en Undtagelse og indlader sig selv i at philosophere over Tiden. I Determinismen Side 61-62 mener han nemlig, at det er ganske overensstemmende med Fornuften, at fortsætte Uarsagsrækken af fæle Ting i det Uendelige, og at Verdens Evighed ved Siden af Guds evige Tilværelse intet Stødende har for Tænkningen. Han bemærker, at

astronomiske Iagttagelser synes at lære, at Fjrstjerner forsvinde og nye Stjerner og Stjernetaager fremkomme. "Analogt hermed er det tænkeligt" saa vedbliver han, "at vort Soelsystem engang er opstaaet, at Jorden og de øvrige Planeter ere oprindelige Stykker af Solen, denne igjen udsprunget af et andet forgaaet Soelsystem, dette igjen af et tredie og saa videre, indtil Forstanden bliver træt af at fortsætte denne Operation. Men møder den her noget Fornuftstridigt? Er det, at trættes ved en uendelig Tankegang, det Samme som at modsig sig selv? Og er Tingenes evige Vexel derfor Nonsens, fordi vor endelige Tænkning maa opgive at forfølge den"? Men man seer, at han aldeles ingen tydelig Forestilling har havt om sin Opgave. Her handles, for at lade alt andet i hiint Raisonnement ligge, ikke om et Tal af Billioner, Trillioner eller hvilket som helst andet Tal, man kan falde paa at nævne. Der lod det sig høre, at vor Forestillings-evne vel blev træt af at fortsætte en saa lang Aarsagsrække, men at den dog intet Utænkeligt indeholder. Men her spørges om en uendelig Aarsagsrække og om en uendelig Tid. Ligesom hiin første Forestilling medfører, at der ikke gives nogen første og oprindelig Aarsag, uden hvilken dog ingen underordnet Aarsag kan være, saaledes medfører den sidstnævnte Forestilling, at der i ethvert givet Dieblisk er forløbet en uendelig Tid, og at der altsaa for tusinde Aar var forløbet ligesaa lang Tid, som i Dag, at folgelig disse sidste

1000 Aar ere et Intet, og at, da dette da og gjelber om enhver anden Tidsdeel, som man vil opgive, at den uendelige Tid er en Sammensætning af Intet. Hvor lidet det, Hr. Forf. taler om Verdens Evighed, bestaaer med det, han siden til Udvikling deraf fremfører, og som just indeholder, at Verden er opstaaet i Tiden, falder i Dinene, ligesom og Enhver, der kjender noget til Spinozas Lære, vil her, som overalt, undre sig over, at Forfatteren troer sig at være en Tilhænger af denne Grandster.

Den ovenberørte Fremstilling af Kants trede Antinomie (S. 61 = 64) er uden Tvivl, saameget end Kant heri er blevet misforstaaet, dog vel den besynderligste, der nogensinde har ladet sig tilsyne. Jeg skal blot nævne nogle af de mange Urigtigheder, hvori Forf. her har gjort sig skyldig. For det Første har han aldeles ikke bemærket, at det er kun under en vis Forudsætning, den nemlig, at Tid og Rum og den Verden, der viser sig i Tiden og Rummet, have en absolut Realitet, at Kant lader den speculative Fornuft baade bevise og modbevise Friheden, saa at det egentlige Resultat bliver, at intet af Beviserne for ham, der nægter slig Realitet, har nogen Værd eller Gyldighed. Dernæst siger han, at Kant i Beviset for Friheden kun beviser, at vi maae antage en Verdens første Uarsag, og at han deraf slutter raske, at vi ogsaa kunne antage flere absolute Causaliteter. Det er nu indlysende af Det, jeg alt har bemærket,

at Kant end ikke tiltroer sig at have gyldigen beviist det Første, og han har derhos udtrykkelig lært, at, om endog Beviset isvrigt var gyldigt, saa vilde det kun bevise en første fri Uarsag til den hele Tilværelse, og at det, hvad andre frie Uarsager angaaer, kun havde beviist disses Tænklighed. Fremdeles mener Forfatteren, at Kant ved hiin Antinomie har villet godtgjøre, at der er en Modsigelse i den Sætning, at Intet skeer uden Uarsag, og Forf. lægger paa flere Steder Bægt paa, at her kun handles om Det, som skeer. Nu er det dog aabenbart, at Kant her ad den dialectiske Vej netop har villet stadfæste, at Uarsagernes Sætning vel er en fast og uforanderlig Forstandslov for alt Det, som skeer, (foregaaer i Tiden) men at den ogsaa dertil maa indskrænkes, og saavel Beviset for den Thesis, at der gives en Frihed, som den hele øvrige Udvikling gaaer ud paa at godtgjøre, at der kan tænkes en Uarsag til det, der foregaaer i Tiden (skeer), som ikke selv er i Tiden og, af denne Grund, ikke er underkastet hiin Lov. Det maa mærkes, at Kant aldeles ikke kalder i Tvivl, at de mennefskelige Handlinger, som Begivenheder i Tiden, have en Uarsag, men at han kun viser, at det ingenlunde er nødvendigt, at denne Uarsag selv skal være en Begivenhed i Tiden, og at altsaa Friheden kan være denne Uarsag. Naar Hr. Forf. siden lærer, at Kant hverken tillægger Friheden Virkelighed eller Mulighed (Side 73 og 74), saa er dette dog en altfor

paafaldende Misforstaaelse, da Kant alene lærer, at den speculative Fornuft ikke har beviist hverken Frihedens Virkelighed eller engang dens reale Mulighed, men kun godtgjort, at den ikke staaer i nogen Modsigelse med den sig selv forstaaende Speculation, og at den derfor, som en Gjenstand, hvormed Speculationen intet Positivt lærer enten for eller imod, med Rette kan antages paa Grund af den Opfordring i vort Indersite, der forudsætter, at vi have Magt til at gjøre det, der kræves af os.

Jeg har allerede forhen bemærket, at jeg ingenlunde ubetinget anseer de kantiske Philosophemer om Friheden som det sidste og afgjørende Ord om denne Gjenstand. Men jeg har dog ikke anseet det uvigtigt, at overtyde mine med Kants Lære ubekjendte Læsere om, at denne Mand, i hvem jeg og Mange med mig beundre en af Verdens ypperligste Grandfætre, ikke har været en saadan Stymper, som Hr. Professor Howig i ham vil fremstille.

Af samme Grund kan jeg ikke forbigaae hvad denne Forfatter S. 64=68 foredrager. Han mener her at have truffet Kant i en grov Selvmodsigelse, idet denne, i Særdeleshed Critik der practischen Vernunft Side 171 og 177, lærer, at, naar man forud kjendte indtil den mindste Drivesjæder i et Menneske saavel som enhver udbortes Foranledning, saa kunde man beregne hans Forhold i Fremtiden med samme Sikkerhed, som man beregner en Maanefor-

mørkelse, og dog med alt det paaستااع, at denne hans Handlingers empiriske Nødvendighed ikke ophæver deres Frihed, som han forsætter i den intelligible Verden. Hr. Forf. har her overseet, at een af de Betingelser, hvorunder hiin sikre Forudsigelse skulde kunde finde Sted, er, at et Menneskes Tænkemaade i sin hele Bestemthed, staaer ganske aaben og klar for os. Nu er det for det første indlysende, at denne Betingelse er aldeles umuelig. Enhver Individualitet har en saadan Righed og Dybde, at den ikke gaaer op i noget Begreb, at man ikke kan indslutte samme i nogen noiagtig bestemt og begrændset Forestilling. Betingelsen er altsaa umuelig, altsaa og det Betingede. Jeg skal herved blot endnu bemærke, at Drogaven, fuldstændigen at forudberegne et Menneskes Handlinger, end ikke var løst, om man end med Sikkerhed kunde sige i Forveien, hvad han, i ethvert mødende Tilfælde, i enhver Forvikling, vilde vælge; thi det var ikke blot Hovedhandlingen i sit almindelige Omrids der maatte forudberegnes, men ogsaa alle de samme ledsagende nuancerende Bihandlinger, der give den sin Bestemthed og individuelle Skikkelse. Det var ikke nok, at man kunde forlade sig paa, at ingen Fristelse, ingen forførerisk Dragt, hvori det Glette var indklædt, kunde bringe et givet Menneske til at afvige fra Retsskaffenhedens Love, men man maatte og kunne indtil det yderste Detail forudsige den Udfærd, han vilde bruge i at møde hiin Fristelse. Men hvor

ofte endog de største Menneskekjendere feile i at be-
 domme Hovedtrækket i en Persons Character er be-
 kjendt; og intet er sædvanligere end at der, især un-
 der store Skjebner, under vanskelige Forviklinger,
 kommer meget frem i et Menneskes Character, som
 hverken han selv eller hans næreste Bekjendtere forhen
 havde nogen Forestilling om. Dog alt dette er her
 ikke endnu det Væsentlige og anmærkes fornemmeligen,
 fordi Forfatteren paa flere Steder viser, hvor let han
 tager det, naar han taler om at forstaae en Charac-
 teer og at beregne et Menneskes Handlinger. Men
 hvad der her er Hovedsagen er det, at, naar endog
 hiin af Kant nævnte, men, efter hvad han med stor
 Føie antager, umulige Betingelse, var givet, saa
 kan man meget gjerne indrømme det, han under denne
 Betingelse har lært, uden at gjøre Friheden mindste
 Afbræk. Man mærke, at den ene og vigtigste af de
 Factorer, han forudsætter, er Individets Cha-
 racter. Men denne selv antager han ikke for et
 Product af physiske Love. Naar man altsaa endog
 kjendte et Menneskes Character i sin nøiagtigste Be-
 stemthed og vidste paa det grundigste af denne
 Character at ulede enhver hans Handling, saa
 var dog dermed selve Characteren ikke forklaret
 eller hidledet. Den vedblev endnu, som et første og
 eiendommeligt Princip, der ikke kunde hidledes af be-
 stemmende Aarsager. Vistnok findes der i ethvert In-
 dividets Character Noget, hvilket vi maae tage, som

noget Givet og ikke vide at forklare os af foregaaende Aarsager. Dersom man vil paastaae, at dette Eiendommelige dog har sin Grund i hans physiske Organisation, saa er dette en Paastand uden al Grund, og som aldeles Intet forklarer.

Det er saaledes og uden Foie, naar Hr. Forf. tilegner sit System det Fortrin, at herved Alt bliver begribeligt, og at han derfor bliver fri for at erkjende i Frihedens og Naturnødvendighedens Forhold til hinanden en af Forstandens største Hemmeligheder og Tilværelsens Gaader, en Indrømmelse af mig, hvorved jeg ingensunde skammer mig, uagtet Hr. Prof. citerer den ikke mindre end tre Gange (S VIII, 91, 102). Jeg misunder ham ikke den dybere Indsigt, hvoraf han troer sig i Besiddelse, hvorefter det kun ere faa og ubigtige Puncter, som Nødvendighedslæren ikke veed at forklare (S. 69). Men jeg frygter for, at denne Selvtilfredshed har sin Grund deri, at han kun hester sit Blik paa den blanke Overflade, uden at tænke paa den mørke Grund. Hvor Hr. Forf. søger at gjøre de menneskelige Handlinger begribelige i deres Nødvendighed, seer man ikke, at han leverer Mere, end hvad vi Andre uden stor Anstrængelse ogsaa kunne levere; kun ville vi ikke troe, derved at have gjort noget. Saaledes hedder det Pag. 84 = 85, at Bruti Daad var en Følge af hans medfødte Character, af hans romerske Opdragelse, af hans Bekjendtskab med den stoiske Philosophie, af hans Slægtsskab

med hiin Tyranniets gamle Fjende, af Cæsars Overmod, af Cassius's Opmuntring, af Seddelen, "Du sover Brutus" o. s. v, og at Brutus, ifølge alt dette Foregaaende, som nu ikke stod til at ændre, maatte fatte den Beslutning at dræbe Cæsar. Det er indlysende, at den betydeligste af hans Factorer er Bruti medfødt Character, som han dog ikke nærmere bestemmer og endnu mindre hidleder af hine foregaaende Aarsager. Vi kunne meget gjerne tilstaae, at Bruti Daad havde sin nødvendige Grund i hans Character. Men deels kan man dog ikke sige Andet herfor, end at, da vi vide at Brutus har dræbt Julius Cæsar, saa maatte det ligge i hans Character, under de givne Omstændigheder, at handle saaledes. Dersom ikke Bruti Daad allerede var givet, saa tvivler jeg meget paa, at Hr. Prof. Howig, om han endog havde haft et nøiagtigt personligt Bekjendtskab til Brutus, kunde have forudsagt, at han vilde dræbe Julius Cæsar. I det Mindste troede denne, der dog ogsaa kjendte Brutus og vist heller ikke manglede Forstand og Menneskekundskab, ham ikke til denne Daad. Ved at være trængt dybere ind i Bruti Character, end Julius Cæsar var, vilde man i alt Fald dog neppe være kommet videre, end til at ansee et saadant Foretagende for muligt, som Julius Cæsar ansaae for umuligt. Nødvendigheden heraf vilde vist Ingen have forudsagt. Om det derfor end indrømmes, at hans Handling havde sin nødvendige Grund i hans Character, saa maa man dog tilstaae, at denne Nødvendighed laae i

det Skjulte og Udgrundelige i Characteren, men ingenlunde i Det, som af samme var aabenbart, inden hans Daad blev virkelig, af hvilken Virkelighed man vel under et vist System kan slutte til Nødvendigheden, men uden iøvrigt at kunne forklare samme. Det er overalt en synderlig Illusion, naar Mange rose sig at have givet en psychologisk Forklaring af mærkelige Handlinger, naar de i almindelige og ubestemte Træk kunne forklare Handlingens Overeensstemmelse med Personens Character saavel som de ledende udvortes Aarsager. Naar man ikke tager det strengt med Ordet, kan man indrømme dem at have forklaret Handlingens Mulighed, om man vil, stundom endog dens Sandsynlighed, men de lade vel være at vise os, hvorledes Handlingen, under de givne Forudsætninger, var nødvendig. For at bevise dette, maatte de vide meget Mere, end de gjøre. Dog alt dette er egentlig kun sagt i Forbigaaende. Men, hvad der for vor Strid er Hovedsagen, er klart, at, om Hr. Professor Howis virkeligen paa det foranførte Sted havde af Bruti givne Character paa det Nøiagtigste forklaret os Nødvendigheden af hans Handling, saa havde han dog aldeles Intet for sit Diemeed udrettet, naar han ikke tillige havde forklaret os Oprindelsen til Bruti Character, og herpaa har han aldeles ikke indladt sig; den forudsætter han som giver, hvori han vistnok gjør meget ret *).

*) S. 91 synes han slet ikke at ville erkjende nogen oprindelig individuel Character som Grund til

Hr. Prof. Howig paaſtaaer Side 87-88, at da det, efter min Lære, ikke lader ſig begribe, o: hidlede af Naturaarſager, hvorledes det gaaer til, at et Menneſke antager den Character, hvoraf hans Handlinger udflyde, ſaa vilde den hele Opdragelſe og den moralſke Styrelſe ved Hjelp af Love og Foranſtaltninger være uden al Grundvold. Men dette er en aabenbar Feiltagelſe. Vi nægte ingenlunde, at den Kraft, ſom der er i Menneſket til at leve efter Fornuftens Forſkrifter, kan udvikles og dannes, ligesom vi og erkjende, at de Drifter, ſom ligge i Menneſkets ſandſelige Natur, kunne ſtyres og ledes til Samſtemmelſe med Det, Fornuften byder. Diſſe Drifter blive os overalt ikke mindre tilgængelige, end de ere Fataliſterne. Vel tilſtaaer vi, at der i enhver menneſkelig Natur er noget Uudgrundeligt, og at vi derfor heller ikke ſee os iſtand til at meddele ufeilbare Regler for Menneſkets Ledelſe ved Opdragelſe, Lovgivning og Statsſtyrelſe; men vi troe os beſoiede til at anſee det for en Illuſion, naar Fataliſterne troe ſig i Beſiddelſe af et ſaadant ufeilbart System, og neppe

Menneſkenes forſkjellige Handlinger; thi derefter bør et Menneſkes Dyd tænkes ſom en naturlig Folge af hans gode Forældre, diſſes Exempel, deres Omhue for hans Opdragelſe, hans Lecture, hans Selskab, hans Stilling i Staten, o. ſ. v." Dette er paa Helvetius's Wiis, men er endnu langt mere overfladiſt end at hidlede Handlingerne af en ved den phyſiſke Organisation beſtemt Character.

har Prof. Sibbern Uret, naar han anseer det for en Mangel paa en levende Naturbeskuelse, paa en grundig og indtrængende Betragtning af Menneskets sjælelige Væsen, naar Nogen forestiller sig, at et Menneskes Character og Beslutninger bestemmes ved blotte ytre Uarsager, der, uden Hensyn til nogen eiendommelig Natur, maae have en ligesaa bestemt Virkning paa ham, som de Midler, hvorved man afretter Heste, hvor endda stundom Reglerne, paa Grund af Individets eiendommelige Beskaffenhed, staaer meer eller mindre heldigt an.

Jeg har iøvrigt allerede i juridisk Tidsskrift 8 B. 1 H. S. 127 ff. viist, at det ikke er saa meget det, der udgjør Frihedens Væsen, nemlig Fornuftkraft, der gjør Knuderne i denne Lære, som denne Friheds Indskrænkning hos de endelige Væsener, hos hvilke Anden boer i Kjødet. At Mennesket, som Fornuftvæsen, har Evne til at indrette sit Sind og sit Liv efter Fornuftens Forestillinger, er Noget, som just ikke er saa meget dunkelt, og heri er det egentligen, jeg har søgt Frihedens Væsen, anmærkende blandt Andet, at man, efter et andet Begreb om Friheden, maatte nægte det høieste Væsen denne Egenkab *), og at den ligeledes

*) Dette citerer Hr. Prof. Howitz og S. 56, kjøndt just ikke ganske rigtigt, men troer, at det modsiges min øvrige Lære. Maa skee den følgende Udvikling vil overbevise ham om denne Menings Grundløshed. En aldeles lignende Uttring af

i en ringere Grad kunde tillægges det Menneske, der er fast i det Gode, end den, der vakler mellem Ondt og Godt. Men, foruden det, der saaledes egentligen udgjør Frihedens Væsen, maa man tillægge Mennesket, som et indskrænket Fornuftvæsen, Balget mellem Godt og Ondt. Hvorledes det nu gaaer til, at dette eller hiint Individ bestemmer sig for det Ene eller det Andet, og i den bestemte Grad og Blanding med sin Modsætning, hvori det findes optaget i hans Sind og Vandel, dette er en Gaade, som vi aldeles ikke see os istand til at opløse, hvorimod vi endog see os istand til klarligen at bevise dens Uopløselighed. Vi indrømme imidlertid Fatalisterne heri end ikke det mindste Fortrin; thi hvad de sige om den forskjellige Character, som bestemt ved udbortes Anledninger, er stridende mod Natur og Erfaring, og, forsaavidt de erklære den grundet i den legemlige Organisation, saa er dette en tom Paastand, blottet for alt Beviis eller Forklaring, hvorved der slet intet Andet vindes, end at Menneskes dybeste Følelser angribes og tilfidesættes. At denne ethvert Menneskes eiendommelige Character har en anden Rod, end den sandfælsige Naturs Love, er Noget, som ikke gjør os nogen Vanskelighed, som jo i høiere Grad trykker Fatalisterne. Derimod maa det tilstaaes, at, naar man saaledes har sat Ursagen til de menneske-

Her der bliver mig foreholdt Side 44, og er Professoren nok for at regne denne berømte Mand til sit Partie (!).

lige Characterers Forskjellighed i noget Oprindeligt og af alle Naturaarsager Uforklarligt, saa have vi dog ikke dermed fuldendt Frihedslæren saaledes, at den tilfredsstiller vor inderste Følelse. Vi ville og have en saadan Frihed, at der hermed forbinder sig Tilregnelser, og ikke blot det Slags Tilregnelser, som Fatalisterne kunne indrømme, en Tilregnelser for andre Menneſker, som bifalde, hvad der tjener til deres Vel, og misbillige det Modsatte, men en Tilregnelser, som er gjeldende for den indvortes Dommer, som anklager eller undskylder os, og som vi kunne vente bekræftet ved den evige Retfærdigheds Dom. En saadan Frihed og Tilregnelighed har det sin store Vanskelighed, ret at forklare og ene med det, som er den visses af alle Sandheder, at Alt, hvad vi ere, har sin Oprindelse fra et Væsen, der er af og ved sig selv, og af hvem alt Andet er. Saameget er imidlertid vist, at den Følelse, hvormed vi, denne vor absolute Afhængighed uagtet, betragte os som særskilte Væsener, der ere opfordrede til, ved egen Kraft at fuldføre Noget, er uadskillelig forbunden med vor individuelle Tilværelse og ligesaa sand og vis, som denne. Det indlyser ogsaa, at denne Følelse er nødvendig for at drive os frem til det vi skulle vorde. Der tilkommer den sælgelig al den Realitet, som Noget, der ellers hører til den endelige og individuelle Tilværelse kan have, og i Særdeleshed som Aarsagernes Lov. Men her erkjender jeg ogsaa med dyb Erbødighed Grænserne for min Ind-

figt. Hvorledes der virkeligen, den guddommelige Allmagt ubeskaaret, kan blive nogen sand Selvstændighed tilbage for et endeligt Væsen, det er noget som jeg ei formaaer at begribe. Derimod finder jeg denne Ubegribelighed selv meget begribelig, idet jeg klarligen indseer, at jeg, som et Væsen, der ei er af mig selv, blot kan tage mig, saaledes som jeg er mig givet, men ikke kan forklare Betingelsen for min Tilværelse, den Sammenhæng, hvori jeg staaer med den Uendelige, fra hvem jeg erkjender at have min Oprindelse.

Dog, naar Hr. Prof. Howig anklager Frihedslæren for Ubegribelighed, saa forstaaer han herved ikke blot det, der ligger i dette Ord's naturlige og almeen-antagne Betydning, men, ved en Sprogvilkaarlighed, hvortil det vil være vanskeligt at finde Magen, betegner han og under dette Udtryk Utænkelighed, Absurditet, Fornuftstridighed, o. s. v. (S. 81, 87, 112). Jeg har allerede oven udladt mig over adskilligt, som han har sagt, for at godtgjøre, at Kants Fremstilling af Frihedslæren er fuld af Modsigelse og Urime-lighed. Alt hvad han iøvrigt har fremsat for at retfærdiggjøre hiin Besskyldnings Ubegribelighed i foranførte sære Betydning, løber ud paa, at han tillægger Kant, Læren om en libertas indifferentiæ, som denne dog netop har fortrængt af den philosophiske Verden, og derhos uden videre paafiger mig — der dog paa det eftertrykkeligste har erklæret mig imod en saadan Frihed — saavel som hans øvrige Modstandere

samme Frihedsbegreb *), samt at han ikke vil vide af den i sig indlysende og saavel af Professor S i b b e r n som af mig saa bestemt indskjærpede Forskiel mellem Frihed, som en almindelig menneskelig Eone, til at indrette sit Levnet efter Fornuftens Love, og Frihed, som

*) Jeg kan ikke afholde mig fra her engang at berøre Hr. Professor H o w i t z's S. 43 fremsatte og siden under mangfoldige forskjellige Vendinger gjentagne Foregivende, at vi kun have demonstreret ham Frihedstheorien efter K a n t og S i c h t e. Langt fra mig være den forsængelige Tanke at kunne sige noget egentligt Nytt over en Sag, der i Aartusinder har været undersøgt af saamange dybsindige Grandfere, for hvilke jeg bøier mig dybt. Men hiint Foregivende bør dog ei være upaataalt, fordi det er urigtigt, og beviser, at Hr. Professoren har ladet det være sig mere angælgent, at sige noget, som han troede nedsettende for hans Modstandere, end at prøve, om det han sagde var grundet eller ikke. Det er jeg hverken K a n t's eller S i c h t e's Fremstilling, har fulgt; den jeg har givet, indeholder, saa ubetydelig den end ellers er, hvorledes jeg har bearbejdet denne Gjenstand i min Tænkning, skjøndt vistnok derved fremhjulpen ved de tvende nævnte og andre Sandhedsgranskeres Værker. Men i S i b b e r n's Fremstilling er der saameget Eienommeligt, at vist Mangen, der har et ganske andet Bekjendtskab til hvad der hidtil er ydet end Hr. Professor H o w i t z, vil deri finde et nyt Lyk. Recensenten i Literaturtidende har ikke havt Leilighed til nogen selvstændig Fremstilling.

en fuldendt Kraft, der ikke findes hos nogen Dødelig, men er det Maal, Enhver, ved Hjelp af hiin Gvne, i al Evighed har at stræbe efter.

I sin Afhandling om Affindighed har Hr. Professoren gjentagne Gange forfikkret, at Kants Frihed ei er 'en Valgfrihed (*libertas indifferentiæ*) mellem det Onde og Gode'; ligesom han af Kants Skrifter ikke havde benyttet uden et Sted i dennes *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*, S. V og XXVII, hvor han udtrykkelig nægter, at Friheden bestaaer i fligt Valg (See juridisk Tidsskrift, S. 31, 34 og flere Steder). Det syntes og netop at være deri, at Kants Frihed var ham saa paradox, i det den tyktes ham at indeholde en Nødvendighed til at handle moralsk godt. Man skulde og, efter hvad han sammesteds S. 52=54 har foredraget, troe, at han intet havde imod flig Valgfrihed at erindre; skøndt det siden erfares, at dette foregivne Valg dog skal have sin Grund i en hemmelig Naturnødvendighed (S. 56=59 o. fl. St.) Nu derimod har han ganske forandret hiin Forestillingsmaade; nu skal den Kantiske Frihed netop være en *libertas indifferentiæ* og just derfor indeholde en Modsigelse. (See Determinismen S. 81=88, 139 o. fl. St.) Læserne vide allerede at Valg, efter min Forestillingsmaade, ikke hører til Frihedens Grundvæsen, der blot bestaaer i Fornustens Gvne til at beherske Sindet, men at den dog er uadskillelig fra den ufuldkomne

menneſkelige Frihed. *) Men dette Valg er derfor dog ingenlunde en blind, grundløs Griben til mellem to Gjenſtande, hverved Sindet finder ſig lige meget tiltrukken, ſaaledes ſom Buridans berømte Veſel mellem to Havreknipper. Valget forudſætter ſtedſe en mere eller mindre tydelig Erkjendſe af det, der er dens Gjenſtand. Men vi paaſtaaer, at denne Erkjendſe kun afgiver en Bevæggrund for Villien, og at, ſom denne, efter ſin eiendommelige Beſkaffenhed, ſætter Priis paa de forſkjellige Gjenſtande, der fremſtille ſig ſom Goder eller Under, faaer Bevæggrunden Magt over Menneſket. Fataliſterne kunne ikke ſelv, uden at modſige al Erfaring, nægte, at det beroer paa Sindets Retning, hvorledes Enhver vælger imellem de forſkjellige Alternativer, der fremſtille ſig for ham, men de maae tilſtaaer, at dette Valg ingenlunde er givet ved den blotte Erkjendſe. Selv hvor der ei ſpørgeſ om det Fortrin, moralſke Overveielſer og Følelſer giver det eene for det andet, er det aabenbar Enhvers eiendommelige Tilbøieligheder, ſom forvandle Bevæggrundene, der egentlig blot ere Muelighedsgrunde, til virkende og virkelige Grunde. Een foretrækker ſtarke ſkjøndt korte Nydelſer; en anden ſeer mere paa at vedligeholde ſig for vedvarende Leven og

*) Dette har jeg iøvrigt ei blot udviklet i juridiſk Tidſkrift, 8 B. 1 H. S. 127, men og i adſkillige ældre Arbejder, ſ. Ex. Eunomia, 2 Bind, Side 120 = 121.

Nyden. Een har Lyst til at tumle sig i Livet, en anden har mere Smag for den rolige Betragtning. Een drager Egennyttens, en anden Forfængelighedens Tjeneste til sig. Den ene sætter Livet og alt paa Spil, for at vinde et stort Navn; for den anden har dette intet, som kan friste ham til at opoffre Livet eller dets Nydelser. Disse og utallige andre Forskjæller maa Enhver, hvad System han end bekjender sig til, søge i Individets særegne Tænkemaade, og ingen vil paatage sig at bevise, at det er givet ved den blotte Erkjendelse, at man skal foretrække den ene eller den anden Modsætning, eller at det i ethvert Individ, som herved gjør Udslag, eene og allene hidrører fra Opdragelse og udvortes Forhold. Saaledes indeholder, i det mindste med Hensyn til den os bekjendte Aarsagers Række, Enhvers Villie noget Oprindeligt og Selvstændigt, forsynet med Magt til at gribe ind i Udenverdenen. Dette tilstaaer Hr. Professor Howig selv (Determinismen Side 124-125). Vel paastaar han derhos, som for ham saa mange andre, at dette tilsyneladende Oprindelige dog kun er et Produkt af Organisationen og Paavirkningerne uden fra. Men dette er, som vi alt have bemærket, en blot Hypothese, som derhos aldeles intet forklarer, hverken i Almindelighed hvorledes den Virksomhed, vi kalde aandelig, frembringes, eller i Særdeleshed, hvorledes den hos dette eller hiint Individ har faaet den eiendommelige Skikkelse, hvori den viser sig. Vil man derimod sige, at det dog har sin

Kod i ham, som er al Tilværelses Ophav, saa er dette noget, som vi, paa ingen Maade, kunne eller ville modsigge. Vi forlange ingen anden Selvstændighed end den, som kan bestaae med den evige Wiisdoms og Kjerligheds uindskrænkede Herredømme over alt det, som er. Derhos erkjende vi, at vi, formedelst vor Naturs nødvendige Indskrænkning, ei kunne indsee, hvorledes og i hvad Forstand det høieste Væsen har kunnet meddele os noget af sin Selvstændighed, saaledet som vi i Almindelighed forstaae, hvorledes en endelig Verden kan bestaae ved Siden af hans uendelige Væsen. Men, i Stedet for at forvirre os ved Grublerier, som ligge uden for Grændserne af den menneskelige Tænkning, blive vi staaende ved den naturlige og en grundig Eftertanke ingentunde modsigende min tvertimod derved bekræftede Forestilling, at vi hver for sig have at arbejde paa at efterkomme en Opfordring, der vender sig til os som Væsner, der kunne frembringe noget ved frie Kraftanstrengelse.

Ligesom den hele af Hr. Prof. Howig oversatte Humiske Afhandling, der er skrevet imod den i de da herskende Systemer antagne libertas indifferentiæ, aldeles ikke rammer den Frihedslære, hvortil vi bekjende os, og som intet dermed har tilfælles, saaledes er og alt hvad Hr. Professorens, under forskjellige Bendinger, gjentager om en Frihed til at handle uafhængig af eens personlige Character (S. 51) og deslige, ganske upassende i den Strid, han vil udfægte, saa jeg ikke skal

indlade mig videre herpaa, skjøndt der paa hvert enkelt Sted kunde være meget at sige angaaende hans grund-
 skjæve Forestillinger, der aldrig treffe det, hvorom der
 er Tale. Jeg har forresten allerede i juridisk Tidsskrift
 8 B. I H. S. 128-131 saa bestemt og tilstrækkelig
 udviklet og motiveret min Mening herom, at jeg har
 ondt ved at begribe, hvorledes Hr. Professore er kom-
 met til ligesuldt at tillægge mig hiin Sætning. Kun
 skal jeg endnu bemærke en herhen hørende ganske syn-
 derlig Misforstaaelse, af det, der ei kunde synes at
 være Misforstaaelse underkastet, som forekommer
 S. 84-85 i hans Skrift. Han paaberaaber sig her
 Luthers mærkelige Ord paa Rigsdagen i Worms:
 Jeg kan ikke andet, som en Erkjendelse af den
 Lære, han forkynnder. Men, hvo seer ikke at den
 Nødvendighed, denne Tale udtrykte, ingenslunde var
 af det Slags, som Hr. Professore forsægter, men
 tvertimod en saadan, at vi, hans Modstandere, be-
 tragte den som den høieste Spidse af menneskelig Fri-
 hed *).

*) Forf. gjør S. 59 sin Recensent følgende Spørgs-
 maale: Kjender han da ikke til nogen anden Års-
 sagsrække end den mekaniske? Er der ikke ogsaa
 en moralsk og fornuftig Nødvendighed? Virkelig
 snurrige Spørgsmaal i Forfatterens Mund og til
 en saadan Recensent; og ligesaa snurrigt, at han
 strax efter nævner Spinoza, som den Forfatter,
 af hvem man maatte lære denne Forskjel, naar
 man tilgavns havde studeret og forstaaet ham.

hvorved Luther fandt sig saa mægtigen drevet til det
 Sted, hvor alle Fæder truede ham, ei heller var det
 et Mave- eller Levertilsfælde, som førte ham; saa lidet
 som der gaves nogen jordisk Fordeel, som kunde friste
 ham til det fjeffe Skridt, Efterverdenen beundrer.
 Nei, han følte i sig et guddommeligt Kald til at
 kjæmpe for Troens Reenhed, til at gjøre sine Brødre
 deelagtige i Himmelens ypperste Gave. Dette Kald
 omfattede han med sin stærke Sjæls hele Kraft, med sit
 varme Hjertes hele Kjerlighed; i det svandt ham et
 hvert jordisk Hensyn; det forjog enhver Frygt for den,
 som blot kan ihjelslaae Legemet. Naar vi skulde nævne
 et stort og herligt Exempel paa den Menneskets Kraft
 til, i et høiere Livs Fylde, at hæve sig over al sands-
 selig Frygt og Haab, hvori vi sætte Friheden, saa
 vilde vi i de seneste Aarhundreder ikke kunde vælge no-
 get saa passende som Luthers. Han kunde fuldt
 saa vel som Socrates, hvem vor Forfatter, med
 en forunderlig Inconsequents, tillægger en Egenkab,
 som han ellers nægter det menneskelige Kjon (hvorom
 mere siden), tjene til Beviis paa Williens Kraft; thi
 vistnok kan man ikke rose ham for den skønne Sjæls
 Ligevægt, der udmærkede hiin græske Viise; men dette
 erstatter han os ved den forbausende Kraft og Nidkjer-
 hed, hvorved han, opluet af Troens og Kjerlighedens
 hellige Flamme, bekjæmpede Mørkets Rige og over-
 vandt.

En anden Urimelighed, hvorfor Forf. beskylder den

Kantiske Frihedslære, og som han derfor uden videre ogsaa tillægger os, hans tre Modstandere, er at den, forvejlende den ideale moralske Frihed med det blotte Anlæg, tillægger ethvert Menneske en saadan fuldkommen Uafhængighed af Sandseligheden, som man blot har fundet hos Enkelte, der udgjøre en Undtagelse fra Reglen, og ikke afgive en troe Copie af Slægten, saaledes som denne eksisterer. Dette var i Afhandlingen om Ussindigheden hans Hovedklage over Kant; og skøndt vi tilstrækkelig have gaaet den i Møde, gjentager han den atter i hans nye Skrift, S. 90-112. Dette hele beroer paa, at han paadigter saavel Kant som Os et Begreb om den menneskelige Frihed, som strider mod hans og vore udtrykkeligste Uttringer. Den Slutningsmaade, han Side 93 tillægger sine Modstandere, har han selv gjort, og den er i Materie, Form og Udtryk saa afvigende fra deres Forestillingsmaader, at de paa ingen Maade kunne vedkjende sig samme. Naar har Kant grundet sin Frihedslære paa Erfaringer om, at der gives meget dydige Mennesker? (et Udtryk, som desuden hverken Kant eller nogen, der deler hans strenge moralske Begreber, kunde falde paa at bruge). Nei det er paa den til Alle sig henvendende Opfordring til Dyd, ikke paa nogen Erfaring om at der gives dydige, eller endog meget dydige Mennesker, han grunder sin Frihedslære. Forfatterens her anbragte Spørgsmaal: "Er det bonafide raisonneeret?" kunde altsaa let anledige det Mod-

spørgsmaal: "Er det bona fide citeret?" Dog vi ville hverken paa dette eller noget af de mange andre Steder, som give samme Anledning, fornærme ham med dette Spørgsmaal. Jeg er overbevist om at den Beskyldning, som vilde ligge deri, med al sin tilsyneladende Retfærdighed, virkelig vilde være uretfærdig. Men det er vist, at den Frihed, som hiin Opfordring forudsætter, som allerede tilværende, ingen Besiddelse er af det, vi opfordres til at vordre, hvilket vilde være en plat Urimelighed, men en Evne til at arbejde for det, hvortil vi ere opfordrede. Det er en Evne til at tilvinde sig Uafhængighed af Sandfærdighed (og det ei anderledes end ved en evig Nærmelse til dette aldrig opnaaelige Maal), Kant, under Navn af Frihed, tillægger Mennesket, ikke en virkelig given Uafhængighed. Dette har jeg i juridisk Tidsskrift 8 B. 1 H. S. 134 forklaret saa tydeligt, at jeg ei begriber, hvorledes Hr. Professorens kunde misforstaae det. Han affærdiger min Distinction mellem Frihed som blot Evne og som virkelig Kraft, dermed, at det er ligegyldigt, om man kalder den Evne eller Kraft, da det dog er vist, at virkelig Uafhængighed ikke tilstæder Grader. Men havde han blot citeret lidt fuldstændigere, saa vilde Enhver seet, at hans Svar intet Svar er; thi jeg har, stolende kun paa hans Bekjendtskab med philosophisk Terminologie, udtrykkelig forklaret Evne i Modsætning af Kraft, som en Uuelighed og kan altsaa derved ikke

forstaae en virkelig Uafhængighed. Sibbern har ogsaa paa en høist findrig og træffende Maade søgt at vise Forfatteren til Rette i foranførte Henseende og af dennes egen Tilstaaelse om Socrates udviklet, at Friheden er en almindelig menneskelig Egenskab, erkjendende iøvrigt, at Friheden i Jordlivet er kun høist ufuldkommen og ikke har meget mere at betyde, end Fornuftlivet hos et Barn. Dette mener Forfatteren nu at være i fuldkommen Strid med Kantianernes Lære (hvorunder han finder for godt at indbefatte sine tre Modstandere) og at det er et Drødsel, naar man betragter Frihed som en almindelig menneskelig Gøne, og dog tilstaaer, at den hos Menneskene i Almindelighed ikke er mere, end en fjern Mulighed til at blive fri. Men hvorledes kan noget menneskeligt Individ komme i Besiddelse af den Frihed, som Forf. erkjender hos Socrates, uden ved Hjælp af en ham allerede som Menneske tilkommende Gøne? Man nægter dog ikke, at Sprogøve er en almindelig menneskelig Egenskab, Skøndt den kun udvikler sig efterhaanden og i forskjellige Grader, ja hos enkelte Individer aldrig kommer til Udbrud. Forf. siger i sit nye Skrift Side 173-174, at Socrates blev moralsk stærk og frie paa samme naturlige Maade som Athleten bliver fysisk stærk. Men Athleten har dog ikke givet sig selv den Arm og de Muskler, som han har udviklet til en sielsden Kraft; og ligesaaledes kan Mennesket uddanne sin Frihed, hvis han ikke bringer den med sig som en Deel

af sin Menneſſenatur. Naar iøvrigt Hr. Forf. anmærker, at, dersom det blotte Anlæg allerede ſkulde give Menneſket Udkomſt til at kaldes frit, ſaa maatte ogſaa Barnet, Somnambulen, den Aſſindige være Gjenſtand for Tilregnelſe, ſaa falder det dog i Dinene, at Gæt er det blotte Anlæg, det Andet er Anlægget i Virkſomhed, ſkjøndt ikke i fuldendt Tilſtand. Hos det ganſke ſpæde Barn eller den complet Aſſindige, der, ſkjøndt de ere i Beſiddelſe af Frihedſeynen, dog ikke have Frihedens Brug, kan der ei være Tale om Tilregnelſe. Dog maa det bemærkes, at Frihedens Brug og med den Tilregnelſe begynder langt tidligere hos et Barn, end i den Alder, hvori det bliver Gjenſtand for borgerlig Straf, ligesom og den Vanvittige, naar han er i den hos Forfatteren Side III beſkrevene Tilſtand, heller ikke er uden Tilregnelſe for Samvittighedens Domſtol, hvilket Forfatteren endog udtrykkelig tilkjendegiver. At de borgerlige Domſtole ofte maa frifinde, hvor Tilregnelſe i moralsk Forſtand kunde finde Sted, i hvilken Henſeende de endog tildeels ere bundne ved vilkaarlige Regler, er en for vor Underſøgelse aldeles ligegyldig Omſtændighed; thi dette er grundet paa Erkjendelſen af det Uſikre i vor Dom om Mellemtilſtandene, og tillige paa den Betragtning, at Barnet, ved ſin fremſkridende Udvikling, og den Vanvittige, ved den Bevogtning, han maa underkaſtes, kan gøres ufarlig og det bedre end ved Straf. At overalt den menneſkelige Frihed er høiſt ufuldkommen og indſkræn-

ket, er en Folge af vor Natur som endelige Væsener.
 En fuldkommen Frihed vilde være det Samme som en
 uendelig Magt. Den kan Ingen, der veed hvad han
 siger, tillægge Mennesket, hverken i Almindelighed eller
 noget enkelt Individ i Særdeleshed *). Da den hele
 endelige Tilværelses Væsen bestaaer i bestandig Vorden,
 uden at det kommer til nogen fast Væren og Forbli-
 ven, saa er hiin Ubestemthed og Svæven mellem Fri-
 hed og Ufrihed aldeles stemmende med den menneskelige
 Natur **). Det forholder sig jo heller ikke hermed
 anderledes med hvad man ellers maa henregne til For-
 maalet for den menneskelige Stræben; man kalde det
 nu Fornuft, eller Frihed, eller Moralitet, eller Lykka-
 lighed, eller Sundhed, eller hvad man vil; det eksisterer
 aldrig uden i en ufuldkommen og blandet Tilstand;
 men det siges at være tilstæde, hvor det overveier dets
 Modsætning, hvorved man dog ofte er uvis, om saadan
 Overvægt finder Sted eller ikke. Naar Hr. Professo-
 ren S. 97 lærer, at de fleste fuldvorne Mennesker
 (sic) besidde Fornuft, som han forklarer ved Evne til

(*) Dersom der behøvedes noget Beviis for, at Kant
 ei tillægger den menneskelige Villie en uindskræn-
 ket Frihed, saa var det af Hr. Professor Howitz
 Side 67 citerede Sted, Kritik der reinen Vernunft,
 S. 579, Note, mere end tilstrækkeligt til at afgive
 dette Beviis.

(**) Cfr. Sibbern i jur. Tidsskrift 9 B. 1 H. S. 51
 saa og Literaturtidenden for 1824, S. 697:699.

at indsee Tingenes Forhold og Følger (sic) saa kan det dog kun være hans Mening, at de besidde hiin Evne i en vis Grad af Udvikling; han vil dog vist ikke paa-
staae, at en fuldstændig Indsigt i Tingenes Forhold o. s. v. er en almindelig Besiddelse for alle Mennesker, som indtræder med Legemet's Modenhed.

Forunderligt er det, at Forf. i denne Materie indblander Feuerbach's Begreb om criminel Tilregnelse, som han troer hidledt fra de kantiske Grundsætninger. Det er dog bekjendt, at Feuerbach netop har forviiist Frihedslæren ganske fra Strafferettens Grændser. Vel har han aldeles erklæret sig for den Kantiske Frihedstheorie, men just, fordi denne fremstiller Friheden som en oversandselig Evne, har han antaget, at den ei havde Plads i en Videnskab, der lærer, hvorledes man, ved Hjælp af sandselig Frygt, skal overvinde de Tilbøieligheder, som true Samfundets Fred. Han undgaaer derfor stedse Udtrykket Frihed og slutter sig, som Criminalist, ganske til Deterministernes System, og beraaber sig idelig paa disse Skrifter, skjøndt han, i en høiere Tankerække, forkaster hiint System *). Seg har andetsteds **) godtgjort, at Feuerbach har Uret i at sige Udtrykket Frihed, og at Man meget

*) See Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des peinlichen Rechts, 2 B. S. 91 ff.

**) Juridisch Ark. No. 4 S. 129-130 og Eunomia 2 B. S. 118-123.

vel kan være berettiget til at lægge det Begreb og den
 Bevidsthed om Friheden, hvoraf den sunde Menneske-
 forstand oprindeligiis er i Besiddelse, til Grund i
 Criminalretten, uden Hensyn til, hvad Speculatio-
 nen derom maatte dømme, og at Friheden i denne
 Betydning ligger i den af ham opstillede subjective
 Grundbetingelse for Strafbarheden, nemlig en saadan
 Gemtstilstand, hvori Straffelovens Virksomhed paa
 Begjærevnen havde været phsykologisk umulig. Men
 den Frihed, som hertil forudsættes, er kun den tilsy-
 neladende, som Prof. Howig ikke heller nægter;
 det bliver derved uafgjort, om ikke en skjult Nødven-
 dighed omfatter de Handlinger, hvortil Mennesket
 troer at bestemme sig; i saa Fald bliver den Frygt,
 Straffelovens Trudsel opvækker, kun en Bestanddeel
 af de indvirkende Naturaarsager, og det en saadan,
 hvorved den med Samfundets Fred samstemmende
 Handlemaade fremtvinges. Naar han her taler om
 Mueligheden af, at Straffeloven kunde have virket,
 hvor den dog ei har virket, saa er dette kun saaledes
 udtrykt i den almindelige Menneskeforstands Sprog,
 som ei kan andet end skjelne Muelighed, Virkelighed
 og Nødvendighed fra hinanden; og saaledes maa selve
 Fatalisten udtrykke sig, naar han taler om menneskelige
 Handlinger og disses Styrelse ved Love og borgerlige
 Indretninger. Dette, hvortil vi ei kunne eller ville
 nægte Fatalisten Ret, og hvoraf Hr. Prof. Howig

betjener sig hvert Dieblisk *), maatte ligesaavel tilstædes Feuerbach, som, skjøndt han erkjender den menneskelige Frihed, dog troer i Criminalretten ganske at burde sætte den tilside, og tage alt saaledes som en Fatalist vilde tage det. Det er altsaa blot Misforstaaelse, naar Hr. Fors. troer, at Feuerbachs Grundsatning for den criminelle Tilregnelser er bygget paa den Kantiske Frihedslære. Ingen Criminalist har saaledes som Feuerbach holdt Friheden ude af sin Straffetheorie.

I de Bemærkninger, jeg i juridisk Tidsskrift 8 B. 1 H. gjorde ved Hr. Professorens Afhandling, undlod jeg imidlertid at lægge denne hans Feiltagelse for Dagen, saaledes som jeg der overalt afholdt mig fra at berøre hans literære Feiltagelser. Jeg gjorde derimod ved denne Feilighed blot den liden Bemærkning, at han her forudsætter det, som han ei har bevist, "at de menneskelige Handlinger staae under Naturnødvendighedens Evang". Disse mine Ord citerer han nu S. 104, skjøndt temmeligt unøiagtigt, og giver det Udseende, som om jeg Intet videre havde erindret mod hans Nødvendighedslære, uagtet jeg i det Foregaaende udførligen har vist, hvorledes den hele Basis for samme, nemlig den Forudsætning, at den sandfælsige Existent er den første og høieste, er aldeles urigtig. Men han anbringer herved tillige en meget

*) Cfr. jur. Tidsskr. 8 B. 1 Hefte S. 142-147.

mærkelig Citation. Han siger nemlig, jeg kunde imodsatte ham den Sætning, at Intet er beviistligt uden den: "jeder Weg der Demonstration gehe in den Fatalismus aus", hvorved han citerer Jacobis berømte Brieft über die Lehre des Spinoza Pag. 225. Ordene staae rigtignok der, saaledes som han anfører dem. Men, dersom han havde kjendt Andet af Jacobi end disse og et Par andre isolerte Ord, saa vilde han have seet, at det var den sidste Forfatter, paa hvilken han skulde beraabe sig. Ved Demonstrationens Wei forstaaer Jacobi, hvad der og er meget naturligt, den, som vedblivende skrider frem fra det Betingede til Betingelsen, stedse krævende til den fundne Betingelse en anden tidligere; og, at man paa denne Wei aldrig kommer til noget Ubetinget eller Første, er indlysende. Jeg kan derfor aldeles Intet have mod hiin Thesiz, kjøndt jeg heller vilde sige, at Demonstrationens Wei fører til Nihilismus. Men hvo har stærkere, end just hiin store og ædle Sandhedsgrandsker, staaet paa, at der gives en umiddelbar Visshed, der ligger til Grund for enhver middelbar: den, der faaes ved Slutninger, og at det derfor er en meget falsk og sig selv modsigende Speculationsmaade, som vil bringe alt ind under Begribelighedens Lov *). Umiddelbart efter hiin af

*) 1. c. S. 424:26. "Bedingungen des Unbedingten entdecken, dem absolut Nothwendigen eine Möglichkeit erfinden und es construiren zu wollen, um es begreifen zu können, scheint

Hr. Prof. citerte Theses kommer der en anden, som kunde viist ham, hvorlidet Jacobi lader den Demonstrationvei, der fører til Fatalisme, gjelde, nemlig at ethvert Beviis sætter noget allerede Beviist forud, hvis

als ein ungereimtes Unternehmen sogleich einleuchten zu müssen. Und doch ist es eben dieses, was wir unternehmen, wenn wir uns bemühen, der Natur ein uns begreifliches, das ist ein bloß natürliches Daseyn auszumachen und den Mechanismus des Prinzips des Mechanismus an den Tag zu bringen. Denn, wenn alles, was auf eine uns begreifliche Weise entstehen und vorhanden seyn soll, auf eine bedingte Weise entstehen und vorhanden seyn muß, so bleiben wir, so lange wir begreifen, in einer Kette bedingter Bedingungen. Wo diese Kette aufhört, da hören wir auf zu begreifen, und da hört auch der Zusammenhang, den wir Natur nennen, selbst auf. Der Begriff der Möglichkeit des Daseyns der Natur wäre also der Begriff eines absoluten Anfangs oder Ursprungs der Natur; er wäre der Begriff des Unbedingten selbst, in so fern es die nicht natürlich verknüpfte, das ist für uns unverknüpfte-unbedingte Bedingung der Natur ist. Soll nun ein Begriff dieses Unbedingten und Unverknüpften — folglich Aufsernatürlichen möglich werden, so muß das Unbedingte aufhören das Unbedingte zu seyn; es muß selbst Bedingungen bekommen, und das absolut Nothwendige muß anfangen das Mögliche zu werden, damit es sich construiren lasse."

Princip er en Aabenbaring, og strax derefter følgende
 "Elementet for al menneffelig Erkjendelse og Virksom-
 hed er Troe". Derhos vilde han faa Sider forud have
 fundet en Udvikling heraf, som nærmere kunde viist,
 hvorlidet han havde tilfælles med Jacobi *), og paa

*) I. c. Side 215=217. "Lieber Mendelsohn, wir
 alle werden im Glauben gebohren und müssen im
 Glauben bleiben, wie wir alle in Gesellschaft ge-
 bohren werden und in Gesellschaft bleiben müssen:
 totum parte prius esse necesse est. Wie können
 wir nach Gewisheit streben, wenn uns Gewisheit
 nicht zum voraus schon bekannt ist; und wie kann
 sie uns bekannt seyn, anders als durch etwas, das
 wir mit Gewisheit schon erkennen? Dieses führt
 zu dem Begriffe einer unmittelbaren Gewisheit,
 welche nicht allein keiner Gründe bedarf, sondern
 schlechterdings alle Gründe ausschließt und einzig
 und allein die mit dem vorgestellten
 Dinge übereinstimmende Vorstel-
 lung selbst ist. Die Ueberzeugung aus
 Gründen ist eine Gewisheit aus der zweiten Hand.
 Gründe sind nur Merkmale der Aehnlichkeit mit
 einem Dinge, dessen wir gewiß sind. Die Ueber-
 zeugung, welche sie hervorbringen, entspringt aus
 Vergleichung und kann nie recht sicher und voll-
 kommen seyn. Wenn nun jedes Fürwahrhal-
 ten, welches nicht aus Vernunftgründen ent-
 springt, Glaube ist, so muß die Ueberzeugung aus
 Vernunftgründen selbst aus dem Glauben kommen,
 und ihre Kraft von ihm allein empfangen.

Durch den Glauben wissen wir, daß wir einen
 Körper haben, und daß außer aus andre Körper

flere Steder vilde han have fundet med klare Ord, at Gud, Frihed og en fra de sandfelige Drifter uafhæng- und andre denkende Wesen vorhanden sind. Eine wahrhafte, wunderbare Offenbarung! Denn wir empfinden doch nur unseren Körper so oder anders beschaffen; und, indem wir ihn so oder anders beschaffen fühlen, werden wir nicht allein seine Veränderungen, sondern auch etwas davon ganz verschiedenes, das weder bloß Empfindung noch Gedanke ist, andre wirkliche Dinge gewahr, und zwar mit eben der Gewisheit, mit der wir uns selbst gewahr werden; denn ohne Du ist das Ich unmöglich. Wir erhalten also, bloß durch Beschaffenheiten, die wir annehmen, alle Vorstellungen, und es giebt keinen andern Weg reeller Erkenntniß; denn die Vernunft, wenn sie Gegenstände gebiert, so sind es Hirngespinnste.

So haben wir denn eine Offenbarung der Natur, welche nicht allein befiehlt, sondern alle und jede Menschen zwingt zu glauben und durch den Glauben ewige Wahrheiten anzunehmen."

Denne Tale vil vist synes Hr. Professor Howik og mange flere heel synderlig af en Philosoph; og de ville maaskee mene, at Veien for al Vilkaarlighed og for ethvert Sværmerie aabnes, naar man saaledes sætter Troen over den klare Erkjendelse. Men det maa betænkes, at selve denne Troe er Gjenstand for en klar Erkjendelse og just retfærdiggjøres ved at stige ned til de Erkjendelsens Dybder, hvorom de fleste Mennesker ei gjøre dem nogen Forestilling; i det man tydelig indseer, at noget umiddelbar vist maa lægges til Grund for al middelbar Visshed; og kun som saadant umiddelbar vist erkjender det, uden hvilket den

gig moralff Kraft ere for Jacobi de første af alle Sandheder *). Overalt ere der kun Saa, som have havt den Indflydelse paa den Gang i Philosophien, der er Hr. Forfatteren saa fordømmelig, som just Friedrich

hele betingede Viden er et Intet. At her isovrigt ei er Tale om Christelig Troe eller Christelig Aabenbaring behøver vel ei at anmærkes.

- *) 1. c Fortale Sætning XXXII. "Es bestehet also dit Freyheit nicht in einem ungereimten Vermögen, sich ohne Gründe zu entscheiden; eben so wenig in der Wahl des Bessern unterm dem Nützlichen oder der vernünftigen Begierde; denn eine solche Wahl, wenn sie auch nach den abgezogensten Begriffen geschieht, erfolgt doch immer nur mechanisch; — sondern es besteht diese Freyheit, dem Wesen nach, in der unabhängigkeit des Willens von der Begierde." Sætning XXXVI. "Wie weit nur auch unser aufgeklärtes Zeitalter über — die Schwärmeren — oder den Mysticismus eines Epictets und Autonius erhaben seyn mag, so sind wir doch in der Deutlichkeit und Gründlichkeit noch nicht so weit gekommen, daß wir von allem Gefühl der Ehre los wären. So lange aber noch ein Funken dieses Gefühls im Menschen wohnt, so lange ist ein unwidersprechliches Zeugniß der Freyheit, ein unbezwinglicher Glaube an die innerliche Allmacht des Willens in ihm. Mit dem Munde kann er diesem Glauben verläugnen, aber er bleibt im Gewissen und bricht einmahl unversehens hervor, wie im Mahomet des Dichters, da er in sich gefehrt und betroffen die schauderhaften Worten ausspricht: "il est donc des remords!"

Heinrich Jacobi. Fra den Tid, at den rene Kantianisme tabte sig (hvilket, kjendt Hr. Prof. i sin Afhandling om Ufsindighed forudsættee den som endnu herskende, allerede skete i Slutningen af det forrige Aarhundrede) turde det ikke være let at afgjøre, enten Jacobi eller Kant har beholdt størst Indflydelse. Saa misligt er det, af en dybsindig Philosoph at udhæve een eller anden enkelt Sætning, hvori man troer at finde en Styrke for sin Mening, uden at bekymre sig om den Betydning, hiin Sætning har i sin Sammenhæng. Forf. erindre ikke herimod, at han just har paaberaabt sig Jacobi, fordi dennes Tilstaelse som Indeterminist maatte være saa meget mere vægtig; thi, naar Jacobi forstaaes, saa har han aldeles intet tilstaaet, som kan komme Hr. Prof. Howig tilgode; ikke at tale om at dog ikke en enkelt Forfatter saaledes kan tilstaae noget paa et Systems Vegne.

Side 55 finder han en Urimelighed i hvad jeg Side 141 har sagt til Oplysning om, at den Frihed, han indrømmer, kun er et Skin, naar der ingen absolut Frihed gives. Han citerer ved denne Leilighed en enkelt Periode, men, som sædvanligt, aldeles urigtigt. Det "saa lidet", hvormed jeg har forbundet de flere Bestanddele af denne Periode, forvandler han til et "eller", for deraf at udbringe, at jeg tillægger Mennesket samme Magt til at forestille sig en Gjenstands Beskaffenhed efter Behag, som til at vælge den Gjenstand, hvormed han beskæftiger sin Forestillingsevne.

Nu turde jeg vel paaftaae, at Maaden, hvorpaa Men-
 nesket forestiller sig Gjenstandene, er for en Deel afhæn-
 gig af Billien; men det har dog paa dette Sted ikke
 været min Mening, at forkynde denne Sætning, som
 ingenlunde her svarede til mit Niemeed, siden jeg der
 blot vilde paaberaabe mig det, der umiddelbart, ifølge
 vor Bevidsthed, beroer paa Billien og ingenlunde vilde
 indlade mig paa det, der paa en middelbar og skjult
 Maade kan bestemmes ved samme. Hvad jeg har sagt,
 er kun, at, efter Forfatterens Lære, vilde Billien have
 ligesaa liden Indflydelse paa Valget af Forestillingens
 Gjenstand, som paa Maaden, hvorpaa Sjælen fore-
 stillede sig denne. Han tillægger isøvrigt og for saa
 vidt mine Ord en ganske urigtig Betydning, naar han
 mener, at jeg tillægger Billien en uindskrænket Magt
 til at bestemme sin Gjenstand og derfor gjør det
 Spørgsmaal, som intetsteds har hjemme, om en Grøn-
 lænder, der aldrig har hørt om en Elephant, kan tænke
 sig den. Det er aldrig faldet mig og vel intet andet
 Menneske ind, at den menneskelige Billie skulde have
 den Almægtiges Skaberkraft. Men, naar jeg forud-
 sætter, at Billien har en, skjøndt begrændset Magt til
 at henvende Forestillingsøvnens Opmærksomhed paa
 denne eller hiin Gjenstand og derved forjage en anden,
 saa er det ikke mere, end hvad ethvert Menneskes Be-
 vidsthed, naar han ikke gaaer ud over denne, lærer
 ham. Hr. Prof. Howig vil vist heller ikke nægte, at
 han, saaledes som Sagen i den umiddelbare Bevidsthed

forekommer ham, har bestemt sig selv til at beskæftige sin Eftertanke med Undersøgelserne om Frihed og Nødvendighed, og, ved at skrive derover, at henvende Andres Opmærksomhed paa det Samme. Al Underviisning og Folkeledelse beroer derpaa, at et Menneske deels af egen Drift, deels dertil fremkaldt, men dog ikke tvungen, af Andre, sysselsætter sin Forestilling med visse bestemte Gjenstande og fastholder disse. Hr. Professoren har ogsaa selv, som Læge, vistnok ofte havt Leilighed til at opfordre sine Patienter til at forjage Forestillinger, som forstyrrede deres Sundhed, ved at beskæftige Sindet med andre, for Sundheden tjenlige. Vel veed jeg, at han, efter sit System, maa indkomme, at en skjult Nødvendighed altid har bragt ham til at give saadanne Raad, og at det er en lige Nødvendighed, der har bestemt Patienten til at følge eller ikke at følge samme, ligesom dette nu er skeet, og at det altsaa i al Fald er den lægende Naturkraft, som gjennem ham har frembragt den gavnlige Indvirkning paa Patienten. Men han maa dog tilstaae, at dette kun er hans Theorie, og jeg lægger til, at det er en grundløs Theorie. Paa det her omhandlede Sted var der imidlertid ikke Tale herom; thi der var det ikke mit Niemed, at gjendrive hans Angreb paa Friheden, hvilket jeg allerede forud havde gjort, men kun at gjøre Læseren opmærksom paa, at den Frihed, han indrømmer, ingen sand og virkelig Frihed er.

Forfatteren har Side 43-46 søgt at gjendrive

hvad jeg havde anmærket om Fatalismens fordærvelige
Følger *). Han mener, at jeg har forvevlet den bor-
nærede Tyrketroe med den Nødvendighedslære, hvortil
Philosopherne bekjende sig. Men, uden her at ville
opholde mig ved det sidste Udtryk, maa jeg bemærke,
at hvad jeg i foranførte Henseende har sagt, ikke gjelder
om den Nødvendighedslære, som sætter en levende
hellig Gud i Spidsen for Nødvendigheden, men kun
om den, der paastaar, at alle aandelige Ytringer
have deres Rod i den physiske Natur, og at denne Lære,
som Folketroe, neppe kunde faae en anden Skikkelse,
end netop Tyrketroen. Jeg har isøvrigt Side 135,
143-145 omstændeligen viist, hvilke de fordærvelige
Følger ere, Fatalismen, som Folketroe, maa føre med
sig. Herved har Forf. i Fortalen til Afhandlingen om
Uffindighed S. V gjort den Bemærkning, at man ikke
unblader at arbeide paa at hele et Beenbrud, skjøndt
dets Helddbedelse eller Ikkehelddbedelse er afhængig af

*) Jeg skal heri endog have været Fatalismen mere
nærgaaende end Recensenten i Literaturtidenden,
der, med al sin Animositet imod dette System,
tilstaaer, at samme ikke ophæver Forskjellen paa
Godt og Ondt. Men, foruden at Recensenten kun
taler om Spinozas Lære, der har, som en ganske
anden Oprindelse, et ganske andet moralsk Resultat
end vor Forfatters, saa har dog Recensenten
tydelig viist, at det egentlig Eiendommelige i Be-
grebet om Ondt og Godt i moralsk Forstand for-
svinder ogsaa ved hiin Lære.

nødvendige Naturlove. Men det, vi gøre, nemlig at sætte de Naturlove i Virksomhed, som kunne helbrede Beenbrudet, det ansee vi dog for noget, der beroer paa os. Videre siger han, at vi dable Tyrken, fordi han ikke anvender de naturlige Midler mod Pestsmitten, og altsaa vist ikke ere besøiede til at forsømme de naturlige Midler imod moralsk Fordærvelse. Men det er jo netop os, som ikke ere Fatalister, eller hos hvem i al Fald denne Troe ei er blevet rodfæstet og gaaet over i Sindelaget, som dable Tyrkerne; disse selv finde deres Eiegenlydighed meget naturlig. Endelig anfører han, at vi ikke, Fatalismen uagtet, ville opføre at elske de gode (de gavnlige) og afstøje de onde (skadelige) Egenskaber hos Mennesket, for deres Virkninger's Skyld, saaledes som Faaret og Hesten bliver almindeligen yndet og elsket, medens Slangen og Skorpionen bliver afstøjet. Men, naar vi nu have sat os i Hovedet, at det er vor med Faaret eller med Skorpionen meest analoge Natur, som driver os til den Udsærd, der gjør os elskelige eller afstøjelige for andre, saa maae vi tillige indsee, at det er ligesaa forgæves for den, i hvis Lod en ondartet Natur er faldet, at anstrænge sig for at forbedre denne, som om Skorpionen vilde arbejde paa at skaffe sig en Faarenatur. Forsaa vidt Hr. Professore i sin Nødvendighedslære har indblandet Begrebet om en guddommelig Styrelse, saa er det viist i det Foregaaende, hvorlidet denne har hjemme i hans System, og at i Særdeleshed det, han i sin

Afhandling om Afſindighed S. 59 kalder guddommelig
 Tilſikkelse, ingen Udkomſt har til dette Navn. Iøv-
 rigt beſtaaer det Vigtigſte, ſom han under denne Punct
 modsætter mig, i en Citation af en engeliſk Forfatter,
 hvori en Citation af Helvetius er indblandet, og ſom
 gaaer ud paa at viſe, hvorledes Determiniſmen hos
 forſkjellige philoſophiſke eller religiøſe Secter har været
 uden ſkadelig Folge. Herved maa jeg bemærke, at
 jeg ikke anſeer noget af de paaſeraabte Exempler for
 paſſende paa vor Strid, uden det, ſom er taget fra
 Mahomets Tilhængere. Men, ſkjøndt det ikke kan
 nægtes, at deres fataliſtiſke Troe har frembragt kraf-
 tige Uttringer af en vild Tapperhed, ſaa ſynes det dog,
 ſom hverken Hr. Prof. Howis eller den citerede Forfat-
 ter iøvrigt vil hos dem finde noget Beviis for Fatalis-
 mens velgjørende Folger paa Folkecharacteren. Hiſto-
 rien taler og altfor tydeligt herimod. Naar man
 beraaber ſig paa Stoikerne, ſaa maa jeg bemærke, at
 diſſes Lære om Fatum, i det mindſte hos de Nyere af
 denne Sect, ikke omfattede den menneſkelige Willie,
 hvilken de tvertimod tillagde den høieſte Grad af Kraft
 til at hæve ſig over alle ſandſelige Begjeringer. Man
 behøver blot at læſe det første Capitel i Epictets Haand-
 bog, for at overbevise ſig herom *). Hvad Calvini-

*) Hvor meget Chryſip, om hvem de Gamle ſagde,
 at, hvis han ikke havde været, havde ingen Stoa
 været, beſtræbte ſig for at forene den menneſkelige
 Frihed med Ideen om Fatum, lærer os den udfør-

sterne og de øvrige christelige Religionspartier angaaer, som lære en absolut guddommelig Forudbestemmelse, saa har jeg alt forhen tydeligt nok erklæret mig over den store Forskjel imellem en Lære, der sætter et helligt Væsen i Spidsen for Nødvendigheden og opfordrer Mennesket til at hellige sit Sind og sin Vandel og deri finde et Vidnesbyrd om, at han hører til de Udvalgte, og den, som hidleder Alt af en blind Naturkraft. Tilhængerne af Pærdeterminationslæren staae vel Fare for at forfalde i forvirrende og utrøstelige Grublerier, og jeg anseer det for et stort Fortrin ved vor Kirke, at den ikke opstiller et Dogma, som leder til flige Grublerier. Men ogsaa den Calviniske Kirke erkjender i hiin Lære en Gaade for den menneskelige Forstand, hvorved

lige Fremstilling af Chrysipps Lære i denne Henseende, hvilken vi finde hos Cicero (de fato cap. 39 seqq) der siger: *Mihi quidem videtur, cum duæ sententiæ fuissent veterum philosophorum, una eorum, qui censerent omnia ita fato fieri, ut id fatum vim necessitatis afferret, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit: altera eorum, quibus viderentur sine ullo fato esse animorum motus voluntarii: Chrysippus, tanquam arbiter honorarius, medium se ferre voluisse, sed applicasse ad eos potius, qui necessitate motus animos liberatos volunt.* At nu Cicero mener, at det ikke er lykkedes ham, gjør naturligviis intet til Sagen her, hvor der kun er Tale om, hvad han har antaget og villet.

vi dog ikke bør blive trætte i at gøre hvad Religionen opfordrer os til.

Jeg har nu af den Deel af Hr. Professorens Skrift, som handler om Friheden, Intet tilbage, uden den litterairiske Deel. Denne forbigik jeg med Glid i de Bemærkninger, jeg meddeelte til hans første Afhandling, og det fornemmeligen, fordi jeg ikke kunde indlade mig i samme, uden at overbevise ham de betydeligste Vildfarelser. Men, for at man ei skulde troe, at jeg lod gælde, hvad han i saa Henseende havde anført, tilkjendegav jeg udtrykkeligen, at jeg forbigik, hvad der i historisk Henseende kunde være at bemærke ved hans Fremstilling af Philosophernes Lære og i Særdeleshed hans Kritik over den kantiske Frihedstheorie. Hans Afhandling var mig kjærkommen formedelst den Indsigt, hvormed han havde behandlet sit Emne, forsaavidt det laae indenfor hans Fag, og det var langt fra mit Ønske, at blotte hans Svaghed i den Deel, hvori han var gaaet udenfor sit Fag og sin Kundskabsphære. Jeg indskrænkede mig derfor til, korteligen at fremføre hvad jeg ansaae nødvendigt, for at ikke de Mange, der Intet kjende til den høiere Philosophie, skulde lade sig blænde ved Forfatterens, vel i sig saare løse, men dog paa en findrig og energisk Maade foredragne Lære angaaende Friheden og de moralske Grundbegreber. Jeg afholdt mig derfor saa meget som mueligt fra udtrykkeligen at berøre hans Argumentationer, som jeg derimod fornemmeligen søgte

paa en indirecte Maade at modvirke. Da dette imidlertid af Hr. Forf. er taget som et Beviis paa Mangel af Evne til at trænge ind i hans Lære og at gjendrive den, saa har jeg nu fundet mig opfordret til at gaae en anden Wei, og troer derfor nu heller ikke at burde ganske lade hans store litterairiske Vildfarelser være ubemærkede, saa meget mindre, som jeg nu seer, at han vil gjelde for en i de philosophiske Studier bevaandret Mand og drifter sig til at behandle hans Modstandere og i Særdeleshed den indsigtsfulde Recensent i Litteraturtidenden som Ignoranter.

Hans fuldkomne Ubekjendtskab med Kants Philosophie blottede sig i hans Afhandling om Affindighed allerede derved, at han for sin Fremstilling havde af Kants egne Skrifter blot lagt et til Grund, der kun, i Henhold til hans øvrige Frihedslære, indeholdt en Anmærkning, sigtende til at forebygge en enkelt Misforstaaelse, og at han iøvrigt snart beraabte sig paa hvad en, snart paa hvad en anden af Kants Tilhængere, i Skrifter, der ingenlunde indeholdt en fuldstændig Afhandling om Frihedslæren, havde sagt. Endnu mere forraadte den sig derved, at han ikke vidste af den Forbindelse, hvori denne Deel af Kants System stod med det øvrige, og overalt argumenterede som om den sandselige Tilværelses Absolutthed var noget uomtvistet, hvorfra han her kunde gaae ud. Det var let at forudsee, at han, hvis han nogensinde gjorde et lignende løst Bekjendtskab med Kants øvrige System, som

det han da havde gjort med Læren om Friheden, saa vilde
 han finde samme Urimelighed og Daarskab i det Hele,
 som i det, han da kaldte det svageste Partie i samme
 (See Side 90). Dette har og fuldkommen bekræftet
 sig i den nye Afhandling; og, hvor grovelig han over-
 alt har misforstaaet Kant, er udførligen viist i det
 Foregaaende, ligesom jeg i det følgende, naar jeg kom-
 mer til at handle om hans Angreb paa Kants Mo-
 ral, skal anføre flere forbausende Beviser derpaa. Han
 har derfor vist nok god Grund til kun at gjøre smaa
 Fordringer paa at forstaae Kant (Determinismen
 S. 106). Men, saa skulde han have ladet være at
 nedværdige det han ikke forstod; ligesom han heller ikke
 burde tage det ilde op, at man ikke vilde antage ham
 for en Kjender af Kants Philosophie. Han har
 imidlertid ikke kjendt synderlig mere til andre Philoso-
 phers Systemer; og hans Recensent har med stor
 Røie forundret sig over den Paastand, at der før Kants
 Tid var en ikke ringe Overensstemmelse saavel mellem
 Philosopherne indbyrdes, som mellem disse og den sunde
 Mennekesforstands Dømmeme, Friheden angaaende
 (Afhandlingen om Ussindighed Side 53), hvilken Paa-
 stand han vedbliver med megen Kjækhed at forsvare
 mod hiin Recensent, der paa en saa lempelig Maade
 havde modsagt samme. De Skribentere, som han
 deels paa hiint Sted, deels andetsteds i Afhandlingen,
 og navnlig S. 30 paaberaaber sig som enige om Fri-
 heden i det mindste i Hovedsagen, ere Spinoza,

Locke, Bayle, Hume, Bonnet, Priestley, samt Epikur, Helvetius, Wolf, og Haller. At han har taget feil med Hensyn til to af disse tilstaaes i den nye Afhandling, hvor han Side 86 Note nævner Epicur som en af de første Indeterminister, og Side 122, hvor han indrømmer, at Locke ei var Determinist, men deelte den sædvanlige fortsynede Anskuelsesmaade om Nødvendighedslæren som uforbrugelig med Moraliteten. Iøvrigt maa man undre sig over, naar man seer, hvilke andre Forfattere han, for at bruge hans eget Udtryk (Determinismen Side 84) har rystet sammen i een Pose. For ikke at tale om deres meget forskjellige Udkomst til at nævnes blandt Hovedskribenterne i Philosophien, saa er deres Lære om Friheden tildeels saa forskjellig som Ild og Vand. Saaledes ville vist Saa eller Ingen af de øvrige kjendes ved Spinoza. Wolf har, i et særskilt Skrift, og ellers overalt i sine Arbeider, søgt at gjendrive ham; og Bayle holder Spinozas System for den meest vanstaaende Hypothese, som man kan forestille sig, den meest urimelige, og vor Sjæls soleklareste Forestillinger meest diametraliter modsigende *). Bayle har iøvrigt egentlig ingen bestemt Mening yttret om Friheden, men denne fine Dialektiker har blot her som overalt opvakt Tvivl. Wolfianerne og flere af de

*) See Dictionary philosophique et critique. Artikel Spinoza.

andre ere langt fra at underlægge den menneffelige Willie Naturnødvendighedens Love. Forf. stytter sig, hvad Wolfianerne angaaer, blot paa den Definition, der i Daries's og i Nørregaards Naturretssystemer forekommer om Frihed; ligesom han og iøvrigt paabe-
raaber sig de af ham nævnte Skribenters Definitioner. Men, uden her at ville gjøre de mange andre Bemærkninger, som denne Fremgangsmaade kunde give Anledning til, skal jeg blot erindre, at de paaberaabte Definitioner vel ikke bestemt indeholde det Oprindelige og Absolute, som Kants Frihedsbegreb medfører, men at de heller ingenlunde forudsætte det modsatte. Gaaer man lidt videre ind i hine Forfatteres Lære, seer man, at adskillige af dem netop have bekjendt sig til Begreber om Frihed og Tilregnelse, som Hr. Prof. Howis fordømmer. Saaledes, for kun at nævne et eeneste Beviiissted, eftersee man Wolfii philosophia practica universalis Vol. I, §. 528, hvor man vil finde lært en Tilregnelighed, som forudsætter, at Menneffet kunde have handlet anderledes end han handlede. Naar Hr. Forf. nu, Side 70. 71, beraaber sig paa Buhles og fornemmelig Jacobis Tilstaaelser om den Leibniz = Wolffske Philosophie, saa skal jeg, for ikke at indlade mig videre, blot bemærke, at eet er, om Leibniz's eller Wolfs Lære indeholder Elementer, som, forfulgte med Consequents, kunne føre til en vis intelligibel Fatalisme, en Paastand, som just Kant har gjort, til hvem Jacobis, paa det af Hr. Professo-

ren citerede Sted, henviser; et andet er, om deres Lære udtrykkelig var fatalistisk. Dette sidste vedkjendte de dem paa ingen Maade; men den skjulte Sæd til Fatalismen, som laae i deres Systemer, kunde dog ingenlunde fremvirke den Enighed mellem Philosopherne, som han paaberaaber sig. Naar han fremdeles ytrer sig som om de dog let vilde været blevet eenige, hvis Kant ei paa nye havde indført en libertas indifferentiæ, saa er der alt oven sagt nok, for at gjendrive dette. Side 59 har han, i Anledning af at hans Recensent har nævnt Cartesius som en Philosoph, der bestemt erklærede sig for Sjælens Frihed, anført dette som om Recensenten brugte Cartesii Auctoritet for Sætningen selv. Dette kunde vist aldrig falde en sliq Recensent ind; men han har her blot villet berigtige Hr. Prof. Howig's historiske Paastand. Iøvrigt betjener Forf. sig ved denne Leilighed af det Huusraad, at han kun tager Hensyn til den Deel af Recensentens Citation, som han nogenlunde, skjøndt kun ved en stor Sprogvilkaarlighed, kan fortolke efter sin egen Mening, men udelader det, hvormed dette ei lod sig gjøre. Det er desuden alt for bekjendt, at Cartesius var streng Spiritualist og Indeterminist til at herom kan være at disputere.

For imidlertid at gjøre Ende paa al videre Indsigelse imod sin Paastand, anfører Hr. Prof. Howig S. 71-72 en Auctoritet, som han synes at ansee for afgjørende. Det er "en transatlantisk Philosophs

"Businessbyrd" han fremkalder, en T. Cooper, der har
 udtrykt sig saaledes: "I Sandhed Spørgsmaalet om
 Nødvendighed maa nu ansees for afgjort; thi med
 dem, der kan modstaae Collins og Hartleys
 Skrifter, og den Undersøgelse af disse Gjenstande,
 som Dr. Priestley og hans Opponenten have fore-
 taget, med dem kan man ikke tale fornuftigt. Inte-
 rest rei publicæ, ut denique sit finis litium, er en
 Maxime, der ogsaa i Videnskabernes Republik, kan
 have Gyldighed". Vistnok er det et kraftigt Sprog,
 han fører, den transatlantiske Mand; og det er en
 rask Beslutning, hvormed han vil bringe alle Ind-
 vendinger til at forstumme. Men om jeg end ikke hos
 Hr. Professor Howish havde erfaret "hvor langt fra
 det er, at en sikker Tone altid forraader en sikker Sag"
 saa vilde dog hiin Kjæthed alene ikke formaae mig til
 at opgive en Overbeviisning, som enhver gjentagen
 Eftertænkning har bekræftet. Og ellers veed jeg intet,
 hvorpaa den store Auctoritet skulde grunde sig, som
 Hr. Forf. tillægger sin transatlantiske Philosoph.
 Det kan dog vel ikke være den Omstændighed, at han
 hører hjemme i den nye Verden? Heller ikke kan det
 ligge i den Grundighed, hvormed denne mig ubekjendte
 Forfatter skal have undersøgt selve Spørgsmaalet om
 Frihed og Nødvendighed; thi af det lidet, Hr. Prof.
 har meddeelt af ham, erfarer jeg, at den Tid, hvori
 der kunde debatteres fornuftigt om denne Sag, efter
 hans Tanker, forlængst var udløben, førend han skrev,

saa at han enten ikke maa have indladt sig derpaa eller
 talt ufornuftigt. Nok er det jeg kan ikke ret indsee
 den Bægt, denne Mands Ord kan have, og finder
 derfor Overgangen noget vel dristig, naar Hr. Prof.,
 strax efter at have anført disse Ord, udbryder! "Saa
 ledes stode Tingene, da Kant optraadte". Det
 lader iøvrigt til, at Enhvers Ord er ham en Authoritet,
 naar det indeholder noget, som giver eller synes at
 give ham Medhold. Især er det mærkeligt, hvorledes
 ethvert Ord, som han har fundet i en engelsk critisk
 Journal, er ham et dictum probans. See S. 73,
 127, Note, 164 cfr. 165. Han vilde gjerne give
 sine Læsere at forstaae, at vi mod ham betjente os af
 Kants og andre tyske Philosophers Authoritet, istæd
 derfor Grunde. Dette har nu ingenfinde været Til-
 fældet; thi hertil hører det ikke, om man har henviist
 til en hos Kant forekommende Udvikling, saalidet
 som jeg regner det dertil, naar han, paa lignende
 Maade, f. Ex. henviser til Hume, S. 145. Men
 for ham er det blotte Ord af en engelsk Recensent en
 Authoritet, hvormed han troer at kunne slaae os
 til Jorden. Saa megen Anseelse de engelske cri-
 tiske Journaler end nyde, saa kan det dog ikke andet
 end fremkalde Smil, naar Forfatteren citerer en der
 yttret Mening i et philosophisk Anliggende, blot fordi
 den der er yttret, som om det var en endelig Dom.
 Dog vi have forhen seet, at han endog tager til Takke
 med Tydske, naar han hos en saadan finder en eller

den anden Sætning, som han troer stemmende med sin Lære. Dgsaa vor Treschow bliver ham S. 164 et afgjørende Vidne, og faaer, til desto større Bestyrkelse, den Roes, at være uforblændet af Dagsphilosophien, en Roes, Forf. vel vilde have taget i Besættelse, at give denne lærde og skarpsindige Grundtænkning, naar han havde kjendt ham lidt bedre, da han saa vilde vidst, at han i Særdeleshed har optaget saare meget af Schelling, der netop er Stifteren af det Identitets System, som Hr. Professorens S. 80, under Henviisning til Treschow, erklærer for den meest tilfredsstillende philosophiske Anskuelse, han kjender; en Uttring, der forresten slet ikke passer til hans øvrige Ræsonnements.

Vi gaae nu over til den Deel af Prof. Howig's Skrift, hvori han søger at forsvare hvad han i sin Afhandling om Ussindighed havde sagt om Lyksalighedsdriften, som Moralens Grundvold, og om Unaturligheden af en Sædelære, der fordrer Andet af Mennesket, end Det, der, ifølge hans naturlige Drivter, er ham behageligt. Dgsaa her mener han, at hans Modstandere groveligen have misforstaaet ham, i det de skulle have behandlet ham, som om det var den lave Egen nytte, han havde sat i Spidsen for Sædeligheden, medens han dog udtrykkeligen har omtalt de i Menneskets Natur nedlagte sympathetiske Drivter og egentligen erkjendt disse, i Forbindelse med Uredriften, som Kilde til Det, vi kalde moralsk Godt. Ligeledes bemær-

fer han, at han ingenlunde har betragtet Sætningen "befordre din Lyksalighed" som øverste Moralprincip, hvortil han indrømmer, at den er meget uskikket, men at han alene har nævnt Lyksalighedsdriften som den almindelige Naturlov for den menneskelige Begjærvne, hvorefter den kun attraaer, hvad der synes den behageligt og velgjørende, og affkjer hvad der synes den ubehageligt og skadeligt. Med hvor liden Ret man deraf udleder den Slutning, at han og skulde ansee hiin Sætning som den høieste Grundregel for de menneskelige Handlinger, kan, mener han, alene skjønnes deraf, at endog Helvetius, hvis Eudaimonisme ellers ikke er den fineste, ikke antager hiin Sætning, men den, *salus populi suprema lex esto*, som Grundregel for Moralen, og definerer Dyden ved Stræben efter Almenlyksalighed. Endnu taler han om, at man skal have forklaret ham saaledes, som om det altid var gennem en Plan og Calcul, Handlingernes Overensstemmelse med Lyksalighedsdriften skulde afveies, uden at Gødsens umiddelbare Virkning blev taget i Betragtning. Men, da jeg ikke indseer, hvad det er, som har givet ham Anledning til at klage over denne Misforstaaelse, skal jeg ikke derpaa videre indlade mig.

Det er en af Eudaimonismens Forsvarere ideligen gjentaget Klage, at man misforstaaer dem, og tillægger dem den Mening, der er langt fra dem, at Mennesket kun skal søge sin Lyksalighed i de grovere egoistiske Drifters umiddelbare eller middelbare Tilfredsstillelse.

Men denne Klage er grundfalſk. De ville have ondt ved at viſe et Exempel paa, at nogen Forfatter i en nogenlunde philoſophiſk Form har indladt ſig paa at gjendrive deres Lære, uden at tage Henſyn til de finere Følelſer, til de intellectueller og ſympathetiſke Glæder, eller at omhandle Uredrivten, Samvittigheden og Troen paa et Liv efter dette, ſamt underſøge den Retning, Lykſalighedsprincipet, ved Hjælp af alt Dette, kan modtage. Jeg ſkal blot henviſe til mit i Aaret 1798 udkomne Skrift over Dydelærens og Retſlærens Princip, hvor man i 1ſte Bind Side 154-188 vil finde en omſtændelig Critik over Lykſalighedsprincipet, i hvilken Critik, ſom jeg for Reſten viſt ikke vil tillægge noget Værd, man finder alle hine Momenter tagne i tilbørlig Betragtning. Man nægter ingeni lunde Eudaimoniſterne Ret til at tage Henſyn til de finere og ſympathetiſke Drivter, man paaſtaaer kun, at de ikke, efter deres System, kunne give dem nogen Forrang fremfor de øvrige i den menneſkelige Natur nedlagte Drivter, og derhos godtgjør man, at de, naar de bygge paa de Virkninger af een eller anden Handling, ſom forudſætte dens moraliſke Værd ſom givet, gjøre den ſkyldig i en haandgribelig circulus in demonſtrando. Hvad derom for længe ſiden er beviſt, har ikke nogen Eudaimoniſt hidtil indladt ſig paa; men de Enkelte, ſom endnu erklære dem for dette System, lægge viſt nok de Forudſætninger til Grund, hvorom det til den ſtørſte Klarhed er godtgjort, at de

dertil ere aldeles uberettigede. Saaledes gjør og i
 Særdeleshed Hr. Prof. Howig, der, foruden at igno-
 rere hvad der forhen desangaaende er sagt, heller ikke
 tager mindste Hensyn til de vistnok uigjendrivelige
 Indvendinger, som, i Anledning af hans første Af-
 handling, mod ham ere blevne fremsatte. I disse Ind-
 vendinger har der nu aldrig været Tale om at udelukke
 de Drivter, som man regner til de ædlere, fra Lyksa-
 lighedssystemet; man har kun paastaet, at der, efter
 samme, ingen væsentlig Forskjel er mellem de forskellige
 Goder, i hvilke Enhver sætter sin Lyksalighed, men at
 disses Værd blot kan beroe paa det Forhold, hvori de,
 efter rigtig Overveielse, staae til Enhvers individuelle
 Smag. Naar jeg i jur. Tidsst. 8 B. 1 H. S. 137 endvi-
 dere har sagt, at man i dette System er tilbøielig til at
 forkaſte enhver Stræben, der gaaer ud over det per-
 sonligt Nyttige og Behagelige, som Daarskab, saa
 har jeg dertil havt en særdeles Anledning i hvad
 Hr. Professor Howig (Side 114) havde sagt om det
 Tomme i den Tre, som Krigerne søge, og hvori dog
 de, der meest have fortjent den, ikke længer kunne deels-
 tage, og om det Daarlige i den Beundring, Alexander
 har tiltrukket sig. Smidlertid viser mine her brugte
 Udtryk, og derhos endvidere min Note Side 137 = 138
 tydelig, at jeg ikke anseer det for nogen Nødvendighed,
 at Eudaimonisten underordner flige Gemytsopløstelser
 den mere personlige Eksistens og Nyden; men at jeg
 tvertimod betragter denne Underordning, ligesaa vel

som den modsatte, for en Inconsequents hos de Moralister, der bygge paa Lyksalighedsdriften, hvilke burde overlade Rangforordningen til enhvers personlige Smag. Naar Hr. Forf. nu fragaer at have villet udgive Lyksalighedsprincipet for et egentligt Moralprincip, men paaftaer, at det ere de velvillige Driivter, der skulle afgjøre hvad der er moralsk Godt og Ondt, samt at man skulde have seet sig om hos Hume, for at finde hvad der var hans sande Mening, saa er det aabenbart, at han ogsaa i dette Stykke, ligesom i Frihedsmaterien, er ved senere Læsning og Eftertanke kommen til ganske andre Forestillingsmaader, end dem, der laae til Grund for den Afhandling, hvis Indhold han vil forsvare; ligesom det og er let at bevise, at han ingenlunde endnu er enig med sig selv, men vakler mellem ganske modsatte Systemer. Dersom Lyksalighedsdriften er, som der paaftaaes i Afhandlingen om Uffindigheden Side 54:55, Basis for al Attraae, Hængslen, hvorom al selobevidst Virksomhed dreier sig, alle levende Væsners Autonomie og den eneste af alle indplantede Regler, som aldrig kan synes despotisk, siden den alene fordrer, at jeg skal gjøre hvad der er mig kjær og behageligt, altsaa blot hvad jeg vil, saa er det indlysende, at enhver anden Driivt kun, som en Modification af hiin Grunddriivt, kan have nogen Gyldighed til at ordne mit Liv. Den sympathetiske Driivt kan altsaa blot, forsaavidt den, efter Enhvers individuelle Tænke- og Følemaade, staaer i Forbindelse

med hans personlige Velværen, fortjene at komme i Betragtning *), og der er ingen almeengyldig Grund til at misbillige Den, hvis sympathetiske Dripter ere svagere, end de egoistiske, eller Den, som veed saaledes at svække hine, at han frier sig for Deeltagelsens Beskymringer og for de Indskrænkninger, Medfølelsen gjør i den egentlige Selvomsg. Det Exempel, han i Forerindringen til hiin Afhandling Side VI anfører til Oplysning, taget af Moderkjærligheden, er, saaledes som det er fremsat, ganske overensstemmende med denne Forestillingsmaade, og, skjøndt Hr. Forf. nu (Determinismen S. 172) beskylder sin Recensent i Litteraturtidenden for at have forfalsket dette Exempel, saa har han dog og indskrænket sig til den tomme Paaastand, uden at have været istand til at anføre endog en Skingrund derfor. Vel taler han ikke sjældent i bemeldte Afhandling om det Almeennyttige, som eenstydigt med det, man kalder moralsk Godt eller Fornuftigt; ligesom han endog beraaber sig paa Samvittigheden, paa Udødelighedshaabet og Andres Agtelse, som Drivefjedre til at handle anderledes, end man, efter den blotte Egoismes Tilskyndelse, maatte handle (See, f. Ex. S. 56). Men det er og tydeligt viist (jur. Tidsskrift Side 138-140), at han her har

*) Hvor løst alt det er, Forfatteren i sin Afhandling om Afstandighed har sagt om de sympathetiske Dripter, har Hr. Prof. Sibirsen grundigen viist i juridisk Tidsskrift 9 B. 1 H. Side 54 ff.

forudsat, at der gives eiendommelige, af Lykksaligheds-
 drivten uafhængige Love for de menneffelige Handlin-
 ger, og at han altsaa derved gaaer ud fra et saadant
 "traditionelt Bør", som han uden al Føie paafiger
 sine Modstandere. Det er derfor intet Under, at det
 ikke er faldet nogen af hans Modstandere ind, at gaae
 til Hume, for at finde hans moralske Grundsætninger
 nærmere forklarede. Man maa meget mere undre sig
 over, hvorledes Hr. Forfatteren kan have læst Humes
 Undersøgelse om Moralens Grundsætninger og dog
 troe sig at stemme overeens med ham. Hume tillægger
 den velvillige Drivt i Mennesket al den Umiddel-
 barhed og Selvstændighed, som nogen anden Grund-
 drivt i den menneffelige Natur. Han viser omhyg-
 geligen, at den ikke kan hidledes af Selvkjærligheds-
 drivten, men træder i bestemt Modsætning med samme.
 Han giver derhos denne Drivt en ubetinget Forrang
 for den egoistiske og benævner den tillige som den
 moralske Sands, som en Følelse, hvorved det umid-
 delbart aabenbarer sig for os, hvad vi have at gjøre
 og lade. Blandt Andet har han brugt det samme Exem-
 pel, som Hr. Professor Howis i Fortalen til Af-
 handlingen om Uffindighed Side VI, men ganske i
 modsat Hensigt, idet Hume anseer det for en Urimelig-
 hed, at ulede Moderkjærligheden af Selvkjærlighed *).

*) See Essays and treatises on several subjects.
 Vol. III. Basil 1793. Side 356-376. Hr. Prof.

Vistnok har Hr. Professorens ogsaa henviist til Medfølelsen, som eet af Elementerne i den menneskelige Natur. Men, naar man tager Hensyn til de Steder, hvor han bestemt udtaler det, der skal være Hovedsagen ved hans Lære, saa faaer denne Følelse ingenlunde nogen naturlig Forrang fremfor de øvrige menneskelige Driifter, men bliver blot, forsaavidt den optages i den ene altomfattende Driift (den, som bringer Mennesket til at søge sit eget Vel) en Bestemmelsesgrund for den menneskelige Villie. Kun ved selskabelig Overenskomst, grundet paa den almindelige Egennytte, faaer de Handlinger, som udspringe af hiin Driift, kjøndt i sig underordnet den almindelige og eneste Grunddriift, Navn af moralsk gode (See Afhandlingen om Uffindighed Side 49 og 56). Vistnok er det kjendeligt, at

Howis foreholder sin Recensent i Litteraturtidenden, at han ikke kan have "læst saa Meget som Humes ni Sectioner om Moralens Principer." Jeg har her tilladt mig at gaae lidt udenfor disse ni Sectioner og citere det første og andet Appendix til samme, hvori netop Hume afhandler Materierne om den moralske Følelse og om Selvfjærligheden, hvilke Undersøgelser han havde udsat til Slutningen. For Resten er Humes Mening tydeligen og bestemt nok fremsat i selve de ni Sectioner, og just fordi Recensenten uden al Tvivl har kjendt Humes Skrift og vistnok forstaaet det bedre end Hr. Professorens, kunde han ikke falde paa at søge Forklaring over de af denne foredragne Sætninger hos Hume.

denne Følelse i Forfatterens Gemyt virkeligen har en anden Magt, end den, der hentes fra dens Forbindelse med den egoistiske Følelse; og dette have og alle hans Modstandere erkjendt; men just derfor have de og fundet ham inconsequent, naar han desuagtet erklærer Lyksalighedsdriften for den høieste Grundlov for alle selvbevidste Væsners Virksomhed. Vel fremhæver Forfatteren nu i sin senere Afhandling de sympathetiske Tilbøieligheder. Han skjelner endog Side 124 udtrykkeligen mellem Godt i udstrakt Betydning og i moralsk Forstand, forstaaende ved det første alt Det, der gjør et behageligt Indtryk paa os, men ved det Sidste kun det, der gjør et behageligt Indtryk paa vor moralske Sands, som han forklarer ved Velvillighedsdriften. Dette er nu ganske efter Hume. Paa enkelte Steder har han endog bestemt tilstaaet, at Lyksalighedsdriften ikke er den Lov, der viser hvad der er godt og ondt; f. Ex. Side 123, hvor det hedder, "at Tragten efter Lyksalighed i og for sig hverken er ond eller god, men, efter sin forskjellige Retning, baade kan blive det Gode og det Onde". Netop det er det, hvad vi Andre paastaar, men hvoraft ganske umiddelbart følger, at Moralens Grundvold ei maa søges i Lyksalighedsdriften, men i et andet af samme uafhængigt Princip, hvorved den Orden og Maade foreskrives os, hvorpaa vi have at søge Lyksaligheden. Men imidlertid er han dog ingenlunde endnu hermed i det Rene, og jeg kan, paa ingen Maade, erkjende ham for en

ret Tilhænger af Hume. Endnu læser man, (S. 114) "at alle medfødtte Dripter kunne i deres Virkning paa Villien (sic) indbefattes under Navnet Lyksalighedsdrixt, eller Attraae efter at erhverve behagelige og undgaae ubehagelige Følelser; thi denne Attraae, skjøndt forskjelligt modificeret ved enhver Drixt, er dog fælles for dem alle" m. a. d. I den Fremstilling, han Side 145, 152 vil give af det Moralsystem, han hyl-der, træder heller langt fra ikke den velvillige Følelse frem i den Umiddelbarhed, Uafhængighed og eiendommelige Forrang, Hume tillægger samme; men Selvfjærligheden faaer, deels gjennem den Handlende selv, deels gjennem andre, hvis Bifald han skal efterjage, nok saa stor Indflydelse paa de saakaldte dydige Handlinger, som den rene Sympathie. Et ikke mindre Beviis paa det Vilbrede, hvori Forf. i denne Henseende befinder sig, er at han ei alene vedbliver at holde sig til Locke (hvem isvrigt Hume selv nævner som en Tilhænger af Selvfjærlighedsprincipet *), og til Spinoza (saaledes som Forf. forstaaer ham), men endog paaberaaber sig Helvetius (Side 118 og 119). Neppe gives der nogen Forf., der i høiere Grad nedværdiger Dyden, end netop denne; thi, lig Mandeville **), antager han Dyden for en vilkaarlig Skab-

*) l. c. Side 369.

**) Efr. mit Skrift over Dydelærens og Nettlerens Princip 1 B. Side 76 ff.

ning af Selskabet, som, for at lede Menneskene til at opofre det Eneste, som, efter Tølelsernes naturlige Retning, kunde have noget Værd for ham (nemlig Det, der stemmer med hans egen Interesse) for noget, som intet naturligt Værd har for ham, (Det, som stemmer med Andres Interesse), har fundet for godt at stemple saadan unaturlig Opoffrelse med Navn af Dyd og at forbinde Værd dermed, som en Løkkemad, hvormed man fanger den menneskelige Forsængelighed. Det er derfor vel meget rigtigt, hvad Forfatteren anfører, at Helvetius sætter Det, han kalder Dyd, i Befordring af det almindelige Vel, men denne Dyd er ham ogsaa kun noget aldeles Conventionelt, hvortil intet Andet kan binde Mennesket, end de Fordele, han derved kan opnaae i Selskabet. Hans Forestillingsmaade er saaledes den meest forkastelige Form, hvori Eudaimonismen nogensinde har viist sig. Medens andre Eudaimonister dog have bestræbt dem for at vise, hvorledes Retfærdighed, Menneskekjærlighed og hvad vi ellers henregne til Dyder, giver Mennesket den rigeste og varigste Nydelse, saa erkjender Helvetius, vistnok med megen Consequents, at alt dette ingen fast Rod har i Selvkjærlighedsdriften, og at derfor, ifølge hans Forudsætning, at dette er den eneste Drift i den menneskelige Natur, Begrebet om Dyd (det Almeennyttige) nedsynker til noget aldeles Conventionelt og Tilfældigt. Naar Hr. Professorens ved denne Leilighed siger, at det synes her i Landet, som om al Phi-

lofophie, der ikke er Kantiff eller naturphilosophiff eller i det Mindfte tydf, er et Slags Contrabande eller uægte Vare, som man ikke tør beraabe sig paa og ikke forudsætte som bekjendt, selv naar man disputerer med Philosopher ex professo, saa turde det maaffee vise sig, at vi Andre kjendte nok saa godt de Bærker, hvortil han støtter sig, som han selv. Jeg skal endnu bemærke, at allerede mit forhen omtalte 1798 udgivne Skrift vidner om, at jeg, der dog ingenlunde kan henregnes til Philosopher ex professo, har kjendt de mærkeligste Moralsystemer og deriblandt Humes og Hutchesons og Shaftesburys, hvorom her nærmest var Tale *).

Skjøndt iøvrigt det iblandt de Skotske Moralister herfkende Moralsystem, bygget paa en umiddelbar moralsk Følelse, der opløser sig i den sympathetiske Drikt, er af langt anden, baade videnskabelig og practiff Værd, end det eudaimonistiske, og skjøndt disse Forfatteres og deriblandt fornemmelig Humes Fremstilling anbefaler sig ved noget Sundt, Klart, Fast og Retfindigt, der stikker synderligt af mod mange Andres forvirrede og løse Tale om samme Gjenstand, saa er hiint System dog ingenlunde dybt og omfattende nok. For det Første falder det i Dinene, at ikke alle menneskelige Pligter kunne have deres Udspring af den sympathetiske Følelse. Mennesket har dog vel ogsaa Plig-

*) See 1ste Deel Side 188 ff.

ter mod sig selv. At bevare, uddanne og værdigen fremstille sin Personlighed hører vel og til Det, Mennesket bør gjøre, og man vil neppe erklære enten Selvmord eller Løbhed eller Umaadelighed eller Kryberie for moralsk ligegyldige. Heller ikke kan man uden Tvang hidlede den Fordømmelsesdom, som vi derover affige, fra den Betragtning, at vi derved gjøre os uskikede til at gavne Andre. Dette er her tildeels tilfældigt og i alt Fald kun noget Middelbart og Underordnet; vi fordømme sig Handlemaade umiddelbart, fordi Mennesket derved opoffer sin egen moralske Personlighed, og uden Hensyn til, om deraf fremkommer nogen Skade for Andre eller ikke *). Intet var heller unaturligere, end at hvert Menneske for sig skulde betragtes blot som et Redskab for Befordringen af Andres Vel, uden at der blev Noget i hans egen Person, som han havde at tage vare. Men heller ikke med Hensyn til de Pligter, vi skyldte vore Medmennesker, kan man lade det beroe ved det Princip, som hidledes af den blotte sympathetiske Drift. Det er, som Hr. Prof. Sibbern heelt grundigen har bemærket, nødvendigt, at man, naar man vil opstille en Moral for Mennesket og bygge denne paa Principet, at befordre Andres

*) Jevnfør hermed Hr. Professor Howig's Skrift, Side 153-154, hvor der findes en Tiltale til Drankeren, indeholdende Bebreidelser for at han nedværdiger den ædle menneskelige Natur, og derved gjør sig foragtelig m. v.

Lyksalighed, da bestemmer, hvori denne Lyksalighed, efter Menneskets eiendommelige Grundnatur, skal sættes *). Dersom det physiske Velbefindende ikke er det høieste Formaal for hvert enkelt Menneske selv, saa skal det heller ikke være den første og eneste Gjenstand for hans Omhue for Andre. Den sympathetiske Drixt er derfor ikke nok til at ordne vort Forhold mod Andre, med mindre den foræbles og udvides ved høiere Betragtninger og Følelser. Man maa ikke blive staaende ved den Indvirkning, som Andres Glæde eller Smerte gjør paa vort Nervesystem. Det, vi især skulle sympathisere med, er Andres moralske Væe og Vel. Hvad der fornemmeligen skal ligge os paa Hjerte, er at disse, ligesom vi selv, værdigen kunne fremstille Menneskeheden i deres Personer, og, naar vi lindrer deres Jammer og befordre deres Velbefindende, bør det altid skee med det mueligste Hensyn til, at de derved sættes istand til, desto renere at udtrykke det rette Menneskelige. Fremdeles maa enhver vor Bestræbelse for Andres Vel underordnes Ideen om en fast sædelig Tingenes Orden. Jeg tør ingenlunde opløse eller gjøre Brud paa de evige Love, uden hvis Sagttagelse Ret og Orden ikke kunne blive herskende, fordi jeg, min Handling blot henført til det enkelte Tilfælde, finder, at jeg derved kan forsøge Summen af menneskelig Lykke. Glemmer man

*) See jur. Tidskr. 9 B. 1 H. Side 82 ff.

hiin Underordning, saa kan Medfølelsen for Andres
 Døds føre til Snigmord, Løgn, Meeneed, Krænkelſe
 af anden Mands Eiendom, uretfærdig Retspleie, utro
 Embedsforvaltning, og enhver anden Handling, ſom
 den, der har fattet Ideen om en moralsk Tingenes
 Orden, maa betragte med Afſky. Og, ligesom Egois-
 mens Herredomme er moralsk Død, ſaaledes er det viſt
 nok et kjendeligt Tegn til en ſygelig moralsk Tilſtand,
 naar man vel ideligen ſeer Træk af perſonlig Sympa-
 thie med Andres phyſiſke Velbefindende, men ſjeldent
 noget Spor til en kraftig Rets- og Sandhedsfølelſe,
 til en levende Sympathie for Vedligeholdelſen af en
 moralsk Tingenes Orden. Ideen om Menneſkekjær-
 lighed, ſaa ſjøn og elſkvardig den end er, er altsaa
 ikke nok for at ſtyre Menneſkenes Liv til deres moralske
 Formaal. Der maa — hvad og Chriſtendommen
 lærer os — en anden og høiere Kjærlighed til, der
 maa ſættes foran for hiin, og ſom forſt giver den ſit
 rette Gehalt. Forſt naar vi erkjende et abſolut og evigt
 Formaal for Menneſkenes Tilværelſe, en Gud og en
 guddommelig Lov og Orden, hvorefter alt ſkal rette ſig,
 og naar denne Erkjendelſe gjøres levende ved Kjærlig-
 hed, forſt da ville vi elſke og fremme det i Menneſkene,
 der fortrinlig ſkal elſkes og fremmes. For den, ſom
 er grebet af denne høiere Kjærlighed, vil ethvert men-
 neſkeligt Individ faae et ganſke andet Værd end det,
 den blot naturlige Sympathie, der ofte ikke gjør For-
 ſkiel mellem Menneſket og Dyret, kunde give det.

Men dog vil hans Menneſſekjærlighed ikke udarte til utidigt Folerie eller ſværmeriſt Iver for, paa Bekoſt- koſtning af Ret og Orden, at føre det frem, ſom, efter hans individuelle Skjøn, kunde bidrage til at befordre Menneſſekjærlighed. Hans Menneſſekjærlighed vil endog ofte viſe ſig under Skikkelse af Strengheid, af heftig Uvillie og Miskjærlighed mod det Onde og Slette. Men, hvilket Die er vel ſaa fløvt, at det ikke i Luthers eller Fichtes begeiſtrede Harme mod Laſt og Bildfarelſe, erkjender en varmere og dybere Menneſſekjærlighed end hos de ſædvanlige bløde og ſølsomme Menneſker?

Jeg gaaer nu over til de Indvendinger, Forfatteren Side 128-144 fremsætter imod Læren om Noget, der abſolut og uden Henſyn til Tilbøielighedernes individuelle Retning, paaligger Menneſket ſom Pligt, eller, efter den kantiske Terminologie, Det categoriſke Imperativ. Heri finder Forfatteren nu den høieſte Grad af Urimelighed; men dette er, fordi han paa den allerselfomſte Maade har miſforſtaaet det, hvorom man forlænge ſiden havde maattet troe, at Miſforſtaaelse ei længere var muelig. Det koſter Overvin- delse at gjenneſtaa alle hans forferte og i et høit for- virret Foredrag fremsatte Indvendinger. Men jeg veed, at det, der i Slutningen af forrige Aarhundrede, da ſlige Indvendinger idelig lode ſig høre, er ſagt for at gjendrive dem, nu er Gleeigheden i det læſende Publikum ſaa ubekjendt, at diſſe Blade vilde forſeile

deres Hensigt, saafremt jeg lod hine Indbendinger ubesvarede. Hr. Forfatteren søger at vise, at ethvert Bør er betinget og giver til den Ende en meget omstændelig og lidt snurrig Belærelse om Forskjellen mellem et Bør og et Maa (det tydske Muß), som gaaer ud paa, at der i det første ikke indeholdes en saadan Nødvendighed, som i det sidste. Men hvem er det nogensinde faldet ind, at den Nødvendighed, der udtrykkes ved et Bør, skulde være en physisk Nødvendighed? Dette modsiger jo aldeles Begrebet om Pligt, som en Opfordring til Friheden. Den Nødvendighed, der tillægges et Bør, kalder man derfor en moralsk Nødvendighed, der ingenlunde medfører, at de Handlinger, der ere Gjenstande for samme, med Nødvendighed ville indtræde, men kun at de høre sig til for Mennesket, naar han værdigen skal haandthæve sin menneskelige Natur, saaledes som ellers alt, hvad der udtrykkes ved et Bør, gaaer ud paa noget, som udfordres, for at en vis Ting skal have den Fuldkommenhed, som hører til dens Væsen. Denne Nødvendighed kommer derfor dog ikke, som Forfatteren siger" blot til at antyde, at visse Midler maae bruges for at opnaae en vis Hensigt, hvilken "i det moralske Bør" læres at bestaae "i Omsorg for andres Følelser" (Side 135). Regler, der blot udtrykke en saadan Forbindelse mellem Hensigt og Middel, men overlade det til Enhver selv, om han vil Hensigten eller ikke, kaldes af Kant hypothetiske Imperativer og ere væsent-

ligen forskjellige fra den Lov, der ligesvem fordrer en vis Handlemaade. Eller vil Forfatteren ikke erkjende, at den Lov, der byder at holde Tro og Love, udtrykker et andet Bør, end det, som indeholdes i Reglen, at Løgneren bør have en god Hukommelse? Vel kunde man, efter hans Foredrag paa dette Sted, og i Særdeleshed efter det S. 134 anførte Exempel, have Anledning til at troe, at han heri ingen Forskiel vilde erkjende. Men det kan dog aldrig være hans sande Mening. Han vil jo ikke, at de menneskelige Hensigter og Handlinger alle skulle være lige gode; men, vil han ikke det, saa maa han jo dog indrømme, at der ere visse Hensigter og Handlinger, der, om han end ikke vil kalde dem pligtmæssige, dog høre sig til, for at Mennesket kan nærme sig Fuldkommenhed i sin Art. Man fik dog i det Mindste et Bør for Mennesket af lige Rang med det, Forf. udtrykker i den Sætning: et Huus bør være tæt.

Han mener, at Kant og enhver Anden, som antager et af de Hensigter, Mennesket vilkaarligen foresætter sig, uafhængigt Bør, vil, at man skal handle uden Hensigt og altsaa fornuftstribigt. Men dette er en haandgribelig Misforstaaelse. Foruden at de enkelte moralske Forskrifter ofte gaar ud paa bestemte, ved Menneskets moralske Natur opgivne Hensigters Opnaaelse *), saa har og vistnok hele Menneskets moralske

*) Kant definerer og behandler endog hele sin Lægendele som et System af Menneskets moralske Hensigter.

ske Stræben en Hensigt; kun ligger ikke denne Hen-
 sigt i noget Udvortes og for Sædeligheden selv Frem-
 med, hvortil den skulde forholde sig som Middel. Men
 det, at gjøre sit Liv til et Aftryk af Fornuften, er en
 umiddelbar og selvstændig Hensigt, Noget, hvorfor
 Mennesket, som Fornustvæsen, maa have en umiddel-
 bar Interesse. Forfatteren siger selv Side 124-125,
 at der ikke kan angives nogen sidste Grund for hvad
 der er behageligt eller ubehageligt, men at man blot
 kan sige, at det ligger i vor Naturs Indretning. Der-
 som saaledes det umiddelbare Behag, Mennesket, som
 sandeligt Væsen, finder ved sandelige Nydelser, maa
 gjælde uden videre Grund, hvorfor maa da ikke den
 umiddelbare Interesse, Mennesket, som Fornustvæsen,
 har for det Sande, Gode og Skønne, være en første
 Impuls i den menneskelige Natur, og hvad berettiger
 os til, her at kræve nogen videre Grund? En saadan
 Fordring indeholder endog en aabenbar Modsigelse;
 thi, naar jeg forlanger en Grund, saa henvender jeg
 mig til Fornuften, som Dommer, og kan altsaa ikke
 uden Urimelighed spørge: hvorfor skal jeg gjøre Det,
 der stemmer overeens med min fornuftige Natur?

Naar Forfatteren finder en Urimelighed i, at
 Retfærdighedens Love skulle byde uden Hensyn til
 Følgerne, saa er det og, fordi han aldeles misfor-
 staaer denne Sætning. Man vil ingenlunde have
 Overveielse af en Handlings Følger udelukket fra de
 Betragtninger, hvorved dens Forhold til Sædeligheds-

loven bestemmes. Man indseer meget vel, at Handlingens Forhold til en vis Følge hører til det, der bestemmer Handlingens Væsen som denne bestemte materielle Handling. Naar man erkjender det for en Ugjerning, at blande Gift i en Andens Mad, saa er det, fordi denne Gifts Nydelse vilde skille ham ved Liv eller Helbred. Og saa naar man, for at blive ved den kantiske Formel, at man skal handle efter Maximer, der kunne passe sig som almindelige Love, herefter vil bedømme, om en vis Maxime er pligtmæssig eller ikke, saa spørger man: hvilke Følger vilde det have, om denne Maxime blev ophøiet til almindelig Lov? vilde den fremme eller vilde den nedbryde det Heles Harmonie? Men, hvad hiin Sætning udsiger, er kun, at, naar jeg, ved Hjælp af denne eller hvilken som helst anden fyldestgjørende Prøve, har udfundet, hvad der er ret eller uret, saa skal jeg gøre det Første og lade det Sidste, uden Hensyn til den individuelle Handling's Følger. Naar jeg indseer, at falsk Vidnesbyrd er en Ugjerning, fordi denne Handlemaade, tænkt som almindelig Lov, opløser det menneskelige Samfund, saa maa jeg ingentunde tillade mig samme, om der end i det givne Tilfælde kunde synes at være nok saa Meget at vinde og nok saa Lidet at tabe ved dette falske Vidnesbyrd.

Forfatteren beraaber sig paa Reglen, *ultra posse nemo obligatur*, som modsigende ethvert ubetinget Ber. Men hvem paaستاer, at Mennesket skal være

forpligtet til Mere, end hvad han, efter sit Væsens Love, kan? Som en Ikke-Kunnen kunne vi imidlertid ikke lade det gjelde, at det mangler Mennesket paa alvorlig og kraftig Villie til at gjøre det, som stemmer overeens med hans fornuftige Natur. Sædelæren gaaer netop ud paa at fremkalde og oplive den alvorlige Villie, i Alt at blive Fornuftens Bud troe og lade enhver anden Attraa være denne underordnet. Ere vi gennemtrængte af denne Villie, saa er dermed og Kraften tilstæde til at gjøre Alt, hvad Fornuften og Samvittigheden befaler. I hvilken Grad et menneskeligt Individ, ved sin Naturs Indskrænkning, hemmes i at gaae frem til denne ubetinget gode Villie, det er en Gaade, som ingen menneskelig Forstand kan opløse. Vi maae derfor haabe paa den guddommelige Bistand til vor Svaghed og paa den guddommelige Dørbærelse med hvad der maatte mangle os. Ogsaa bør vi være skaanende i vore Domme over Andre, vidende, at det ei er os givet, at udgrunde de Dybder, hvori den Andeel, Mennesket selv har i sin Gjerning, skjuler sig. Men Sædelighedslovens Forordringer kunne dog ikke nedstemmes paa Grund af vor Ufuldkommenhed; den er en Fuldkommenhedslov, som viser os det Maal, hvorefter vi evigt skulle stræbe, skjøndt vi aldrig tilfulde kunne opnaae samme. Har ikke dog enhver Kunst og enhver Videnskab et Fuldkommenhedemaal, som dens Dyrker stedse maa have for Øie, skjøndt han veed, at han aldrig kommer i

fuld Bestibbelse deraf, og skjøndt vi prise ham, naar han blot kraftigen stræber derefter? Et saadant Fuldkommenhedsmaal maa og vor moralske Stræben have, og Intet vilde mere svække Menneskets Kraft til det Gode, end om man vilde sige ham, at han, paa Grund af den menneskelige Naturs Svaghed, ei behøvede at beslitte sig paa fuldkommen Reenhed i Sindelag og Retskaffenhed i Wandel, men gjerne af og til kunde tillade sig Gødet og Udet, som han erkjendte for uovereensstemmende med hiint Formaal, hvor det vilde koste for megen Selvovertindelse, at handle anderledes. Dersom et Menneske forsikkrede, at han var saa fast i det retskafne Sindelag, at ingen jordisk Frygt, ingen jordisk Udsigt kunde bringe ham til at vikle mellem Ret eller Uret, saa vilde jeg tænke paa Ordsproget, at Hovmod gaaer for Falb. Men Den vilde vi dog vist foragte, der end ikke vilde erkjende Muligheden af at kunne opoffre sin personlige Lykke, naar denne ikke kunde ræddes, uden ved en Nedrighed.

Hr. Professorenen mener, at de Afændringer og Indskrænkninger, som de moralske Regler maae lide i de concrete Tilfælde, ogsaa gjendrive Forestillingen om et ubetinget Bør. Men det ubetingede Bør forudsætter blot, at der er Noget, som, uafhængigt af vore vilkaarlige Lyster eller Hensigter, paaligger os. De enkelte moralske Diemeed maae naturligviis gjensidigen begrænde hinanden, og derfor den Forskrift, som er givet med Hensyn til et og andet enkelt Diemeed, taale

fine Undtagelser. Men i de Tilfælde, hvori saalebes en enkelt Forskrift maa vige for en anden, er den ikke virkeligt forpligtende, og det, som i Sandhed er Pligt, ophører ingeniunde derved at være ubetinget bydende. Hvorvidt der gives Pligter, som kunne betegnes ved saa bestemte og nøiagtige Grændser, at Alt, hvad der ligger indenfor Reglens Ord, altid og under alle Omstændigheder er Pligt, er et andet Spørgsmaal, som gaaer langt udenfor de Undersøgelser, hvorpaa Forfatteren indlader sig.

Naar Hr. Professore beraaber sig paa det Ustaa-
dige og Modsigende i forskjellige Nationers, Tidsal-
dres, Stænders, Philosophers moralske Domme, saa
er det klart, at denne Forskjellighed ligesaa lidet kan
omstøde de moralske Love, der af Fornuftens Væsen
lade sig hidlede, som de mange Slutnings- eller Reg-
ningsfeil, der ere begaaede, kunne omstøde Logikens
eller Regnekunstens Love. Iøvrigt indsees det let,
at de moralske Begreber, som følge af de menneskelige
Lidenstaber, ere langt mere Forvanskning underkastede,
end de Begreber, hvorunder Lidenstaberne ikke ere
interesserede.

Forfatteren mener, at den af Kant opstillede
Grundsætning for Pligten skal antages uden Deduc-
tion og anfører, at hvad jeg derimod har yttret i jur.
Tidskrift 8 B. I H. S. 136, ikke kan bestaae med
Kants egne Udtalelser i Kritik der pract. Vernunft
S. 56, 147, 154 og flere Steder, hvor der tales om

Fornuften, som "ursprünglich gesetzgebend". Men jeg maa herved bemærke, at det, der er ophøiet over al Deduction, er Menneskets Forbindtlighed til at underkaste sig en Fornuftlov. Dersom Nogen spørger, hvorfor han skal adlyde Fornuften, saa vide vi ikke at give ham andet Svar, end det, at han selv ved sit Spørgsmaal forudsætter Fornuftens Auctoritet. Men den bestemte Formel, hvorved denne eller hiin Moralsphilosoph vil udtrykke Fornuftloven, behøver vistnok en Deduction, og en saadan kan, til Exempel, den ovennævnte kantiske Formel meget godt modtage. Det er nemlig klart, at Intet kan være overensstemmende med Fornuftens Lov, hvad der, tænkt som Lov (almeengjeldende og almeenbekjendt Regel), vilde nedbryde sit eget Niemeed. Omvendt kan heller Intet være lovbefalet, hvoraf det Modsatte ligesaa godt kunde være Lov; thi Fornuftlovene vilde da ingen indvortes Nødvendighed have. Jeg har isvrigt ved mange Leiligheder, f. Ex., i min Afhandling over Theorie og Praxis i Sædelæren *), tydeligen viist, at jeg langt fra ikke tillægger hiin Formel al den Værd, som man i en vis Periode tillagde samme, men troer, at der hører noget langt Mere til at opstille et fyldestgørende ethisk System, end en blot Analyse af denne eller nogen anden almindelig Grundsætning; ligesom jeg og i Særdeleshed har viist, at der i den skarpe

*) Eunomia 1ste Deel Side 94.

Grændse, man, ved Hjælp af samme, har villet opføre mellem visse saakaldte ubetingede og andre betingede Pligter, er Meget, som behøver nærmere Bestemmelse og Berigtigelse. Men alt dette vedkommer ikke den Strid, hvori jeg her befinder mig.

Forfatteren opholder sig (Side 138) over det Pedantiske i en Princip-Moral, hvorefter det skal være usædeligt, at tage en Knappenaal eller en Kaffebonne op af Gaben, og efter hvilken man bliver uredelig Embedsmand ved at begynde sine Forretninger et eneste Minut for tidligt eller for sildigt, eller gaae udenfor Reglementet i den ubetydeligste Anledning (sic. Man skal dog ikke troe, at Anledningens Ubetydelighed skal indeholde den bedste Undskyldning for Reglementets Overtrædelse), kort efter hvilket det hele Liv ikke skal blive Andet, end en Art Spidsbrodsgang mellem lutter Pligter og Samvittighedénag. Det er en aabenbar vrang Forestilling, som og tilstrækkelig gjendrives ved hvad der oven er anført om Hensyn til Handlingens Følger, at en Fornuftmoral ikke kunde skjelne mellem virkelige Pligtovertrædelser og saadanne, der blot ere ubetydelige Usvigelser fra en vis enkelt Forskrifts Bogstav, uden egentligen at være i Strid med det, som er Forskriftens sande Betydning. Ved Pedanterie og Taktløshed kan man gjøre enhver Regel latterlig i sin Anvendelse; men derfor indeholder Reglen selv dog intet Urimeligt eller Patterligt. Jeg tænker ellers, at det ikke er noget Giendommeligt for Kants

Moral, at man skal lade Andens Eiendom være uantastet, eller at man skal tage vare paa sit Embede. Det vil vel heller ikke nægtes, at den største Nøiagtighed deri i Almindelighed er at anbefale. Men, dersom Nogen derfor vilde erklære Den for en Tyv, som havde fundet og taget til sig en aldeles værdieløs Ting, eller Den for en uretskaffen Embedsmand, som var kommen eet Minut for sildigt til det Sted, hvor hans Embedsforretninger skulde pleies, saa er det, fordi han er en Pedant eller Chicanør, hvilket han ligegodt kan være, enten han bekjender sig til dette eller hiint, eller intet Moralsystem. Iøvrigt bliver den pligtmæssige Wandel kun en Spidsrodsengang for den Slavesjæl, som ikke ved Andet end Tvang binder sig til Pligten. For den, der virkeligen og af Hjertet vil hvad der er ret, bliver et Levnet, indrettet efter Fornuftens Forskrifter, det eneste Element, hvori han kan befinde sig vel. Fremdeles anker Forfatteren over, at Kant vil forvise alle Følelser fra Moralen, fordommende dem som henhørende til Sandseligheden, saa at al Kjærlighed, Velvillie, ædel Stolthed, og Uresfølelse, Samvittighed og moralsk Følelse, ja selv Gudsfrøgt komme i lige Classe med den Fornøielse, Ganen og Genitalia give. Det er forbausende, at Nogen, der vil skrive over Kants Philosophie, kan være saa aldeles blottet for al Kundskab om samme. Aldrig har Kant lært noget af det, Forfatteren lader ham lære. Han viser udtrykkeligt, at det Baand,

der binder Mennesket til Sædelighedslæren, maa ligge i en Følelse: "Uden al moralsk Følelse er" — siger han — "intet Menneske; thi ved en fuldkommen Uimodtagelighed for denne Følelse, vilde han være sædelig død, og, naar (for at tale i Lægernes Sprog) de sædelige Livskræfter ikke mere kunde virke nogen Virken paa denne Følelse, saa vilde Menneskeheden (ligesom efter chemiske Love) opløse sig i den blotte Dyrlighed og uigjenbringelig blive blandet med Massen af andre Naturvæsener" *). Den Afgtelse for Pligt, hvori han finder den ægte Bevæggrund til al retskaffen Wandel, er og aabenbart en Følelse og bliver stedse af ham characteriseret som en saadan **). Af denne Følelse, der, efter Kant, er den oprindelige, som Menneskets moralske Natur frembringer, udvikle sig andre Følelser, der, ifølge denne deres Oprindelse, ogsaa maa være ægte Drivefjedre til de menneskelige Handlinger. Saaledes kan der, efter Kant, ikke være nogen Tvivl om, at det Motiv, som søges i Omhøe for den indvortes Fred, som Bevidstheden af at have handlet ret giver, er en reen Kilde til de menneskelige Handlinger; thi det er ikke Andet, end den moralske Følelse selv, sat i Forbindelse med Gens personlige

*) *Lugendlehre* S. 37.

**) See f. Ex. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* S. 16 Note, 122, *Critik der practischen Vernunft* S. 133 og mange flere Steder.

Tilstand, og Den, som ingen Agtelse har for hvad der er Ret og Pligt, kan ikke føle nogen Anger ved sammes Krænkelse *). Ligesaa lidet kan det være tvivlsomt, at jo Alt, hvad der udspringer af den religiøse Følelse, maa, efter Kant, have ægte sædelig Værd; thi, da, efter hans System, den religiøse Overbeviisning og de samme ledsagende Følelser have deres Grund i Menneskets Interesse for Moraliteten, saa er det aabenbart, at disse Overbeviisninger og Følelser, som Moralitetens ypperste Product, ogsaa maae være en reen Kilde, hvoraaf en retskaffen Vandel udslyder. Det var derfor en falsk Kantianisme, der fremkaldte hiin Yttring, der i sin Tid gjorde saamegen Opsigt, at "den dybtige Atheist i sin Person realiserer det høieste Ideal af moralsk Fuldkommenhed og Kraft" **). Heller ikke kan Vresfølelsen, naar den ellers er af rette Art, udelukkes fra de gode Drivefjedres Tal; thi den er da ikke andet, end Hensyn til den moralske Følelse, saaledes som man forestiller sig den virksom hos Andre. Den ægte Vresfølelse kan imidlertid aldrig

*) I en særskilt Afhandling i philosophisk Repertorium for den nyeste Literatur (Kjøbenhavn 1798, No. 14 og 15), har jeg udførlig viist, hvor ugrundet den Paastand er, at Udsigt til den Sjæleroe, en god Samvittighed giver, ingen ægte Drivefjeder kan være til Dyd.

**) Dette har jeg nærmere udviklet i Minerva for Mai Maaned 1799, Side 67-68.

træde frem, som et særeget Motiv, men blander sig altid med den moralske Følelses umiddelbare Virksomhed. Hvad de velvillige Følelser angaaer, da er det og langt fra, at Kant intet Hensyn tager til samme. Skjøndt han ikke kan erkjende de Handlinger, der udspringe af den blotte naturlige Medfølelse for Andres Væe og Vel, for ægte sædelige Handlinger, saa indskærper han dog, at man omhyggeligen skal pleie og danne denne Følelse, saaledes at den bringes i Harmonie med selve den moralske Følelse og tjener til sammes Understøttelse *). Alt hvad der frembringes af den saaledes ved den moralske Følelse ordnede og forædlede sympathetiske Drift er altsaa et Værk af hiin Følelse selv, følgerig godt. Ogsaa lærer han den Pligt at uddanne Følelsen for det Skjønne, som en Følelse, der, skjøndt ikke identisk med den moralske Følelse, dog, som en uegennyttig Kjærlighed, er den nærbeslægtet. Han fordømmer ikke blot ukjærlig Behandling af Dyrene, men endog den raahensigtsløse Forstyrren af det Skjønne i den livløse Natur, ja han anbefaler Taknemmelighed mod gamle Huusdyr for lang Tjeneste, som Noget, der staaer i Forbindelse med det rette og gode Sindelag **). Det er derfor yderst paafaldende, at en Forfatter, der troer sig at være Tilhænger af Spinoza, kan forekaste Kant, at

*) *Eugendlehre* Side 39 = 41, 131 = 138.

**) *Sammesteds* Side 107 = 108.

denne udelukker de naturlige menneskelige Følelser fra den Indflydelse, som tilkommer dem paa de menneskelige Handlinger. Medens Kant, som vi have seet, tager mere Hensyn til disse Følelsers Uddannelse og rette Styrelse end de fleste andre Moralister, savner man i Spinozas ellers ædle og ophøiede Moral de Følelser, som skulle give Erkjendelsen af Fornuftens Bud Virksomhed paa den menneskelige Villie. Spinozas Moral er i en anden og langt strengere Betydning, end Kants, en Fornuftmoral, hvori blot Erkjendelsen af det Fornuftmæssige skal styre de menneskelige Handlinger. Han lærer derfor, til Exempel, at Medlidenhed hos det Menneske, der lever efter Fornuftens Anvisning, i sig er flet og unyttig *).

Naar Hr. Forfatteren paastaar, at Kant forbømmer Sandseligheden, og fortæller om en tvetydig Talebrug, som denne i saa Henseende skal benytte, saa er dette og en aldeles grundløs Tale. Ligesom Kant tillægger Sandseligheden en langt væsentligere Andeel i den menneskelige Erkjendelse, end den, Philosopherne før hans Tid gjorde, saaledes har han paa ingen Maade villet udrybde Sandseligheden, som et bevægende Princip i den menneskelige Begjerevne. Han vil kun ikke, at den skal være Herre; at den, som en integrerende Deel af den menneskelige Natur, ikke kan være borte fra nogen menneskelig Virksomhed, og at den, naar

*) *Ethices pars IV propositio L.*

den vil lade sig styre og lede, kan gjøre fortræffelig Tjeneste, erkjender han bestemt og tydeligt.

Naar Hr. Forfatteren paaberaaber sig, hvad Kant i Critik der practischen Vernunft S. 41-48 siger om den wolffiske Forskjel mellem den høiere og lavere Begjerevne, og i Særdeleshed den Yttring, at det ingen væsentlig Forskjel gjør, hvorfra den Lyst eller Ulyst, der erklæres for Bestemmelsesgrunden i begge Begjerevner, hidrøre, saa maa herved bemærkes, at Kant her tager Hensyn til et System, hvori Værdien af det Begjerte dog altid skulde beroe paa det Forhold, hvori samme staaer til vor personlige Fornøielse. Naar denne sættes i Spidsen, er det, saa lærer han med fuldkommen Consequents, en uvæsentlig Omstændighed, hvorfra denne Fornøielse søges, om i den blotte Sandselighed eller i Fornuftten, som dog kun sættes i Virksomhed i Sandselighedens Tjeneste *). At Kant

*) "Beruht die Willensbestimmung auf dem Gefühle der Annehmlichkeit oder Unannehmlichkeit, die er aus irgend einer Ursache erwartet, so ist es ihm gänzlich einerley, durch welche Vorstellungsart er afficirt werde. Nur wie stark, wie lange, wie leicht erworben und oft wiederholt diese Unannehmlichkeit sey, daran liegt es ihm, um sich zur Wahl zu entschließen. So wie demjenigen, der Gold zur Ausgabe braucht, gänzlich einerley ist, ob die Materie desselben, das Gold, aus dem Gebirge gegraben, oder aus dem Sande gewachsen ist, wenn es nur allenthalben für denselben Werth

derimod, fra sin egen Standpunkt, hvorefter der gives et absolut af Fornuften billiget Gode, som, uden Hensyn til Lyst eller Ulyst, skal være Rettesnoren for vore Handlinger, ingenlunde sætter enhver Lyst i lige Linie, have vi tydeligen viist.

Hr. Forfatteren mener, at hans trende Modstandere, ved at erkjende Nødvendigheden af en Følelse, der skal oplive vor Erkjendelse og sætte den i Virksomhed, ere væsentligen afvegne fra Kant, og at det bliver uundgaaeligt for dem, at underskrive Nødvendighedslæren, efterdi det er en afgjort Sag samt ogsaa af Kant tilstaaet, at Følelsen hører til den sandfelige Natur, i hvilken Nødvendighed hersker. At vi imidlertid ikke endnu heri ere uenige med Kant, er viist i det Foregaaende. Heller ikke see vi os ved hiin Erkjendelse bragte i den Nødvendighed, at fraskrive os den frie Villie. Følelsen maa vel henregnes til det Passive i den menneskelige Natur, altsaa til Sandfeligheden; men i et fornuftigt-sandseligt Væsen gives der Følelser, som have deres Oprindelse af den fornuftige Natur. Kant har og udtrykkeligen udviklet det Eiendommelige i den moralske Følelse, som en Indvirkning af den

angenommen wird, so fragt kein Mensch, wenn es ihm bloß an der Annehmlichkeit des Lebens gelegen ist, ob Verstandes- oder Sinnesvorstellungen, sondern nur wie viel und großes Vergnügen sie ihm auf die längste Zeit verschaffen." Kritik der reinen praktischen Vernunft, S. 42-43.

fornuftige Natur paa den sandfelige. Den har saaledes sit Sæde i Sandfeligheden men dog sin Oprindelse fra Fornuften; hvilket og gjelder om den Retning, som denne Følelse har givet andre oprindeligviis blot sandfelige Følelser. At forresten den moralske Følelse ikke er Noget, Mennesket frembringer selv, men som han foresinder hos sig, har Kant bestemt erkjendt paa et Sted, som vi allerede have anført; hvor han og udtrykkelig lærer, at det, Mennesket har at gjøre, ingenlunde er at anskaffe sig en moralsk Følelse, men derimod at cultivere samme. Dette er det, som berøjer paa Friheden.

Naar forresten saavel jeg, som mine Medstribere, have erklæret os ikke ganske tilfredse med Kants Fremstilling af den ægte sædelige Drivefsjeder, saa ligger Grunden til denne Utilfredshed i en Sphære, som aldeles ikke berører vor Strid med Hr. Prof. Howig. Min væsentligste Udsættelse paa denne Deel af Kants Lære er, som jeg og allerede i juridisk Tidskrift 8 B. 1 H. S. 136 har bemærket, at han endelig og ubestikkende vil have den moralske Følelse betegnet som Afgtelse for Loven, en Følelse, hvori der, efter hans Udvikling, blander sig Forestilling om Frygt og Tvang, og at han ikke ret vil erkjende den frie Lyst og Kjærlighed, som Dyden, ved sin guddommelige Skjønhed, opvækker. Det er vistnok af høieste Vigtighed, at den moralske Lov forkyndes, som Noget, der er langt over os, og for hvilket vi i dyb Erbødighed skulle

høie os. Men denne Lov er dog ikke en fremmed, os
 paatvungen Lov, men en Lov, der gennem Fornuften
 aabenbarer sig for os som Loven for vort inderste Væ-
 sens Udvikling. Vi skulle jo forene os med Loven,
 optage den i vort Sindelag. Men da maa jo og den
 Følelse sættes i Virksomhed, som udgjør det forenende
 Princip i den hele aandelige Natur, Kjærlighed. Det
 er denne, der er Lovens Begyndelse og Fylde; og,
 dersom Kant havde betegnet den Følelse, hvori han
 sætter den eneste Drivesjeder til ægte sædelig Handlen,
 som Kjærlighed, istedetfor som Ugtelse, saa vilde
 mangen Misforstaaelse have været forebygget, og hans
 hele Sædelære, der da og var kommet til at slutte sig
 nærmere til Christendommens Forestillinger, havde
 da faaet en mildere og varmere Farve. Smidlertid er
 det dog kun en Haardhed i Forestillingen, hvorover
 man har at klage. Kjernen i hans Lære er dog den
 uroffelige Sandhed, at Mennesket skal gjøre det Gode,
 fordi det er godt, og at enhver Drivesjeder, som ikke
 enten middelbart eller umiddelbart hentes fra denne
 Betragtning, er uden sædeligt Værd. Det er og
 langt fra, at han har Uret i at betragte Moralloven
 som Gjenstand for Ugtelse. Kun finder jeg, at han
 har ladet den Frygt og Tvang, som knytter sig dertil,
 træde for meget frem, og ikke noksom mildnet den ved
 Kjærligheden, der bortjager Frygten og den Pine,
 den har med sig. Der er derfor og hos ham mere
 Tale om Lov og Pligt, end om Dyden og den Salig-

hed, denne giver. Det er iøvrigt ikke lige meget i alle kantiske Skrifter, hiin eensidige Betegnelse af den moralske Driveffeder er herskende. Det er fornemmeligen i hans Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, hans Kritik der practischen Vernunft og hans Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft, at denne Forestillingsmaade er saa fremtrædende, og hvor han, som Recensenten i Litteraturtidenden for 1824 Side 395 udtrykker sig, synes (men dog og kun, paa enkelte haardtklingende Steder, synes) at forbre en Ulyst til Pligten, for at dens Udøvelse kunde have moralsk Værd. I hans Tugendlehre vil man tydeligt see, hvad man og alligevel af Systemets hele Sammenhæng maatte slutte, at denne Haardhed blot ligger i Fremstillingen, men er langt fra Philosophens sande Mening. Her anbefaler han netop det altid glade Hjerte ved Pligtens Opfyldelse, som den flønsteste sædelige Gemytsstemning, Mennesket maa lægge det an paa at frembringe *). Foraauidt Hr. Prof. Howig S. 140 citerer et Epigram af Schiller, der indeholder en Ironie over den Fremstillingsmaade, at den ægte moralske Handlen maa skee uden Tilbøielighed, saa tvivler jeg paa, at den herlige Digter her har villet opholde sig over Kants egen Lære; men snarere har han villet tugte de Mange, som den Tid førte Kants halvforstaaede Lære i Munden. Men,

*) See Side 176 og 177 cfr. Anthropologie in pragmatischer Rücksicht, S. 176.

om han endog tillige har villet ramme en Haardhed og Eensidighed, som han fandt i den kantiske Fremstilling, saa er det dog vist, at han ingenlunde har villet haane det, der er Kjernen i den kantiske Moralphilosophie; thi denne har ingensinde haft en varmere Beundrer end netop Schiller. "Over Sagen selv", siger han, "kan der efter de af Kant førte Beviser, mellem tænkende Hoveder, der ville være overbeviste, neppe længer være Strid, og jeg vidste neppe, hvorledes man ikke heller vilde opgive sin hele menneskelige Tilværelse, end over dette Unliggende erholde et andet Resultat af Fornuften." *) Schiller har forresten vel her udtrykt sig noget for stærkt, og jeg anfører denne Udtelling, ikke fordi jeg ganske vil underskrive den, men fordi Hr. Prof. Howis kan see, at han ingen Allieret finder i denne ophøiede Digter; noget, som forresten og fremlyser af hans hele Digteraand.

S. 156:160 forekommer atter en kjendelig Misforstaaelse af mine Ord. Forf. troer nemlig, at jeg vil hiblede Moralen af Religionen, ja endog af en aabenbare Religion, og fremsætter i den Anledning adskillige deels forslidte, deels usammenhængende, men alle mod mig aldeles uanvendelige Anmærkninger. Jeg har vel i jur. Tidskrift 8 B. I S. 130-131 betegnet Moralloven som Guds Billie, og det moralske Ideal som det Guds Billede, hvori Mennesket er skabt.

*) Kleinere prosaische Schriften 2ter Theil. Leipzig 1817 S. 297.

Men der er stor Forskjel paa, at henseere de sædelige Love til Guds Villie og at erklære denne for den Kundskabsskilde, hvoraf hine Love skulle hidledes. Skjøndt jeg antager, at de moralske Love først faae deres rette Kraft og Betydning, naar de tænkes som udspringende af en hellig Villie, der tillige er den hele Tilværelses Rod, saa erkjender jeg dog den menneskelige Fornuft for det Organ, gennem hvilket denne høiere Villie aabenbarer sig for os. Saaledes faaer jeg og et ganske andet Begreb om Guds Villie, end det Fors. anseer for Philosophiens uigjendrivelige Svar, at det er Alt, hvad der skeer. Man kan uden Tvivl i det, der skeer, skjælnø noget Fast og Bestaaende, noget, der vedligeholdes og beforder den Harmonie i det Hele, hvori den guddommelige Verdensplan bestaaer, fra noget andet, som, skjøndt hørende med til Udviklingen af den endelige Eksistens, dog bærer Sæden til sin egen Undergang hos sig, noget, som, efter sin nærmeste Hensigt og Beskaffenhed, hæmmer hiin Plan, skjøndt vi maa erkjende, at ogsaa denne Hæmning er en Følge af de Betingelser, uden hvilke hiin Plan ei lod sig udføre, og at det, i den evige Wiisdoms Haand, bliver et Middel til at fremme samme. Til hiint første hører aabenbar Sandhed, Retfærdighed, Kjærlighed; hvorimod Løgn, Uret, Had, have det sidste Præg. Som den guddommelige Villie, hvorefter Mennesket skal rette sig, kan altsaa ikke Andet erkjendes, end det, der, i den menneskelige Bevidsthed,

vifer sig som førende til at befordre det Heles Harmonie, og kun i en ganske anden Betydning er og det, som tilsyneladende forstyrrer samme, indbefattet i den guddommelige Willie. Denne dobbelte Betydning af den guddommelige Willie skulle man troe af Christendommen at være saa bekjendt, at den ikke behøvede nogen Udvikling. Heller ikke skulde man vente, at det kunde miskjendes, at Mennesket i en anden og høiere Betydning, end enhver Bestanddeel af den fornuftløse Natur, bærer Guds Billede hos sig. Naar jeg endvidere Side 136 har erklæret, at jeg ikke i Et og Alt underskriver Kants Lære om Moralens Uafhængighed af Religionen, saa har jeg og herved meent noget ganske Andet, end det, Hr. Prof. Howig deraf udbringer. Som bekjendt kan den hele Sædelære, efter Kants System, fuldendes uden Tanke paa Gud, og man er uberettiget til at tage Hensyn til Gud ved at grundlægge Sædelæren, siden Troen paa Gud først retfærdiggjøres ved moralske Betragtninger, og egentligen ingen anden Grundvold har, end den Fordring, at Dyd og Last skulle have deres fortjente Løn. Skjøndt jeg er langt fra at erkjende alle de Indvendinger, hvorfor denne Deel af Kants Philosophie (der maaskee mere lider ved en Ufuldkommenhed i Fremstillingen end ved sin egen indvortes Svaghed) har været udsat, saa holder jeg dog for, at den religiøse Troe paa en mere oprindelig Maade maa forene sig med de moralske Overbeviisninger, og at det heller ikke

blot ere disse, som føre os til Erkjendelsen af et høieste Væsen. Den hele endelige og betingede Tilværelse viser hen paa et Væsen, som er af og ved sig selv, og hvorpaa enhver anden Tilværelse, hvilken ikke kan hvile paa sig selv, maa hvile. Vor indskrænkede Fornuft tyder paa en evig Fornuft, der er saavel Naturens som Erkjendelsens Grundkilde, og altsaa indeholder det Baand mellem disse, hvorpaa al virkelig og objectiv Sandhed beroer. Den Lov, som gjennem Samvittigheden aabenbarer sig for os som den Rettesnor, hvorefter vi have at indrette vort Levnet, og hvorfor vi have at opoffre enhver Interesse, henviser ligeledes til en guddommelig Grundkilde, og en Tingenes Orden, hvori denne Lov har fuld Magt. Naar Kant derfor taler om Fornuftens selvlovgivende Myndighed (Autonomie), saa kan dette vistnok modtage en meget rigtig Betydning. Man maa herved skjelne mellem den individuelle menneskelige Fornuft, hvorfra vist ikke Loven og dens Myndighed kan gaae ud, og den absolute evige Fornuft, hvoraf hiin individuelle Fornuft kun er et Billede. Men denne absolute Fornuft er det Samme, som den guddommelige Fornuft, og først ved Troen paa Gud bliver den paa eengang ideel og reel og faaer derved en uomtvistelig lovgivende Myndighed. Det er derfor vistnok en mere naturlig og mindre Misforstaaelse underkastet Maade at udtrykke sig paa, naar man siger, at det er den guddommelige Fornuft, hvorfra Loven har sin Myndighed,

og at den menneskelige Fornuft kun er det Organ, gennem hvilket vi erkjende hiin Lov, at den altsaa fra Lovgiver nedsættes til Lovfortolker.

Jeg skal ikke opholde mig ved den sidste Paragraph af Hr. Prof. Howig's nye Skrift, forsaavidt den angaaer hans Begreb om Affindighed og dens Indflydelse paa Tilregnelsen. I denne Henseende er Uoverensstemmelsen mellem ham og mig ikke meget væsentlig, ligesom denne Materie heller ikke indbefattes under nærværende Afhandlings Overskrift. Kun maa jeg anmærke Noget ved 179-180, hvor han omhandler hvad jeg i jur. Tidskrift 8 B. I H. S. 152-154 har sagt om Tilregneligheden af de Forbrydelser, som fremkomme derved, at Nogen saaledes har hengivet sig til visse onde Tilboieligheder, at de derved have faaet en tilsyneladende uimodstaaelig Magt over ham. Hr. Forf. mener, at, hvis den i Personens foregaaende Udfærd liggende Skyld kunde gøre de Forbrydelser, hvortil han ved saa mægtige Tilboieligheder bliver dreven, tilregnelige, saa maatte man komme til at fordømme mange aldeles Affindige og Rasende, da disse ofte selv ere Skyld i deres Ulykke. Jeg maa her ved for det Første bemærke, at den Affindige, under denne Forudsætning, heller ingenlunde er uden Tilregnelse for Gud og den indvortes Dommer; denne vil uden Tvivl heller ikke i de Dieblikke, hvori en Gnist af Fornuft er tilstede, undlade at gøre ham Breidelser. Men desuden er der stor Forskjel paa de fjernere Aar-

sager til den Forbrydelse, som i Uffindighed begaaes, og den Marsag, som ligger deri, at et Menneske ligesom har næret de i sig selv lastværdige Tilboieligheder og Forsætter hos sig, der havde Forbrydelsen til Gjenstand, og derved har givet samme en herskende Magt over Gemyttet. For den moralske Bedømmelse ligger heri allerede den fulde Skyld, om end udvortes Omstændigheder reent maatte have forhindret de saaledes nærede onde Tilboieligheders Udbrud i Handlinger. Endelig maa det ikke glemmes, at jeg kun aldeles problematisk har ladet det gjælde som en Mulighed, at den lovstridige Tilboielighed i Beslutningens og Gjeringens Dieblik har faaet en saadan Magt over Gjeringemanden, at han, skøndt forresten hans Forstandsevne var uforstyrret, ikke længer kunde modstaae. Men jeg har ingenlunde kunnet eller villet erkjende dette virkeligen saaledes at forholde sig (*positum, sed non concessum*).

Uf denne Paragraphs øvrige Indhold skal jeg blot endnu tage Hensyn til de Klager, samme, tildeels i Henhold til et foregaaende Sted, indeholder over, at Forfatterens Recensent i Litteraturtidenden skal have mishandlet Locke og i Forbindelse med denne Grandfær Hr. Professore, som han uden Tøie skal have tillagt alle Lockes først af ham selv forvanskede Meninger, og at samme Rec. derhos, ved at behandle Spinoza, der nok saa stærkt skal have fremsat de Lærdomme, Recensenten fordømmer, lempeligere, skal have viist en paafaldende

Partiſſhed. Dette vedkommer vel ikke egentligen mig. Men, da jeg ikke veed, om hiin Recensent finder det fornødent, ſelv at tage til Gjemmæle, ſkal jeg, nu jeg er i Færd med at gienngaae Hr. Professorens Værk, dog ikke undlade, herover at meddele Læſerne nogen Dplysning, hvorved jeg tillige ſaaer Leilighed til yderligere at godtgjøre, hvad jeg forhen har ſagt, at det kun er i Ord, men ingenlunde i Mening, at den Moral, Forfatteren forkynder, ſtemmer overeens med Spinozas.

Han mener, at Recensenten, der tillægger Locke og efter ham Hr. Forfatteren den Lære, at Gud ingen Følelſe, ingen Grunddrift, intet Princip har lagt i Menneſkets Hjerter, uden den ene brændende Tørſt efter Lykſalighed, baade groveligen har miſforſtaaet Locke og beſuden ingen anden Hjemmel har til at tillægge Forf. ſamme Mening, end at denne eet Steed har citeret Locke, i Modſætning til Kant. Hvad det Sidſte angaaer, ſaa ſkal jeg ikke opholde mig ved den viſtnok lidet vigtige Omſtændighed, at Forf. flere Gange havde citeret Locke, ſ. Gr. S. 52 og 57. Men det er klart, at det ingenlunde er, fordi Forf. har citeret Locke, men fordi han ſelv paa det udtrykkeligſte har erklæret ſig for hiin Sætning, at Recensenten tillægger ham ſamme. At Forf. virkelig har erklæret Lykſalighedsdriften for den ene Drift, hvori alle andre menneſkelige Drifter have deres Rod, og for den enefte, der kan afgive en Regel for Menneſkets Levnet, har jeg udførligen beviift oven Side 77-85. Viſtnok har

Forf. og flere Gange sagt det Modsatte, og det er heller ingenlunde af hiin Recensent blevet ubemærket; men denne Modsigelse og Vaklen, som man finder overalt hos ham, kan ikke komme ham tilgode, naar der spørges om hans Skrifts Værd; og, forsaavidt den kan tjene til Retfærdiggjørelse for hans personlige Tænkemaade, har hiin Recensent omhyggeligen og velvilligen derpaa gjort opmærksom. Hvad Locke selv angaaer, saa paastaar Forf., at han paa det af Recensenten citerede Sted blot har paastaet, at der intet andet Princip var nedlagt i den menneskelige Forstand, end Lyksalighedsdriften, og at Recensenten derfor ubesøiet har tillagt ham den Lære, at der heller ingen anden Følelse var indplantet i det menneskelige Hjerte. Han citerer til den Ende et andet Sted i den samme Paragraph hos Locke, som Recensenten havde citeret, og hvori Locke udtrykkeligen erkjender visse i den menneskelige Natur nedlagte Tilbøieligheder. Men Locke har netop paa det af Recensenten citerede Sted nævnt Attraaen efter Lyksalighed og Afstøje for Ulyksalighed; og disse ere dog vel Følelser, saa at Locke, naar han i dem finder de eeneste medfødte practiske Principer, ingenlunde kan have gjort den Forskjel, Hr. Professor Howig her fremsætter. Naar Locke siden taler om mere særegne Tilbøieligheder i enkelte Menneskers Sjæle, saa blive disse ikke Andet, end Modificationer af den forhen nævnte Lyksalighedsdrift og faae ingen anden Værd, end den, deres For-

hold til hiin almindelige Drixt giver dem. Hr. Forf. har ellers, ved sin Side 121 Note anbragte Citation, vendt op og ned paa Lockes Ord, for at give sin Beskyldning mod Recensenten noget Skin; thi de Ord "mais ce sont la des inclinations de notre âme vers le bien, et non pas des impressions de quelque regle, qui soit gravée dans notre entendement", angaae netop Lyksalighedsdrivten selv og ikke de senere omtalte mere særdeles Tilbøieligheder, hvilket forresten dog i alt Fald Intet vilde bevise. Naar der isvrigt her tales om Tilbøielighed til det Gode, saa viser 2 Bog 20 Capitel §. 2 *), at Locke ved Godt ikke forstaaer Andet, end hvad der hos os selv opvækker og formerer Fornøielse og formindsker Smerte; ligesom han og i samme Bogs Capitel 21 §. 41 paa det Spørgsmaal: "hvad opvækker Begjering?" svarer: "intet Andet end Lyksalighed". Overalt ligger dette saa anbenlyst i hele Lockes Lære, at det er ubegribeligt, hvorledes Forf. har villet disputere dette og derpaa grunde Beskyldninger mod sin Recensent, der ikke kunne andet, end falde tilbage paa ham selv. Forfatteren tilstaaer og selv Side 123, at Locke har forsemt at tage Hensyn paa de velvillige Drixt. Men hvad bliver da tilbage uden den blotte Selvkjærlighed? Rigtignok beraaber Locke sig overalt paa Guds

*) Med Hr. Professorens Tilladelse citerer jeg Locke efter Tennemanns tydske Oversættelse. Leipzig 1795, 97.

Willie som den nærmeste Kilde til de moralske Forfælters Gylldighed. Men denne guddommelige Willies lovgivende Myndighed søger han deri, at Gud har Magt til ved Straf og Belønning af uendelig Grad og Varighed at give sine Love Kraft og Anseelse. Han paastaar derfor, at den Lasterfulde er en Daare, selv naar han tvivler om et Liv efter dette, da han dog i Uvissheden spiller et affindigt høit Spil med at udsætte sig for Muligheden af en evig Ulyksalighed, medens den Retfærdige, hvis hans Haab er grundet, vinder evig Lyksalighed, og i det værste Tilfælde dog bliver fri for Ulyksalighed *). At disse Forestillingsmaader ere ligesaa inconsequente som de ere platte og uværdige, har hiin Recensent tydeligt lagt for Dagen Side 376-77. Hr. Prof. Howig har selv Side 160 imod mig, som han ganske uden Grund tillagde disse Meninger, blandt Andet, sagt, at de grunde sig paa en raa Frygt og paa uværdige Forestillinger om Guddommen. Maa han ikke lade dette samme gjælde nu det er Locke, der har opskillet saadanne Meninger? Efter Hr. Professorens egne Uttringer har han saaledes ingen Grund til at tage Recensenten det saa ilde op, at denne hos Locke finder platte og trivielle Forestillinger og tillægger hans Philosophie et stærkt Frændskab til alle flette og foragtelige Philosophemer. Og hvorledes kommer han, der med saameget Overmod har

*) See, 1 Bog 3 Capitel S. 6, 2 Bog 21 Capitel S. 70, 28 Capitel S. 8 v. fl. St.

misshandlet Kant, hvis Skrifter han umuelig kan have læst, men i det høieste flygtig gjennembladet, til at tale om de liberale Grundsætninger, som en dansk Recensent burde følge? Naar han forresten vil forsvare Locke mod uredelige og foragtelige Hensigter, saa er dette aldeles utidigt, da Ingen i denne Henseende har sigtet ham, og ligesaa forunderligt er det, at han heraf tager Anledning til i en Note at forsvare Helvetii Character, hvilket Forsvar han dog fører med det ugjeldigste af alle Vidnesbyrd, nemlig Helvetii egen Forsikkring, at han ingen Skjelm er, et Vidnesbyrd, som han mener, at kun saa Andre kunne give sig. Jeg skal iøvrigt ikke nægte, at hine Recensentens Ord om Locke forekom mig noget haarde og at de undrede mig hos en Mand, der med Indsigt og Sandhedskjærlighed forener Billighed og Rolighed i en skøn Ligevægt, og som derfor gjerne vil lade enhver Fortjeneste vederfares Ret: men, ved i denne Anledning at fornye mit Bekjendtskab med Locke, som jeg i de sidste nogle og tyve Aar ikke havde læst, fandt jeg hine Ord kun altfor besviede. Naar forresten Hr. Fors. mener, at Recensenten maa have stor Uret heri, fordi en af ham anført engelsk Recensent taler i en anden Tone om Locke, saa vil nok enhver Læser vide at vurdere dette Argument.

Det er kun, fordi Spinozas Ethik, saa flittig Fors. end kan have kastet op deri, dog, med Hensyn til sin Mening og Betydning, er ham en ganske lukt

Bog, at han hos denne Philosoph kan finde sin Lyksalighedslære. Vel er det sandt, at Spinoza erklærer, at der ved Godt forstaaes det, som vi visseligen vide at være os nyttigt, og at Stræben efter at vedligeholde sig selv er Dydens første og eneste Grundvold. Men, for at forstaae disse Talemaader, maa man erindre, at Spinoza ikke erkjender nogen sand og virkelig Existens, uden hos den ene Substants, som han kalder Gud eller natura naturans, og at altsaa den Selvvedligeholdelse, han anbefaler, er den, der erkjender sig som en Deel af Guddommen, elsker denne sin Forbindelse og bortfierner Alt, hvad der hemmer Bevidstheden derom eller giver Mennesket anden Kjærlighed, end den til sin Tilværelses uendelige Grundkilde. At kjende dette Grundvæsen og elske det, og ganske tabe sig i denne Kjærlighed, er derfor Dydens Formaal, og kun, hvad der kan bidrage hertil, erkjender Spinoza for nyttigt *). Han paastaar derfor, at den Frie, det er, efter hans Sprog, den Dydige, aldrig vil begaae en Troløshed, om han end derved kan redde sit Liv, og det fordi, dersom Fornuften kunde anbefale en Troløshed, som blev begaaet for at redde Livet, saa maatte den anbefale det for alle Mennesker, hvilket vilde være en Urimelighed, da herved Forbund og

*) *Ethices pars IVta propositio XXVIII, XXXVII* og *Appendix* til denne hele Afdeling, *pars Vta*, *prop. XIV-XVI, XXV, seqv.*

menneffelig Forening gjordes umuligt *) (en Argumentation, hvis Lighed med den kantiske ikke behøver nogen Udvikling). Han lærer, at Fromhed og Religion og Alt, hvad der hører til Sindsstyrke og Edelmødighed, vilde beholde sin Værd, om end Mennesket ikke troede paa et Liv efter dette, og han badler den Forestillingsmaade, der betragter Dyden som en Byrde, hvortil Man skulde drives ved Belønning og Straf **). Hvorvidt de Fundamenter, hvorpaa Spinoza, hvis Gud ikke er andet end en uendelig Naturkraft, bygger denne sin Moral, ere tilstrækkelige, er det ikke her Stedet at undersøge; men det er vist, at den er himmelhøit forskjellig saavel fra Lockes og fra vor Forfatters Lyksaligheds lære, som fra den paa de velvillige Driivter byggede Moral, som denne nu vil sætte i Stedet derfor, dog uden at ville give Slip paa hiin. Ja Kants Moral vilde endog været ham mindre imod end Spinozas, saafremt han havde forstaaet den eene og den anden.

Efter det anførte er det intet Under, at en Recensent, der ikke ved løse Relationer eller en flygtig Gjennembladning har gjort sit Bekjendtskab med de philosophiske Systemer, ikke blot, med Hensyn til Grundighed og Consequents, men og fra den religiøsmoraliske Standpunkt, kan finde sig bedre i Spinozas

*) Pars IVta propositio LXXII.

**) Pars Vta propositio XLI.

fuldkomment hedenske og strængt fatalistiske Philosophie, end i den "gudsfrygtige Lockes" Forsigtigheds Troe og Forsigtigheds Moral. Men jeg skulde troe, at Hr. Professor Howig nu selv vil undre sig over, hvorledes han, paa eengang, har kunnet troe sig at være Tilhænger af Spinoza, og af Locke og af Hume; samt at han vil finde den Erindring, han S. 163-165 giver Recensenten baade om Bessedenhed og om grundigt Studium, ikke at være vel anbragt.

*

*

*

Jeg har nu gennemgaaet Hr. Professorens Skrift med en Udførlighed, som kun kan retfærdiggøres ved Sagens Bigtighed og det ringe Bekjendskab med deslige Undersøgelser man kan forudsætte hos Hæerheden i det læsende Publicum; hvilket ringe Bekjendskab fuldkomment har stadfæstet sig ved adskillige offentlige Uttringer, som bemeldte Skrift har fremkaldt. Jeg tør med Tillid stole paa, at der ikke er et eeneste Moment i hans Skrift, som jo her finder en tilfredsstillende Gjendrivelse, og tør vente, at Hr. Forf. selv vil indsee Nødvendigheden af at gaae ganske anderledes ind i den menneskelige Kjendeernes Dybder, end han hidtil har gjort, forinden han kan fortsætte denne Strid. Dersom han derved virkelig hæver sin Nødvendigheds lære til Spinozas Standpunkt, da vil enhver ægte Sandhedsgrandsker føle sig ham langt nærmere, og saa vil snart det Partie, det

har begyndt at samle sig om ham, trække sig tilbage. Efter Formodning vil af dette Partie alt, hvad jeg har erindret imod Hr. Professor Howig, blive udskreget som pure Uforstand og blive fremsat saaledes, at Enhver, der troer det paa Ordet, maa finde, at det heller ikke er andet. I detmindste vilde det være en Ubillighed, om jeg skulde blive lempeligere behandlet end Forfatteren af Recensionen over Hommels Bog om Belønning og Straf efter de tyrkiske Love; en Recension, der indeholder et af de vigtigste og dybest indtrængende Bidrag til Frihedslæren, som i mange Aar er leveret. Den er uovervindelig i en literær Strid, som aldeles ikke kan eller vil forstaae sin Modparts Grunde; og, naar han derhos er frie for al Undseelse, er det ham let at føre et Sprog, som bringer Læsehoben til at tiltroe ham en særdeles Dygtighed. Dette Slags Kraft i literære Stridigheder har ret viist sig ved denne Leilighed. Hommel, der ikke vilde erkjende nogen Forskjel mellem Anledning og virkende Årsag, havde paastaet, at enhver saa kaldet Williesyttring var bestemt ved udvortes Årsager, og at det var en plat Urimelighed, at Willien kunde ville noget, blot fordi den vil det. Recensenten har derimod viist, at det, der i enhver Beslutning, egentlig gjør Udslag er noget, som man vil for dets egen Skyld, uden at der kan spørges om videre Grund dertil, og at dette ikke mindre gjelder, hvor et Menneske foretrækker det, der er ham behageligt, end naar

han bestemmer sig efter hvad han erkjender for ret og godt. Dette sidste kan Oversætteren af Hommel ikke nægte, men, da han mener, at Recensenten har paa-
staaet, at den ommeldte Willen ingen Grund har, og at denne her har villet gjendrive Determinismen, saa paa-
staaer han, at Recensenten har talt grov Usands *), og fremsætter dette i en Tone, som jeg ikke vil characterisere. Recensenten har imidlertid paa
det udtrykkeligste sagt, at han her blot har villet henvise til Williens egen indre Natur, som den sidste Grund, hvorfor man vil noget, altsaa ingentunde har nægtet, at enhver Willen har sin Grund, men kun har villet gjendrive Hommels Paa-
stand, hvorefter denne Grund laae udenfor Willien selv. Han har derhos udtrykkelig tilkjendegivet, at han, ved hiin Udvikling, ingentunde har villet gjendrive Determinismen selv, men tvertimod villet berigtige og skærpe Hommels Fremstilling. "Det er", siger han, "saa langt fra, at nogen, kun ikke altfor lidet grundig, Determinist i vor Tid vil nægte dette, at han tvertimod deri vil søge noget, han vil støtte sig til og bygge paa. Thi, vil han sige, just i denne Williens egen indre Grundnatur, just i denne i Willien selv liggende Grund til vor Willen, som gjør, at der gives noget, som vi ville, blot fordi vi ville det, d. e. blot fordi vi nu engang maae ville

*) See Nyeſte Skilderie af Kjøbenhavn, Een og tyvende Aargang, No. 90 og 91, cfr. Telegra-phen 4de Aargang, No. 21 og 22.

det, og ei kunne andet end ville det, ifølge vor inderste Naturs oprindelige Bessaffenhed, er Nødvendighedens egentlige Sæde". At forsvare sig imod hiint Slags Angreb vilde blot være at gjentage sin forrige Tale, som aldeles ikke var forstaaet; men dette kan man dog ikke fortsætte i det uendelige; og derfor kunne dristige Ordførere let bilde mange Læsere ind, at de maale den, de angribe, Skjeppen fuld, medens de dog ikke vide at sige et eneste Ord, som passer til Sagen. Dog dette vil ikke betyde meget.

For de Mangler, rette Kjendere vistnok ville finde i mit Arbeide, haaber jeg at finde Undskyldning deri, at jeg, deels af Interesse for det, der er Menneskets vigtigste Anliggende, deels ifølge en Opfordring, som ligger i Omstændighederne, har maattet indlade mig i et Fag, der vel i mine akademiske Aar udgjorde mit Hovedstudium, men som jeg nu i nogle og tyve Aar kun i meget faa og korte Mellemrum har kunnet besatte mig med. Skulde jeg derved være kommet saameget tilbage, at jeg end ikke var den Strid voren, hvori jeg er traadt frem, saa fortjener jeg vistnok Døddel; men, dersom dette ikke er Tilfældet, saa ville hine Kjendere, saa betydelige Mangler de end iøvrigt maatte finde i mit Arbeide, neppe misbillige, at jeg har bidraget min Skjærv til at forebygge, at fordærlige Bildfarelser i det store Publicum skulde ansees for seirende Sandheder. Uden udvortes Anledning skulde jeg ikke have vovet mig til at afhandle et Emne, der hører til de vanskeligste og dybeste Opgaver for den menneskelige Fornuft.

Rettelser og Tillæg.

S. 15 Lin. 4 det første skal staae af det, l. de første
 skulle staae af de.

— 16 — 1 Forestilling l. Forestillings

— 17 — 17 Spontanneitet l. Spontaneitet

— 21 allernederst tilføies: Læseren vil nu let være i
 Stand til at bedømme Værdien af den Be-
 nægtelse og Opfordring, som findes S. 120.

— 27 Lin. 1 udgaaer det sidste da

— — — 2 udgaaer at

— 38 — 3 fra neden tilføies, efter Tilværelsen

— 39 — 5 fra neden udgaaer, efter Kant

— 40 — 21 udgaaer jeg, som derimod sættes ved Be-
 gyndelsen af næste Linie

— 51 — 10 udgaaer hermed

— 53 — 9 psykologisk umuelig l. psykologisk muelig

— 54 — 5 fra neden vist l. viist

— 70 — 10 udgaaer over

— 71 — 2 fra neden tilføies efter Fatalismen: (der
 dog vilde være saa forskjellig fra den ma-
 teri al i s t i s k e Fatalisme, vor Forfatter
 hylder, at den langt heller forenede sig med
 Frihedslæren)

— 77 — 6 fra neden den skyldig l. dem skyldige

— 85 — 2 som l. der

— 91 — 7 fra neden " l. ,

— 106 sidste Linie udgaaer reiner

201113 20 1071011910

100 10 100 100 100

